

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi

Kalbaeva quri Jo'raevna

MAKTABGACHA TARBIYA MAXSUS METODIKASI

(pedagogika oliygoqlari defektologiya fakulteti talabalari uchun darslik)
Bilim soqasi o'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani
Bakalavriat yo'nalishi

Toshkent 2007 yil

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi

MAKTABGACHA TARBIYA MAXSUS METODIKASI

Taqrizchilar: U.Fayzieva
A.Avloniy nomli XTXMOMI prof. p.f.n.
D.Nurkeldieva
Bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi mutaxassisi
M.Xamidova
Nizomiy nomidagi TDPU dots. p.f.n.

2007

Annotatsiya

Kalbaeva X.J. Spetsialnaya metodika doshkolnogo vospitaniya. Uchebnik dlya studentov defektologicheskix fakultetov pedagogicheskix vuzov.

Danno`y uchebnik prednaznachen dlya studentov defektologicheskix fakultetov pedagogicheskix vuzov. V uchebnike raskro`to` seli, zadachi, printsipo`, soderjanie, metodo` i priyomo` raboto` po metodike doshkolnogo vospitaniya detey s narusheniyami sluxa. V chastnosti, v posobii osvecheno` osobennosti razvitiya rechi gluxix doshkolnikov, metodo` i priyomo` razvitiya ustnoy, pismennoy, daktilnoy formo` rechi, osobennosti korrektsionno-pedagogicheskoy raboto`.

Kalbaeva X.J. Maktabgacha tarbiya maxsus metodikasi. Oliy pedagogika o`quv yurtlarining defektologiya fakultetlari uchun darslik.

Mazkur darslik oliy pedagogika o'quv yurtlari defektologiya fakultetlari uchun mo'ljallangan. Darslikda eshitishda nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishning maqsadi, vazifalari, tamoyillari, metod va uslublari yoritilgan. Xususan, eshitmaydigan bolalar nutqiy rivojlanishning o'ziga xosligi, oqzaki, yozma, daktil shakllarini o'stirish yo'llari, korreksion ishning xususiyatlari qaqida bayon etilgan.

KIRISH

Ta'lim soqasidagi isloqotlarni xaetga tatbiq qilinishi, maxsus ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jaraenini takomillashtirishni, uning sifati va samaradorligini oshirishni, qacet bilan aloqasini mustaqkamlashni taqozo etmoqda. qar tomonlama kamol topgan fuqarolarni tarbiyalash mexanizmini yaratish maqsadida yaratilgan Kadrlar tayerlash Milliy Dasturida yangi talablarga javob beradigan pedagogik kadrlar tayerlash, o'quv standartlarini yaratish va yangi o'quv dasturlari ustida ishlash, ta'lim tizimini tuzilish va mazmun jiqatdan isloq qilish vazifalari ayni paytda ta'lim xodimlarining oldida turgan asosiy vazifalari etib belgilangan. Shu nuqtai nazardan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ona tilini shakllantirish, shu jumladan boglangan va so'zlashuv nutqni, talaffuz, grammatik jiqatlarini rivojlantirish ishining mazmuni va uslublarni qayta ko'rib chiqish talab etilmoqda. Falsafaning til va uni ong bilan bogliqligi qamda til -borliq belgilash vositasi xaqidagi nazariyalari ona tilini rivojlantirishning metodologik asosini tashkil etadi. L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, A.V.Zaporojetslarning shaqsni tarbiyalashdagi ijtimoiy muqitning roli, maktabgacha korreksion ta'lim jaraenining birligi, shaqsni tarbiyalashda turli faoliyatlarning tutgan o'rni, shuningdek rivojlanishdagi

nuqsonni korrektsiyalashda maxsus pedagogik sharoitni yaratish zarurligi to'rrisidagi nazariyalar mazkur ishning metodologik asosini tashkil etadi.

Til - muqim muloqot vositasi bo'lib, jamoa bo'lib ishlash jaraenida tilga eqtiej bo'lganligi sababli u paydo bo'lgan.

L.S.Vigotskiy va S.A.Zikovlar, L.P.Noskova, V.Raxmanova, L.Muminova, R.Shomaxmudova, P.Pulatova, U.Fayzieva, F.Alimxodjaevalar tadqiqotlarida tilning eng asosiy funktsiyalari etib kommunikatsiya va bilish funktsiyalari e'tirof etilgan.

o'rta asr sharqining mashqur mutafakkiri Abu Nosr Forobiy insonga xos xamda uning ma'naviy yuksalishida muqim aqamiyat kasb etuvchi tafakkur va nutqning rivojlanishi ta'lim tarbiyaning asosini tashkil etuvchi muqim jaraen deb e'tirof etgan.

Turk dunesidagi milliy uyqonish davrining eng yirik mutafakkirlaridan biri Yusuf Xos Xojib insonning uluqligi aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, o'quvi, xunarga egaligidadir deydi. Yusuf Xos Xojib insonda uquv idrok va bilim so'z orqali namoen bo'lishini aytadi. U deydi: Uquvga, bilimga bu til tarjimondir, Kishini erituvchi deb yo'riq-ravon tilni bil.

O'zbek pedagogikasining etuk namoendasi A.Avloniy tilga, madaniyatga muxabbat qar bir kishining qalqiga bo'lgan muqabbati deb biladi. «qar bir millatning duneda borliqin ko'rsatdurqon tarozisidur. Aql soqiblari kishining fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so'zlagan so'zidan bilur», -deb ezadi adib.

Filolog-olim R.Sirojiddinov «Kishidagi barcha yaxshi fazilatlar-tilning maxsuli. Ona tilin sevish, puxta o'rganish, qosil qilingan malakalarni adabiy talaffuz va imlo qoidalariga muvofiq amalda to'qri qo'llay bilish madaniylik belgisidir.

Madaniy nutq esa orfoepiya, orfografiya qamda uslub talablariga muvofiq so'zlash, ezishdir. Ona tilimizni mukammal o'rganish, billurdek musaffo saqlash, kamol toptirish milliy tilimiz, xalqimiz, Vatanimizga bo'lgan muxabbatimizning ramzidir», -deydi.

Keyinggi yillarda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga nutqiy muloqot asosida ona tilini o'rgatish tizimining joriy etilishi, predmet-amaliy faoliyatning keng qo'llanilishi, eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha ishni samarali tashkil etilishi munosabati bilan ularning nutqiy rivojlanishning saviyasi sezilarli yuksaldi. Bunday sharoitlarda nutqning grmmatik jiqatdan tuzilishi yaxshilandi. Shu bilan birga kar bolalar tomonidan nutqni o'zlashtirilishi murakkab va dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur muammoni qal qilish uchun chuqur psixologik va pedagogik izlanishlar olib borilishi talab etiladi. Ko'p yillik pedagogik izlanishlarda: kar bolalarning o'quv va o'yin, mexnat va boshqa amaliy faoliyatlari faoliyati kuzatib borildi. Amaliy faoliyat va ta'lim jaraenida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar va didaktik o'yinlar, ilmiy-metodik adabietlar o'rganib chiqildi, taxlil qilindi, bolalar maktabgacha tarbiya muassasasining dasturi taqlil qilindi, bolalar r ishlari o'rganildi, ilgor pedagoglar tajribasi o'rganib chiqildi va umumlashtirildi.

Turk dunesidagi milliy uygonish davrining eng yirik mutafakkirlaridan biri Yusuf Xos Xojib insonning uluqligi aql-idroki, so'zlash qobiliyati, bilimi, o'quvi, xunarga egaligidadir deydi. Yusuf Xos Xojib insonda uquv idrok va bilim so'z orqali namoen bo'lishini aytadi. U deydi: Uquvga, bilimga bu til tarjimondir, Kishini erituvchi deb yo'riq-ravon tilni bil.

O'zbek pedagogikasining etuk namoendasi A.Avloniy tilga, madaniyatga muxabbat qar bir kishining qalqiga bo'lgan muqabbati deb biladi. «qar bir millatning duneda borligin ko'rsatdurqon tarozisidur. Aql soqiblari kishining fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so'zlagan so'zidan bilur», -deb ezadi adib.

Filolog-olim R.Sirojiddinov «Kishidagi barcha yaxshi fazilatlar-tilning maxsuli. Ona tilin sevis, puxta o'rganish, qosil qilingan malakalarni adabiy talaffuz va imlo qoidalariga muvofiq amalda to'g'ri qo'llay bilish madaniylik belgisidir.

Madaniy nutq esa orfoepiya, orfografiya qamda uslub talablariga muvofiq so'zlash, ezishdir. Ona tilimizni mukammal o'rganish, billurdek musaffo saqlash, kamol toptirish milliy tilimiz, xalqimiz, Vatanimizga bo'lgan muxabbatimizning ramzidir», -deydi.

Keyingi yillarda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga nutqiy muloqot asosida ona tilini o'rgatish tizimining joriy etilishi, predmet-amaliy faoliyatning keng qo'llanilishi, eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha ishni samarali tashkil etilishi munosabati bilan ularning nutqiy rivojlanishning saviyasi sezilarli yuksaldi. Bunday sharoitlarda nutqning grammatik jihatdan tuzilishi yaxshilandi. Shu bilan birga kar bolalar tomonidan nutqni o'zlashtirilishi murakkab va dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur muammoni qal qilish uchun chuqur psixologik va pedagogik izlanishlar olib borilishi talab etiladi. Ko'p yillik pedagogik izlanishlarda: kar bolalarning o'quv va o'yin, mexnat va boshqa amaliy faoliyatlari faoliyati kuzatib borildi. Amaliy faoliyat va ta'lim jaraenida qo'llaniladigan ko'rgazmali qurollar va didaktik o'yinlar, ilmiy-metodik adabietlar o'rganib chiqildi, taxlil qilindi, bolalar maktabgacha tarbiya muassasasining dasturi taqlil qilindi, bolalar r ishlari o'rganildi, ilgor pedagoglar tajribasi o'rganib chiqildi va umumlashtirildi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanish xususiyatlarini bilgan qoldagina maktabgacha muassasada ta'lim-tarbiya jaraenini samarali tashkil etish mumkin bo'ladi.

Eshitish qobiliyati go'daklik davrda paysayib qolsa, bolaning nutqi qam yo'qoladi. Bola nutqiy muomala qilish imkoniyatidan maqrum bo'ladi, uning shaxs sifatida shakllanishi, nutqiy rivojlanishi salbiy tomonga o'zgaradi. Shu sababli eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishidagi kamchiliklarni engishga qamda qar tomonlarma rivojlantirilishiga xizmat qiladigan ta'lim-tarbiya tizimini ishlab chiqish zarurati tugiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabgacha tarbiya muassasasida nutqni muloqot vositasi va tafakkur quroli sifatida rivojlantirish nazarda tutiladi.

Nutqni

rivojlantirish barobarida nutqning rivojlanmaganligi va u bilan bogliq bo'lgan bilish faoliyatidagi, bilimlarni rivojlantirishdagi kamchiliklarni bartaraf etish, bilim va tasavvurlarini rivojlantirish va ijtimoiy qat'ga tayerlash uchun muqim shart sharoit yaratiladi. Nutqni muloqot vositasi sifatida o'zlashtirilishi psixik jaraenlarlarni to'laonli rivojlanishiga va bilimlarga ega bo'lishga qizmat qiladi.

1-Bob Kar bolalar nutqini o'stirish metodikasining nazariy asoslari

Bolalar qayotida eng muqim bo'lgan maktabgacha davrda bolalarning asosiy malaka va ko'nikmalari tarkib topib jismoniy, aqloqiy, aqliy, meqnat, estetik, ekologik, xuquqiy, iqtisodiy jiqatdan tarbiyalanishiga poydevor qo'yiladi.

B.D.Korsunskaya, L.Muminova, V.Raxmanova, R.Shomaxmudova, M.Ayupova, I.Kislitsina, D.Nurkeldieva va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida bolaning shaqsi qar tomonlama va uygun rivojlanishi uchun tilni egallash zarurligini e'tirof etiladi. Maktabgacha davrda atrofdagilar bilan muloqotda bola tomonidan so'zlashuv nutq o'zlashtirilishini, nutqni eshita olmaydigan kar bolalar esa mustaqil ravishda, muloqot jarayonida nutqni egallay olmasligini, kar bolalarni maxsus o'qitib borilmasa, ularda ikkilamchi nuqson- soqovlik yuzaga kelishini ta'kidlaydi.*

Kar bolaning umumiy kamoloti uning nutqiy rivojlanishi bilan bevosita borliqdir.

Ya'ni kar bolalarning nutqi faqat ularning umumiy rivojlanishi negizida shakllanish mumkinligini, shu bilan birga ularning umumiy kamoloti so'zli nutqining rivojlanish darajasiga bogliqligi L.S.Vigotskiy, F.F.Rau,

L.P.Noskova, L.A.Golovchits, I.Kislitsina,

U.Fayzieva, F.Alimxodjaeva va boshqa olimlarning asarlarida e'tirof etiladi.

Ilk davrda kar va eshituvchi bolalar o'rtasidagi farq sezilmaydi, nutqqacha bo'lgan davrda kar bolalarga xuddi eshituvchi bolalarga kabi ovoz chiqarish, gugulash, so'ng guldirashdek nutq ko'rinishlari qos bo'ladi. Keyinchalik, risoladagidek eshituvchi bolalar atrofdagilar nutqini eshitib va ularga taqlid qilib gapirishni boshlaganda kar bolalarning nutqi rivojlanmay qoladi, mavjud nutq ko'nikmalari qam so'nib boradi.

Ilk davrdan boshlab kar bolalarning nutqini maxsus rivojlantirib borilsa, ikkilamchi nuqsonlarning paydo bo'lishini oldini olish, rivojlanishidagi etishmovchiliklarni bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim didaktikasida eshituvchi bolaning to'laonli rivojlanishini ta'minlash uchun qayotining birinchi kunidanoq yo'naltirilgan tarbiyani amalga oshirish zarurligi e'tirof etiladi. Kar bolalar ta'limida ushbu tamoyil bundan qam kattaroq aqamiyatga egadir.

Kar bolalarning maktabgacha ta'limida bolalarning eshitish qobiliyatini pasayish darajasi, vaqti, rivojlanishidagi o'ziga qos xususiyatlari qisobga olingan qolda umumiy pedagogik vazifalar bilan uygunlikda maxsus korreksion maqsadlarni amalga oshirish ko'zlanadi .

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni qar tomonlama kamol toptirish qamda maktab ta'limiga tayyorlash- maktabgacha tarbiya muassasalarning asosiy vazifasidir. Shu bilan birga, kar bolalarning so'zli nutqini atrofdagi voqelikni idrok

etish qamda muloqot qilish vositasi sifatida o'stirish kabi maxsus vazifa qam amalga oshiriladi. Kar bola eshitish asosida nutqni egallay olmasligi sababli, ularning nutqi o'zgacha yo'nalishda shakllanadi: ya'ni, kar bolarning saqlanib

qolgan, zien ko'rmagan(ko'rish, eshitish, qarakat-vibratsion, sezgi) analizatorlaridan foydalangan qolda ularning so'zli nutqi shakllantiriladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalarning ta'lim tarbiyasi, va nutqiy rivojlanishi quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi:

1. Kar bolalarga ta'lim berishda ularning nutqini o'stirish vazifasi ularni qar tomonlarni rivojlantirib borish negizida qal etiladi.

Kar bolalarning nutqiy rivojlanishi ularning kundalik qayotida qamda ta'lim dasturida belgilangan barcha faoliyat turlarini tashkil etish jarayonida va uyqunlikda ta'minlanishi zarur.

2. Ta'limiy, tarbiyaviy va korrektsion vazifalar maxsus yo'naltirilgan ta'lim vositasida qal etiladi. Bunda ta'lim berishning umumiy va maxsus metod va usullaridan foydalanib, eshitish qobiliyatining buzilishi bilan bogliq kamchiliklarni kompensatsiyalash vazifalari ko'zlanadi.

Maktabgacha yoshidagi kar va me'orda eshitadigan bolalarga ta'lim-tarbiya berishning farqi nimadaq

Ma'lumki, eshituvchi bolaga ta'lim berishning muqim sharti va samarali vositasi xisoblanuvchi so'zli muloqot kar bolalarda maxsus o'qitishsiz shakllanmaydi. Shu sababli, kar bolalarning so'zli nutqini shakllantirish uchun boshqa yo'llar izlash zarurati tushladi.

S.A.Zikov, B.D.Korsunskaya, L.P.Noskova, L.A.Golovchits, U.Fayzieva, F.Alimxodjaevalar tomonidan o'tkazilgan ko'p yillik ilmiy tadqiqotlar va amaliyot natijasida, bevosita muloqotda nutqni o'zlashtirishga yordam beruvchi kompensator vosita daktilologiya ekanligi isbotlandi. Bunda, eshituv orqali nutqni o'zlashtirish, orzaki va daktil nutqni ko'rib idrok etish psixologik jiqatdan qar xil jarayonlar ekanligini unutmaslik kerak.

Daktil nutqni bevosita muloqotda o'zlashtirilishini ta'minlash uchun bolada sensor qobiliyat, ya'ni, ko'rish, qarakat, taktil-vibratsion sezgi va idrok, qamda psixik funktsiyalar yuqori saviyada bo'lishi talab etiladi. Kar bolalarni talaffuz qilishga, labdan o'qishga maxsus o'rgatish natijasida ogzaki muloqoti rivojlanib boradi.

Ogzaki nutqni o'stirish va eshitish qobiliyatni rivojlantirish maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar ta'limidagi maxsus vazifalardir. Talaffuzni shakllantirish, labdan o'qishga o'rgatish murakkab jarayonlar bo'lib, yalpi bolalar bilan va aloqida mashqulotlar uchun ancha vaqt ajratilishini talab etadi.

Nutqni egallash choqida kar bola yana bir to'sqinlikka duch keladi.

Me'orda eshituvchi bola, gapirishni boshlamasdanoq ko'pgina so'zlar ma'nosini tushunadi, asta sekin u tanish bo'lgan buyumlar va qodisalar nomini eslab qoladi.

Nutqdan foydalanish jarayonida so'zlarning ma'nosi umumlashtiriladi.

Kar bolalarda esa bu jarayon o'zgacha kechadi. Kar bolalarning nutqiy muloqoti cheklanganligi sababli ularning tafakkuri orqada qolib rivojlanadi, nutq vositasida atrofdagi olamni bilish imkoniyati chegaralanadi. Shu sababli kar bolalar bilan

tasavvur va tushunchalarni shakllantirish va umumlashtirish yuzasidan ko'proq ish olib borish talab etiladi.

Kar bolalar bogchasida bolalarni keng ma'noda so'zli muloqotga tayyorlash maqsadida o'qishga o'rgatiladi, mustaqil o'qish esa cheklangan nutqiy muloqotni kompensatsiyalash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, maxsus ta'lim-tarbiyaviy va korrektsion vazifalardan kelib chiqqan qolda, maktabgacha tarbiya muassasalarda mashqulotlar qajmi va aqamiyati ko'payadi. Mashgulotlar o'yin tarzida o'tkazilsa-da, ular ko'p vaqtni egallaydi va dam olish va erkin o'yin faoliyati uchun kam vaqt qoldiradi.

Maktabgacha tayorgalikni ko'rmagan kichik maktab yoshidagi kar bolalarning ta'lim jarayoni maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar ta'limidan keskin farq qiladi.

Kar o'quvchlarining nutqiy va umumiy rivojlanishi muayyan ko'rish va sezish soqasidagi tajribasi asosida kechadi. Albatta, bunday qol ta'lim jarayonini ancha engillashtiradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar esa tasavvur, bilim va malakalarni nutq bilan uyqunlikda egallaydilar, bu esa ularning tafakkuri va nutqining o'sishini ta'minlaydi.

Nutqi qali rivojlanmagan kar o'quvchining so'zli nutqining shakllanishi savod(o'qish va yozish)ga o'rgatish bilan bir vaqtda boshlanadi. Bunda so'zni analitik(taxlil qilib) idrok etilishi qamda aniq, ravon gapirish ta'minlanadi. Maktab o'quvchilari tomonidan talaffuzni nisbatan tez o'zlashtirilishi natijasida bevosita muloqotda daktil va ogzaki nutqdan keng foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. qiyinchiliklar paydo bo'lganda- yozma nutqdan foydalaniladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar esa tovushlarni o'zlashtirishda ancha orqada qoladilar. o'quvchilar alifboning asosiy tovushlar talaffuzini yarim o'quv yil davomida o'zlashtira olsa, maktabgacha tarbiya yoshidagi bola ta'limning uchinchi yiliga kelib, asosiy tovushlarni talaffuz eta olishi kerak. Shuning uchun, daktil nutq, ayniqsa dastlabki uch yilda, maktabgacha yoshidagi kar bolalar nutqini bevosita muloqotda shakllantirish vositasi qisoblanadi.

o'yin bolalarning asosiy faoliyatlaridan biri bo'lib, o'yin jarayonida kar bolalarning bilish jarayonlari shakllanadi.

Yuqorida qayd etilganlardan kelib chiqqan qolda, maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalarning nutqi nutqiy va psixik etishmovchiliklarni kompensatsiyalash vositasi qisoblanadi qamda ularning nutqi quyidagi tamoyillar asosida rivojlanadi.

1. Kar bolalarning nutqi bevosita muloqotda qamda maxsus mayutulotlarda rivojlantiriladi.
2. Analitik o'qishga (3,5-4)yoshdan boshlab o'rgatib boriladi.
3. Ta'lim jarayonida daktil nutqdan foydalaniladi.
4. Ta'lim jarayonida leksik va grammatik tushunchalar va umumlashtirishlar shakllantirilib boriladi .
5. So'zli muloqotni kengaytirish vositasi sifatida o'qishga va qikoyalarni boglanishli bayon etishga o'rgatishdan keng foydalaniladi.

Mazkur tamoyillarga amal qilish uchun nutqni muloqot jarayonida va muloqot vositasi sifatida shakllantirish talab etiladi. Bunday imkoniyat daktil nutqdan foydalanish sharoitida yaratiladi.

1-& Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar nutkini o'zlashtirish vazifalari

Maxsus maktabgacha tarbiya muassasalar bolalarni kamol toptirish, maktab ta'limiga tayyorlash, ularda mavjud bo'lgan kamchiliklarni korrektsiya va kompensatsiyalash vazifalarini amalga oshiradi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun kar bolalarning suzli nutqini fikrlash va muloqot qilish vositasi sifatida sifatida shakllantirish va rivojlantirish kerak. Shunday qilib, kar bolalarning nutkiy va umumiy rivojlanish jarayonlari uzviy boqlikdir, zero bolaning umumiy kamol topishi zaminida ularning nutqiy rivojlanishi amalga oshiriladi. O'z navbatida rivojlangan so'zlashuv nutq, bolaning umumiy chegaralanib qolishi mumkin. Masalan, rasm chizish, qurish-yasash, applikatsiya mashrulotlarida nutq o'zlashtirishga me'erdan ortiq e'tibor berish oqibatida aynan tasviriy faoliyat bilan shugullanishga vaqt etmasligi mumkin. Ta'limning 1-2- yillarida turli faoliyatlarni tashkil etish jaraenida bolalar o'rtasida to'laqonli nutqiy muloqot o'rnatilmasligi, ya'ni rasm chizish, loy va plastilin bilan ishlash mashqulotlarida ular «dumalat, «elimla» «yopishtir, «qirqib ol», «kvadrat» kabi so'zlarni tushunsa qam ulardan foydalana olmasligi mumkin. Turli faoliyat jarayonida bolalar «ber», «ushla, «ol» kabi so'zlar yordamida o'zaro muloqotda bo'la oladilar.

To'g'ri va samarali tashkil etilgan turli xil faoliyatlar bolalar tafakkuri va nutqining shakllanishini ta'minlaydi. Bolalar faoliyatining rivojlanishi bilan ularning bilishga doir qiziqishlari va muloqotda bo'lish ishtiyoqi o'sib boradi va nutqning o'sishiga yordam beradi.

Turli faoliyatlar jaraenida o'zlashtirilgan so'z va iboralar bevosita luqatni kengayishiga, gramatik jihatdan shakllanishiga xizmat qiladi.

Bevosita jonli muloqotda qo'llaniladigan nutq, maxsus mashgulotlarda o'zlashtirilgan nutqqa nisbatan puxtarok o'zlashtiriladi. (B.D.Korsunskaya). Maktabgacha eshidagi kar bolalar ta'limida ogzaki, yozma, daktil nutq turlaridan foydalaniladi.

Ta'limning dastlabki bosqichlarida, ogzaki nutq endigina shakllanib kelayotgan davrda bolalar imo- ishorali muloqotga to'liq o'tib ketishi qavfi tugiladi. Imo- ishorali nutq bolalarning muloqotda bo'lish eqtiyojini qondirgani uchun, so'zlashuv nutqining o'sishiga to'sqinlik qiladi, ularda yangi so'zlarni o'zlashtirish, lugatni boyitish ishtieq so'nib boradi. Daktil nutqning qo'llanishi bu ziddiyatlarga barqam beradi. B.D.Korsunskaya, L.P.Noskova, L.A.Golovchitslar tomonidan daktil nutq yordamidagi muloqotni o'rganish yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar, maxsus bolalar boqchasiga kelgan kar bolalar yil davomida 150-200 ta so'zni o'zlashtirib, ta'limning ikkinchi yilida bu lugat ularning nutqida faol ishlatila olishini ko'rsatdi. Yilning oqiriga kelib bolalar bir-ikki takrorlashdan so'ng so'zlarni eslab koladi.

So'zlashuv nutqdan o'zaro muloqotda foydalanish imkoniyati mavjud bo'lgan vaziyatlarda ularning nutqqa bo'lgan qiziqishi ortadi, bolalar buyummlar va qarakatlar qanday atalishini so'rab olishga va o'z xoqish istaklarinini so'zlar yordamida bayon etishga intiladi.

Maxsus kar bolalar boqchasida ta'lim berish dasturining barcha bo'limlarida,

mashgulotlarda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan muayyan bilim va malakalar bilan birgalikda, turli faoliyat jaraenida egallaniladigan lugat boyligi, so'zlar, so'z birikmalari, matnlar belgilanadi. Nutqiy material bolalarning turli faoliyati jaraenida ularning muloqotda bo'lish ehtiyoji qisobga olingan qolda belgilanadi.

Ya'ni, dasturda kun davomida, jismoniy tarbiya, rasm, loy va plastilin bilan ishlash, applikatsiya, qurish-yasash, meqnat, musiqa, tevarak-atrof bilan tanishtirish, elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish, mashgulotlarida qo'llanadigan nutqiy material berilgan. Shuningdek, dasturda nutq o'stirish mashgulotlari bo'yicha maxsus nutqiy material belgilangan.

Shunday qilib, bolalar nutqini o'stirish bo'yicha korreksion faoliyat ikki yo'nalishishda olib boriladi:

1. Turli faoliyatlar jaraenida bolalar nutqini o'stiriladi.
2. Maxsus nutq o'stirish mashgulotlari tashkil etiladi.

2-& MAKTABGACHA TARBIYA ESHDAGI BOLALAR NUTQINI O'STIRISH JARAENIDA QULLANILADIGAN NUTQ TURLARI

Shunday qilib, kar bolalar nutqini o'stirish ishlari kun davomidagi barcha faoliyatlar jarayonida uyushtirilgan muloqotda qamda maxsus nutq o'stirish mashgulotlarida olib boriladi. Kar bolalar nutqining rivojlanish saviyasiga ko'ra bu yunalishlarning aqamiyati va miqdori o'zgarib boradi. Nutq o'stirish ishini tashkil etish paytida so'zli nuqning turli shakllaridan foydalaniladi. Kichik va o'rta maktabgacha eshdagi kar bolalarga ta'lim berish jarayonida ogaki nutq va yozma nutq yozuvli kartochkalardan global ravishda, ya'ni yaxlit qabul qilish uchun taqdim etiladi. Katta guruq bolalari analitik (qarflarni tanigan qolda) o'qiydilar. Shuningdek, bolalarni o'qitishda daktil nutqdan foydalaniladi. Daktil nutq kichik guruq bolalari bilan global ravishda qamda analitik o'qishga o'rgatish va so'zlashuv nutqni ustirish jaraenlarda qo'llaniladi.

Ogzaki, yozma, daktil nutqlarning ta'lim berish qamda o'zaro muloqotdagi o'rni, nisbiy mikdori dasturning mazmuni va maqsadiga ko'ra o'zgarib boradi.

Daktil nutq

Kar bolalarning ta'limida daktil nuqning ishlatilishi dastur va metodikaning asosi bo'lgan quyidagi tamoyillar bilan belgilanadi:

- 1) Kar bolalar ta'limining mazmunini eshituvchi bolalarga ta'lim berish dasturi mazmuniga imkoniyat boricha yaqinlashtirish
- 2) Nutqni nafaqat mashgulotlar jarayonida, balki muloqot chogida qam o'stirish.

Daktilologiya yunoncha yaMuz - barmoq, 1oSoz - nutq so'zlaridan kelib chiqadi.

Daktilologiya barmoqlar vositasida tasvirlangan alifbo bo'lib, kar va zaif eshituvchilarning o'zaro muloqotida qo'llaniladi. Daktil nutq- yozma va ogzaki nutqqa yaqin bo'lgan so'zli nutq shakli qisoblanadi.

Daktil nutqning ogzaki va yozma nutq oldidiagi afzalliklari nimadaq Kar bolalarga ta'lim berishda, ularning nutqini shakllantirishda daktil nutqning o'rni qanday ekanq

B.D.Korsunskayaning metodikasida daktil nutq 3-4 yoshdan boshlab faqatgina idrok etish ob'ekti bo'lib qolmasdan, nutqni ifodalash vositasi sifatida xizmat

qilish mumkinligi ko'rsatiladi. Bunda bolalarning talaffuzi shakllanmaganiga qaramay, barcha so'zlarni idrok etish qamda daktil orqali ifodalash imkoniyati tuqiladi. Shuningdek, nutqni shakllantirish jarayonida bolalarning talaffuz imkoniyatlaridan emas, ularning muloqoti va bilishga doir faoliyatini rivojlantirish ehtiyojidan kelib chiqib nutqiy materialni tanlash mumkin bo'ladi. Natijada luqat zaqirasini kengaytirish engilroq va tezroq kechadi. Kar bolalar tomonidan ertaroq va faol ravishda o'zaro, qamda daktil alifboni bilgan eshituvchi kishilar bilan muloqotida so'zli nutqdan foydalanish imkoni paydo bo'ladi. Bunda nutqni egallash jarayoni asosli bo'lib, ularning ehtiyojlari bilan boglanadi. qozirgi kungacha surdopedagoglar daktil nutq qaysi nutqqa imo-ishorali, yozma, yoki oqzakiga yaqinligi to'rrisida baqslar yuritilmoqda. Aksariyat olimlar daktil nutqni yozma nutq turi deb qisoblaydi. I.A.Sokolyanskiy ilk bor shakl va funktsiya jiqatdan daktil nutq ogzaki nutqqa yaqin ekanligini tasdiqlaydi. Daktil nutq bevosita muloqot qilish jarayonida bemalol ishlatilishi mumkin. Vaziyatga ko'ra yuzning mimikasi, ifodali qarakatlarning o'zgarishi daktil nutqni oqzaki nutqqa yaqinlashtiradi. Shu bilan birga, daktil nutq orzaki nutqtsan farqli ularoq ko'zga yaqqol tashlanadi va yaxshi farqlanadi.

Ma'lumki, orzaki nutqning KD,G,E,q,X,S,3,T,B,P,D,T. kabi tovushlar talaffuzini ko'rib turib farqlash qiyin bo'ladi.

Daktil qarflarni esa ko'rib o'zlashtirish va farqlash mumkin. Daktil belgilar aniq va dona-dona qabul qilinadi va bolalar tomonidan bemalol ifodalanadi.

Daktil nutqning aqamiyati shundaki, u 2.5-3 yoshdan boshlab bolalar tomonidan idrok etilayotgan nutqni taqlil qilish, til birliklarini o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Bunday qolat yozma nutqqa qam taalluqlidir. Biroq daktil qarflar, yozma qarflardan farqli ravishda bolalar tomonidan taqlid asosida aniq tasvirlanishi mumkin. Agarda bolalar atrofdagi kishilar u bilan va o'zaro muloqotda daktil nutqdan foydalansa, kar bolalarning nutqi tuzilishi jiqatdan eshituvchi bolalar nutqi kabi rivojlanadi. Faqatgina ogzaki yoki yozma nutq asosida nutqni to'liq o'zlashtirish imkoni bo'lmaydi.

Daktil nutq maktabgacha yoshidagi bolalarning qar xil faoliyatlarini tashkil etilishi bilan uygunlikda rivojlanib borishi uning afzalliklarini belgilaydi. Ya'ni, yozuvli kartochka yoki qo'lga qarab o'qishni taklif etib, bolalarga yangi so'zlarni tez va oson o'rgatish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, imo-ishorali nutqdan keragidan ortiq foydalanishning oldi olinadi, so'zli nutqning rivojlanishi jadallashtiriladi. Demak, daktil nutqdan foydalangan qolda kar bolalar tomonidan ilk davridanoq bevosita muloqotda qo'llash imkoni yaratilishi, ularning ta'limida daktil nutqni ishlatish zaruratini belgilaydi.

Ko'p yillar davomida daktil nutq idrok etish jiqatdan osonligi va tushunarligi uchun labdan o'qish malakasini rivojlanishiga to'sqinlik qiladi deb qisoblanardi.

B.D.Korsunskaya, S.A.Zikov, F.F.Rau tomonidan o'tkazilgan ilmiy-pedagogik tadqiqotlar ,ogzaki va daktil nutqqa to'rri o'rgatib borilsa, daktil nutq labdan o'qishga to'sqinlik qilmasdan, aksincha bu malakalarning tez rivojlanishiga yordam berishini ko'rsatdi. Chunki labdan nutqni tez o'qib olishi uchun bolaning umumiy rivojlanishi etarli darajada bo'lishi va so'zlarni to'liq bilishi zarur.

Metodikaga muvofiq daktil nutqdan foydalangan qolda, tovush va qarflar tarkibi tanish bo'lgan so'zlarni labdan o'qishga o'rgatiladi. Shuningdek, daktil nutq tovushlar talaffuzining sifatiga qam ijobiy ta'sir etishi ma'lum. Daktil nutqning qo'llanilishi, tovushlar talaffuzini puqta o'rgatish, mustaqkamlash va farqlash imkonini beradi va qali yaxshi yo'lga qo'yilmagan tovushni qo'llashdan qalos etadi. Chunki noto'gri talaffuzning mustaqkamlanishi nutqning noaniq bo'lishiga olib keladi.

Albatta daktil nutq ta'lim berishning maqsadi etib belgilanmaydi, balki daktil nutqqa, so'zli nutqning ogzaki va ezma shaklini tez sur'atda o'zlashtirish vositasi sifatida qaraladi.

Daktilologiyani qo'llab so'zli nutqni muvaffaqiyatli egallanishi ko'p qollarda daktil nutqdan metodik jihatdan to'gri foydalanishi bilan belgilanadi. Daktil belgilar taqlid asosida o'zlashtirilgani uchun, daktil nutqdan foydalangan kishilar daktillash texnikasi, ya'ni qo'l va barmoqlarning qolatiga katta e'tibor berishi kerak.

So'zlar o'ng qo'lda daktillanishi, qo'l 30 gradusdan ortiq egilmasligi lozim.

Daktillash jarayonida asosan barmoqlar ishtirok etishi, zarurat tugilganda, masalan «g», «sh», «t» va boshqa qarflarni ko'rsatishda kaftning minimal burish tavsiya etiladi. Daktillashda kaft bola tomon qaratilishi kerak, kaftni o'ziga qaratilishi nutqni idrok etilishini qiyinlashtiradi. Tirsak gavdaga yaqinlashtirilib, qimirlamasligi, daktil belgini ko'rsatib turib, keyingi belgini ko'rsatishga tayyorlanish kerak.

qar bir daktil belgi aniq ko'rsatilishi, shu bilan birga daktil qarflar uzilmasdan ravon ko'rsatilishi talab etiladi. Ta'lim berishning dastlabki bosqichida tez sur'atda daktillash daktil nutqni o'zlashtirilishiga, so'zdagi qar bir tovushni aniq idrok etilishiga to'sqinlik qiladi. Chunki kichik yoshdagi bolalar so'zlardagi qarflarni to'laqonli idrok eta olmasdan, balki ular so'zlar konturini yozuvli kartochkalardan yoki labdan o'qigandek yaxlit qabul qiladilar. So'zlar tez daktillanishi oqibatida bolalar global idrok etish bosqichida qolib, so'zlardagi qarflar tarkibini bilib olish sur'ati sekinlashadi. Dastlabki bosqichda bolalar katta kishilar ketidan aniq daktillashi, so'zlardagi qarflarni aniq idrok etishga yordam beradi. Shu sababli mazkur davrda kattalarning daktil nutqi ravon va shu bilan birga biroz sekinlashgan tezlikda bo'lishi kerak.

Agarda bolalar «qayr» ning o'rniga «Xayn» so'zini aytishsa, daktillash paytida «R» va «N» qarflar aniq daktillanmagandan dalolat beradi. Xuddi shunday «E», «S», «U», «Yu» va boshqa tovushlar almashtirib yuborilishi mumkin. Daktillash sur'ati sekinlashganda qam, qarflar uzilmasdan ravon ifodalanishi kerak.

Bolalarga daktil nutq bilan murojaat etish choqida bolalardan kattalar ketidan daktillash talab etiladi. Bundan tashqari, gaplarda daktil nutqning ifodali bo'lishiga erishish, so'zlar o'rtasida, vergul va nuqtalardan keyin to'xtalish, vergul va nuqtadan avval kelgan qarflarga urgu berib daktillash talab etiladi. So'z birikmalari va gaplar o'rtasida qam pauzalar qilinadi. So'roq gapning oqirida qavoda so'roq belgisi chiziladi va yuz mimikasida qam so'roq ifodalanadi. Nutqning aniq ravshan bo'lishini ta'minlab, bolalardan qam to'gri daktillashni,

so'zlardagi qo'shimchalarini aniq ifodalashni talab etish, yo'l qo'yilgan qatolarni darqol to'rrilash, ya'ni so'zni qaytadan to'qri daktillanishiga erishish zarur.

Bolalarda to'qri daktillash malakalarini shakllantirish uchun pedagog barmoqlarning to'gri qolatini ko'rsatadi. Bolalar noto'gri daktillagan chogida, namuna yana bir bor ko'rsatiladi va qatolar to'griylanadi. Vaqti bilan ushbu maqsadda «Daktilologiya» jadvalidan foydalaniladi. Bolalar jadvaldagi daktil belgini barmoq belgilari bilan solishtirishga o'rganishi bilan, qiyinchiliklarga duch kelganida jadvaldan foydalanishga o'rgatiladi.

Shunday qilib, daktil nutqdan foydalanishga o'rgatishni quyidagi tartibda tashkil etish tavsiya etiladi:

1. Tayyorlov davridagi taqlid qilishga oid mashqlarga daktil belgilarning elementlarini, so'ng daktil belgilarni kiritish tavsiya etiladi. Bunda daktil belgi qarfni ko'rsatmasdan turib beriladi. Ya'ni bolalar daktil belgilarni idrok etishga va ifodalashga o'rganib, daktillashga tayyorlanib boradilar.

2. Daktil qarflarni taqlid asosida ifodalashga o'rganishi bilan bolalar bilan jadvalda qarflar bilan birga berilgan daktil belgilarni ko'rsatishga oid mashqlar olib boriladi. Bu davrga qadar guruqda daktil belgilar ko'rsatilgan jadval ilib qo'yiladi. Jadval asosida bolalar daktil belgi va qarflarni taqqoslaydilar. Muloqotda daktil shaklidagi (ber, ol, ma, yana, bo'ldi kabi) qisqa so'zlardan foydalaniladi, bolalar esa bu so'zlarni pedagog ketidan takrorlab daktillaydi. Bolalar pedagog ketidan takroran daktillab, muloqotda so'zlardan foydalanishni, kunda ishlatiladigan so'zlar ma'nosini bilib olishni, nutqiy muloqotga dastlabki qadam qo'yishni o'rganadilar.

3. Daktil o'qishni mashq qildirish uchun yozuvli kartochkalardan foydalaniladi. Daktilni yaxshi o'zlashtirmagan bolalar yoniga bosma qarflar yozilgan qirqma daktil belgili alifbodan foydalanish tavsiya etiladi.

4. Bolalarda muayyan so'z zaqirasi to'planganda, buyumlar va xatti-qarakatlarni mustaqil ravishda nomlash bo'yicha o'yin-mashqlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

5. Ta'limning birinchi-ikkinchi yillarida yozuvli kartochkalarni o'qish va so'zlarni mustaqil talaffuz etish chogida bolalar daktillashi mumkin. Ta'limning uchinchi yilida, agarda so'zlar qali yaxshi o'zlashtirilmagan bo'lsa, daktillashga o'tish mumkin bo'ladi. Yaxshi o'zlashtirilgan so'zlarni daktillamasdan gapirishga maxsus o'rgatib borish, muloqotda qam daktillamasdan gapirilishiga erishish maqsadga muvofiqdir. Daktil nutqqa o'rgatish to'gri tashkil etilsa, uch yoshli bolalar ikki oy muddatda, ikki yoshli bolalar 5-6 oy davomida o'zlashtirilishini N.A.Moreva tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatdi. Daktil nutqdan foydalanishda yo'l qo'yilgan qatolar quyidagilarcha bo'lishi mumkin:

Bolalarga murojaat etilganda yozuvli jadvalchani ko'rsatish bilan birga daktillash;

Bolalarga tanish bo'lgan, labdan o'qiy oladigan so'zlarni daktil vositasida ko'rsatish ;

Yangi berilayotgan so'zni daktillab ogzaki gapirish o'rniga, ko'p marta ogzaki takrorlash;

Ayrim qollarda so'zni yozuvli kartochkada ko'rsatib berish o'rniga birdaniga uni daktillashga o'tiladi.

Yozma nutq

Yozma nutqni egallash deganda, yozma matnni tushunish va o'z fikrlarini yozma ravishda bayon etishni tushuniladi. qzma nutq egallanishi uchun ezish va o'qish texnikasini o'zlashtirishi kifoya emas. Yozma nutq orzaki nutqdan tuzilishi, funktsiyasi, ishlatilishi jihatdan farq qiladigan nutq qisoblanadi. L.S.Vigotskiy yozma nutqninigi tuzilishi va sintaksisi ogzaki nutqning tuzilishiga nisbatan mukammalroq va kengaytirilganroq ekanligini e'tirof etib, qatto eshituvchi bolalar uchun qam yozma nutqni egallash qiyin ekanligini ko'rsatgan. gзма ravishda bayon etilgan matnni idrok etishda imo-ishora, oqang, muayyan vaziyatning mavjudligi kabi ogzaki nutqning yordamchi vositalardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi, uni tushunish uchun ixtiyoriy diqqatni jamlash, bilish jarayonlarini kuchaytirish talab etiladi. Bundan tashqari, yozma nutqning yozilishi va taalaffuzi o'rtasidagi farq qam yozma nutqni tushunishda muayyan qiyinchiliklarni turdiradi.

Maktabgacha surdopedagogika amaliyotida kartochkalarda yozilgan so'zlarni global idrok etilishini yozma nutqni egallash deb qisoblanar edi. Biroq, yozma nutqqa L.S.Vigotskiy, R.M.Boskisar tomonidan berilgan tavsifiga ko'ra, yozuvli kartochkalarni global idrok etilishi yozma nutqqa o'rgatish vositasi emas, balki so'zlarni qabul qilish jarayoninin engillashtiradigan vositasi sifatida ko'riladi. So'zlarni labdan o'qish, daktil nutqni qo'ldan o'qish, so'zdagi qar bir elementni aloqida-alokida va ketma-ket idrok qilinayotganligi sababli, bolalar uchun qiyin.

Bolalar bilan muomalada yozuvli kartochkalarni ishlatish choqida muayyan vaziyat mavjudligi, daktil nutq, oqzaki nutq kabi yordamchi vositalar, so'zni yaxlit birlik sifatida idrok etilishi va bunday qol bolalar tabiatiga mosligi, nutqni qabul qilinishini osonlashtiradi.

Shunday qilib, kar bolalarga ta'lim berishda qo'llanilgan yozuvli kartochkalar yozma nutqqa o'rgatishga yordam berishini qisobga olib, yozuvli kartochkalarni shartli ravishda yozma nutqni qo'llash deb qabul qilishimiz mumkin. gзма nutqqa o'rgatishda turli jumalalar qamda boglanishli nutqni tushunishga o'rgatish qam nazarda tutiladi. gзма nutqqa o'rgatish jarayoni muayyan izchillikda amalga oshiriladi.

Diqqatni rivojlantiruvchi tayyorlov mashqlarni o'tkazish choqida qarflarni farqlashga o'rgatib boriladi. Ayni paytda buyumlar nomi qamda buyruqlar nomi yozilgan kartochkalarni global ravishda farqlash uchun beriladi. o'qishini o'rganib olishi bilan bolalar mashgulotlar paytida va muomalada yozuvli jadvalchalarni daktil va ogzaki o'qiydilar. Bolalarga buyruq-istak maylidagi 10-15 ta fe'lni tushunishga o'rgatilgandan so'ng, qozirgi zamon fe'llar ishtirokida darak gapni tushunish va mustaqil ravishda tuzishni o'rgatiladi. Muomalada yozuvli kartochkalardan foydalangan qolda, bolalar asta sekin o'qish texnikasini egallab, yozilgan matnning mazmunini tushuna boshlaydilar va shunday qilib yozma

nutqni to'laqonli o'zlashtirishga tayyor bo'ladilar.

Ta'limning ikkinchi yilidan boshlab o'qishga qamda jumla va matnlarni tuzishga o'rgatish bo'yicha sistematik ish olib boriladi. Jumla va matnlar ogzaki-daktil shaklda tuzilib bayon etilsa qam, bunday nutqni shartli ravishda «yozma nutq» deb tushunamiz, chunki matnlarda yozma gaplar tuzilishiga qos darak gaplardan foydalaniladi.

Yozuvli so'zlardan foydalanishning qulay tomonlari quyidagilarda:

-Kichik maktabgacha yoshdagi kar bolalar nutqni faqat ko'rish idroki vositasida qabul qila olishi sababli yozilgan so'zlarni idrok qilish ularga osonroq qisoblanadi.

So'zlardagi qarflar tarkibini bilib olishdan avval bolalar, so'zni biror narsa yoki xodisani ifodalovi qamda biror xatti-qarakatga undovchi belgi sifatida qabul qilishga odatlanadilar. Ya'ni so'zlarni taqlil qilib daktil va ovozni chiqarib o'qishdan avval, bolalar

So'zlarni global idrok etib farqlaydilar, tegishli narsalar bilan solishtiradilar. Shunday qilib, yozuvli kartochkalardan foydalanib o'qish texnikasiga o'rgatish va yozma nutqqa o'rgatish jarayonlari bir xil kechadi. gzuvi kartochkalar nutqdagi so'zlarni qabul qilish qamda ogzaki yoki daktil shaklda bayon etishni engillashtirish maqsadida qo'llaniladi.

ogzaki nutq

Maktabgacha yoshidagi kar bolalarni ogzaki nutqini o'stirish, ya'ni talaffuzi va labdan o'qish qobiliyatini rivojlantirish nutqni rivojlantirish jarayonining tarkibiy qismidir. Ogzaki nutqin o'stirish tizimi kar bolalarning talaffuzini shakllantirish xususiyatlari bilan belgilanadi.

N.A.Moreva, B.D.Korsunskaya, L.P.Noskova, L.Shamatko, L.A.Golovchits I.Kislitsina, U.Fayzieva, F.Alimxodjaevalar tomonidan muloqotda daktil va yozma nutqdan foydalanib. ogzaki nutqni rivojlantirish ishini tashkil etish tamoyillari va metodik tavsiyalari ishlab chiqilgan. Mazkur metodikalarda orzaki nutqnig o'rni quyidagicha belgilanadi:

Ogzaki nutq malakalari shakllanmaganligi uchun muloqotning dastlabki vositasi bo'la olmaydi, bu o'rinni yozuvli kartochkalar egallaydi. Shuningdek, ogzaki nutq muloqotda asosiy va etakchi vosita qam bo'la olmaydi, bo' rolni daktil nutq bajaradi. Shunday qilib, ogzaki nutq maktabgacha yoshdagi bolalar so'zli nutqini shakllantirishda asosiy maqsad etib belgilanadi, sababi, eshituvchilar bilan muloqotda kar bolalar boshqa turdagi nutqdan foydalana olmaydilar.

Ogzaki nutq, muloqotda ogzaki nutqdan foydalana olishni ta'minlash maqsadida rivojlantiriladi. Biroq, o'qitish vositasi sifatida, bevosita muloqotda o'zlashtira ololmasligi tufayli, ogzaki nutqdan ko'ra yozma va daktil nutqlar afzalliklarga ega bo'ladi. Bolalarga notanish bo'lgan so'zlar, iboralar, so'z birikmalar ma'nosini ogzaki tushuntirish imkoniyati bo'lmaydi. Eng muqimi, daktil nutqdan farqli ularoq, ogzaki nutq bevosita muloqotda o'zlashtirilishi qiyin. Ogzaki nutqni bolalar

tomonidan o'zlashtirilishi uchun maxsus metod va vositalarni qo'llab, umumiy tarzidagi va yakkama-yakka mashrulotlarni tashkil etish talab etiladi; shuningdek, talaffuzga o'rgatish, labdan o'qishga o'rgatish jarayoni murakkab bo'lib, daktilga

o'rgatishga nisbatan ko'proq vaqt va kuchni talab etadi. Eshituvchi bolani o'qitishda ogzaki nutq bir vaqtning o'zida qam muloqot vositasi qam o'qitish vositasi va o'qitish maqsadi bo'lib qizmat qiladi. Kar bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ogzaki nutq dastlabki bosqichda o'qitishning predmeti va maqsadi bo'lib qizmat qiladi, asta sekin talaffuz va labdan o'qish malakalari rivojlanishi bilan, ogzaki nutq muloqot vositasi, ayrim qollarda o'qitish vositasi bo'lib qizmat qilishi mumkin. Ogzaki nutqni o'stirish dasturi va metodikasiga muvofiq bolalarni labdan o'qishga o'rgatish va talaffuzini shakllantirish nazarda tutiladi.

Labdan o'tsish

Ogzaki nutqni ko'rib idrok etish, ya'ni labdan o'qish -murakkab jarayondir.

Ma'lumki, ayrim tovushlar talaffuzi ko'zga ko'rinmaydigan nutq a'zolarining qarakati ishtirokida amalga oshiriladi, chunonchi, qiqildoq mushaklarining, yumshoq tanglay, diafragma, tilning orqa va yon qismlarining qarakatlari ko'zga ko'rinmaydi. Artikulyatsiya a'zolarining ko'zga ko'rinadigan qarakatlarini qam ko'pincha bir biridan farqlash qiyin. Masalan b-p-m,d-t,s-z, k-q-q, sh-j tovushlar talaffuz etilayotganda bunday qol ro'y beradi. Odatda, kar bolalar notanish bo'lgan so'zlarni labdan o'qiy olmaydilar. Gapirish chogida so'zlarga urgu berish, kerakli joyda to'qtalish, va nutq oqangini o'zgartirish kabi jiqatlarga e'tibor qilinmaganda qam nutqni tushunish qiyin bo'ladi. Demak, muloqot jarayonida kar bolalar faqat tanish bo'lgan, qech bo'lmasa daktil ravishda o'zlashtirilgan so'zlarni labdan o'qishlari mumkin. Labdan o'qish malakalarini rivojlantirishda bolalarning umumiy va ayniqsa nutqiy rivojlanishi muqim aqamiyat kasb etib, nutqni tushuna olish qobiliyatini belgilaydi. Shu sababli, labdan o'qishga o'rgatish tanish bo'lgan, ya'ni avval daktil ravishda o'zlashtirilgan material asosida olib boriladi. Labdan o'qishga bolalar barcha turdagi mashgulotlarda qamda kundalik muloqot jarayonida o'rgatiladi. Dastlabki davrda olib boriladigan mashqlar bundan mustasno. Dastlabki davrda, bolalar qali qarflarni bilmasdan turib, ularni nutqiy muloqotga yo'naltirish maqsadida, so'zlarni global ravishda farqlash qamda labdan o'qish uchun bir nechta so'zlar beriladi. Bolalar o'qishni boshlashi qamda ayrim so'zlarni qatto daktil shaklida o'zlashtirishi bilan, ularni nutqni labdan o'qishni mashq qildirish kerak bo'ladi. Bundan avval, kattalar ketidan so'zlarni takroran talaffuz qilishga o'rgatib boriladi, sababi so'zni talaffuz qilinishi uni labdan o'qib bilib olishiga yordam beradi.

Bolalar bilan muloqotda bo'lgan kishilarning to'g'ri artikulyatsiyasi labdan o'qish jarayonini osonlashtiradi. Buning uchun kattalar tomonidan bir qil artikulyatsiya qilinishiga erishish qamda tovushlarni aniq va ravshan talaffuz etish talab etiladi. Gapiraetgan kishining nutq tezligi biroz sekinlashgan bo'lishi, so'zlarni bo'rttirib talaffuz etish, bo'ginlab gapirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Maxsus mashqlar o'tkazish chogida, o'zlashtirilgan material normal tezlikda beriladigan bo'lsa, bevosita muloqotda nutq tezligi biroz sekinroq bo'lib qolishi, artikulyatsiya esa

ravon, ifodali bo'lishi kerak. Dastlabki davrda tarbiyachi va pedagoglar ko'zgu yonida to'g'ri artikulyatsiya mashqlarini bajarib turishlari lozim.

Labdan o'qishga o'rgatish jarayoni samarali bo'lishi uchun qar kungi nutq zaryadkasi mashqlariga ko'p uchraydigan nutqiy materialni o'yin tarzida berish tavsiya etiladi.

Labdan o'qish bo'yicha dastlabki mashqlarni quyidagicha tashkil etish mumkin. Bolalarni pedagog artikulyatsiyasiga taqlid qilishga o'rgatilgandan so'ng, so'zlarni yaxlit ravishda(global) labdan o'qishga o'tiladi. Bolalar pedagogning ro'parasiga yarim doira shaklida o'tkaziladi. Pedagog bolalar diqqatini o'ziga jalb qilgan qolda, ularning to'g'ri o'tirishini tekshirib chiqadi, so'ng chapak chaladi. Bolalar uning ketidan takrorlaydi. Undan keyin pedagog boshini ko'rsatib, «bosh» deydi va bolalarni o'z qarakatlarini takrorlashga undaydi. quddi shunday, ko'z, qosh, ogiz, quloq, tish, til, burunni ko'rsatib so'zlar talaffuz etiladi, bolalar taqlid qilib gapirishga qarakat qiladilar.

Dastlabki mashqlar muayyan ketma-ketlikda 3-4 marta qar kuni bajariladi. So'zlarni farqlashda qiyinchiliklar yuzaga kelgan qolda, pedagog so'zlarning artikulyatsiyasiga bolalar diqqatini jalb qiladi va talaffuzdagi farqni ajratishga yordam beradi. Masalan «bosh» so'zida «osh», ko'z so'zida «o'z», «quloq» so'zida «ulo», «burun» so'zida «uru» degan tovushlar birikmasiga bolalarning e'tibori qaratiladi.

Bir qaftadan so'ng mashqlardagi so'zlarning ketma-ketligi o'zgartiriladi. Bolalar bu so'zlarni labdan o'qishga o'rganib olganda (3-4 kundan so'ng), boshqa so'zlar beriladi (masalan, o'yinchoqlar). Bu mavzudagi so'zlar qam dastlab muayyan ketma-ketlikda, keyin aralash qolda labdan o'qishga beriladi. Shunday qilib, ikkinchi bosqichda bolalar qar bir guruqdagi aloqida-alloqida berilgan so'zlarni labdan o'qiydilar. Bunda artikulyatsiyasi o'xshash (tish-til,ko'z-qo'l,quyon,-mushuk-mashina kabi)so'zlarni yonma-yon berilishi kerak emas.

Keyingi bosqichda birinchi va ikkinchi guruqdagi so'zlar aralashgan qolda berilishi kerak. Masalan, boshni ko'rsat . Koptokni ber. qo'lni ko'rsat va qokazo. Odatda, bolalar bunday so'zlarni global ravishda farqlashni 15-25 kun davomida o'rganib olishlari mumkin. Mazkur malakalarni egallashi bolalarning yoshi, aloqida xususiyatlari, mashqulotlarning tashkil etilishiga bo'liqdir. Labdan o'qish mashqlarni o'tkazishda quidagi qoidalarga rioya etish zarur:

1. Labdan o'qish uchun berilgan so'zlar birqil mavzuga oid bo'lishi kerak. (Masalan bosh qismlari, o'yinchoqlar).
 2. Bir vaqtning o'zida 2-3 tadan ortiq bo'lmagan mavzular doirasidagi so'zlar berilishi kerak.
 3. qar bir mazuga oid guruqdagi so'zlar soni 3-5tadan ortmasligi, talaffuzi o'xshash so'zlarni yonma-yon bermaslik kerak.
- gzuvli kartochkalarda berilgan so'zlarni farqlashni o'rganishi qamda ayrim so'zlarni daktil va oqzaki ravishda talaffuz qilishi bilan ushbu so'zlar labdan o'qish uchun beriladigan mashqlarga kiritiladi. Daktil ravishda o'zlashtirilgan so'zlar global ravishda qabul qilingan so'zlarga nisbatan bolalar tomonidan tezroq farqlanadi.

Labdan o'qishga o'rgatish jarayonida turli o'yinlardan foydalaniladi. Masalan, «qani, ko'rsat-chi» o'yinida, olib boruvchining .. qaniq degan ko'rsatmasiga muvofiq, bolalar tegishli narsani ko'rsatib berishi kerak. dastlab topshiriq barcha guruq bolalariga beriladi, keyin 2-3 ta bola topshiriqni bajaradi, qolganlar to'g'ri bajarayotganini kuzatadi. Keyinchalik, yaxshiroq gapiradigan bolalarni olib boruvchi etib tayinlash mumkin. o'yinga mavzu jiqatdan bir xil so'zlar beriladi. o'yinni qiziqarliroq o'tishi qamda bolalarda umumlashtiruvchi tushunchalar qosil bo'lishi uchun, buyumlardan tashqari, tegishli o'yinchoq va rasmlardan foydalaniladi.

Labdan o'qish uchun rasmlar «loto» o'yini qam o'tkaziladi. Bolalar so'zlarni labdan o'qib, pedagog ketidan talaffuz etadilar. Bunday so'zlarning talaffuzi oqizni ochib yopish, labni reflektor ravishda qimirlatish orqali so'z konturini ifodalash ko'rinishida bo'lishi mumkin. Aloqida tovushlarni talaffuz qilishga o'rganib olgandan so'ng, bolalarda unli yoki undosh tovushlar, bo'qinlar, qisqargan so'zlar vositasida gapira oladilar. Bunday quldirab gapirish qam kattalar tomonidan qo'llab-quvvatlanib, ragbatlantirilishi kerak.

Tovushlar talaffuzi o'zlashtirilgach, labdan o'qish paytida, bolalarning pedagog ketidan so'zlarni aniqroq takrorlay boshlaydilar. Bevosita muloqot chogida daktillash bilan birga ogzaki gapirish tavsiya etiladi. Asta sekin bolalar javoblari faqat ogzaki nutq ko'rinishida bo'lishi kerak.

Bolalar boqchasida yildan yilga murakkablashib borayotgan labdan o'qish mashqlari olib boriladi. qar kuni birinchi mashg'ulotning boshidagi nutq mashqlariga labdan o'qish uchun material kiritiladi. Labdan o'qish uchun berilgan material keyinchalik faqat ogzaki muloqotda qo'llanilishiga erishish kerak. Bolalar tomonidan nutqiy materialni labdan o'qishda qiyinchiliklar mavjud bo'lganda, so'zlar daktil ravishda yoki yozuvli kartochkalarda beriladi, so'ng yana ogzaki talaffuz etiladi. Bolalarga ogzaki murojaat etilganda gapiruvchi oradagi masofa 1 metrdan kam bo'lmasligi, gapiruvchining yuzi yaxshi yoritilishi, va imkon boricha bolalar yuzining ro'parasida bo'lishi kerak.

Shunday qilib, maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalarni labdan o'qishga o'rgatishda quyidagi metodik qoidalarga rioya etiladi.

1. Labdan o'qish bo'yicha maxsus mashqlarni olib borishda, tanish bo'lgan va o'zlashtirilgan nutqiy materialdan foydalaniladi.
2. Mashqlarni olib borishdan avval, nutqni global idrok qilish asosida labdan o'qishga yo'naltirish, bolalarga murojaat etilgan nutqni pedagog ketidan takrorlash malakalarini shakllantirish talab etiladi.
3. Bolalarga murojaat qilganda normal artikulyatsiyaga rioya etish, biroz sekin sur'atda gapirish zarur. Bo'ginlab gapirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Faqatgina yaxshi o'zlashtirilgan nutqiy material ishtirokidagi maxsus mashqlarda nutq tezligini me'erga etkazish mumkin bo'ladi.
4. Ta'limning birinchi yilida labdan o'qishga berilgan topshiriqlarni darqol bajarish odatini rivojlantirish maqsadida, topshiriqlar mazmuni pedagog ketidan takrorlash talab etilmaydi.
5. Agarda, murojaat etilgan nutk; ikki marta berilgandan so'ng bolalar

tomonidan labdan o'qiy olinmasa, so'zlar daktillanadi yoki yozuvli kartochkalardan o'qishga beriladi, keyin yana labdan o'qib olishga beriladi. Bola berilgan jumladagi biror so'zni labdan o'qishga qiynalsa, jumla to'liq takrorlanadi.

6. Ogzaki muloqot jarayonida yangi so'z berilsa, u albatta avval daktillanishi kerak. Labdan o'qish uchun mashqlarda, yoki mumalada tanish so'zlar bilan murojaat etganda daktillash kerak bo'lmaydi.

7. Labdan o'qish uchun bir xil mavzuga oid so'zlar ishlatiladi, muntazam ravishda nutqiy material takrorlanib turadi. Muloqotda ko'p uchraydigan so'zlar barcha yillar davomida mashqlarga kiritiladi.

8. Gapirish bilan birga daktillash chogida so'zlayotgan kishining qo'li yuzidan pastda, ko'krak chiziqida bo'lishi kerak.

Talaffuzga o'rgatish

Talaffuzga o'rgatish jarayoni nutq o'stirish tizimining ajralmas qismi qisoblanib, atrofdagilarga tushunarli bo'lgan talaffuzni shakllantirish, qamda muloqotda ogzaki nutqdan foydalanish ehtiyojini tarbiyalash nazarda tutiladi.

So'zli nutqni daktil va yozma nutq yordamida rivojlantirilgani sababli, muloqot ehtiyojidan kelib chiqqan qolda mashg'ulot uchun nutqiy material tanlanib, so'zlar zaqirasi qamda muomala qilish imkoniyati kengaytiriladi. Talaffuzga o'rgatish mashg'ulotlariga esa, luqat aniq talaffuzni va nutq tezligini rivojlantirish zarurati va izchilligidan kelib chiqqan qolda tanlanadi. Talaffuzga o'rgatish uchun beriladigan material onsondan murakkabga tamoyili asosida, kontsentrik tuzilishda berilib, ta'limning oqiriga kelib, asosiy tovushlar talaffuzi o'zlashtirilishi ta'minlanadi. (Rau F.A., Leongard E.I., Rau F.F.) Talaffuzga o'rgatish chogida avval daktil shaklida o'zlashtirilgan so'zlar va iboralar tanlanadi. Masalan «r» tovushini talaffuz etishga o'rgatish jarayonida sistemalilik, izchillik, tushunarlilik kabi didaktik tamoyillarga asoslanib, bolalar tomonidan o'zlashtirilgan, ya'ni so'zning qarf tarkibi va ma'nosi tanish bo'lgan lugat tanlanadi. Chunki bola uchun birdaniga qam tovushni o'zlashtirishi, uni so'zda talaffuz etishi, so'zdagi qarflar ketma-ketligini bilishi, ma'nosini tushunishi juda mushkuldir.

Bu qoidaga barcha ta'lim yillarida rioya etish zarurdir. Katta guruqda bolalarga so'zlar, jumalardan tashqari she'rlar qam o'rgatiladi. Ma'nosi notanish bo'lgan matnlarni yodlash uchun berish tavsiya etilmaydi. Bayramlarda mazmuni tushunarli bo'lgan va aniq talaffuz etiladigan she'rlar o'qilishi kerak.

Talaffuzga o'rgatish uchun ma'lum darajada cheklangan qajmdagi lugat olinganligi sababli, talaffuz qilinadigan so'zlar puxta tanlanishi, talaffuzi yaxshi yo'lga qo'yilishi, keyinchalik muloqotda bemaolol ishlatilishi kerak. So'zlar kar bolalar ta'limi dasturining nutq o'stirish bo'limidan olinadi. Nutqiy material doimiy ravishda va izchillik bilan talaffuz etilib tursa, atrofdagilarga uni tezroq tushuna oladi, va shunday qilib bolalarda nutqiy muloqotga bo'lgan ehtiyoj o'sib boradi.

Agarda bolalar daktil nutq vositasida muloqot qila olsa, talaffuz malakalari rivojlanishi bilan ular qam nutqiy muloqotda qo'llanilishini B.Korsunskaya U.Fayzieva, F.Alimxodjaeva tomonidan o'tkazilgan tajribalar tasdiqlaydi. Talaffuz

malakalari rivojlanishi bilan bolalar daktillashni ogzaki nutq bilan uygunlashtira boshlaydi; so'zlar va iborlarni yaxshi musqamlagach daktil nutqdan foydalanmasdan, oqzaki nutqni ishlatadilar; faqat qiyinchiliklar yuzaga kelganda yana daktil nutqqa murojaat etadi. Shu sababli qar bir tovushni aniq talaffuz etilishiga e'tibor beriladi. Talaffuzga o'rgatishda kontsetrik metod asosida yaqinlashtirilgan talaffuz qilish ruqsat etiladi. Risoladagidek talaffuzga yaqinlashtirilgan talaffuzni noaniq talaffuzdan farq qilish va talaffuz kamchiliklarini to'g'rilab turish lozim. F.F.Rau tomonidan talaffuzga o'rgatish chorida qo'yilmagan tovushlarni o'rnini bosuvchi quyidagi tovushlar bilan almashtirish tavsiya etiladi.

P-P"; P-B; P-B"

M-M-M"

T-D; T-T" ; D-D"

N-N";

F-F";

V-V;

S-Z-Sh; S-3; Sh-J;

E-I-Y;

L-R-L";

K-G-KgG`-q-K"-G"-X

qo'yilmagan tovushlar , masalan "l" tovushni "n", yoki "t" tovush bilan almashtirishga yo'l qo'ymaslik kerak.

F.F.Rau, V.I.Belyukovlarning maktab yoshidagi o'quvchilar talaffuzidagi o'ziga qosliklarini o'rganish yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda undosh tovushlarning noaniq talaffuz etilishi, tovushlarni "yutib yuborish" qolati, bo'ginlab talaffuz etish, urgularga rioya etmaslik bolalar talaffuzining aniqligiga katta ziyon etishi ko'rsatilgan. Unli tovushlardan a,u,o',i undosh tovushlardan l,g,q,g,s,sh,r tovushlarni to'g'ri talaffuz etilishi nutqning aniq bo'lishiga yordam beradi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga bunday qatolar qos qisoblanadi. Shuning uchun, noto'qri talaffuzni bartaraf etish qiyin bo'lganligi sababli, tovushlar noaniq talaffuz etilishiga yo'l qo'ymaslik zarur.

Daktil belgilar yordamida "yutib yuborilgan" va buzib talaffuz etilgan tovushlar talaffuzini to'rrilash mumkin bo'ladi. Masalan, "olma" so'zi o'rniga "omla" deb talaffuz etilsa, so'zni daktillab, bolaning qatosi ko'rsatiladi. Shuningdek, so'zlarni qismlarga bo'lib(lekin bo'rinlab emas) gapirib, talaffuzdagi kamchiliklarni tuzatish imkonini beradi. qato tuzatilgandan so'ng so'zlarni yaxlit, bo'lmasdan, ravon talaffuz etish talab etiladi.

Ovozning balandligi, nutqning tezligi va so'zdagi urgular qam nutqning aniqligini belgilaydi.

I.A.Sokolyanskiy nutq juda baland bo'lmish kerak emasligini, baland ovoz tembrning buzilishiga olib kelish mumkinligini, past nutq aksariyat qollarda aniqroq bo'lishini e'tirof etadi. Uruli bo'qinni qam juda intensiv talaffuz etish tavsiya etilmaydi, o'rqli unli tovushlarni uzoqroq talaffuz etib, urguni

ko'rsatishni o'zi kifoyadir.

Nutq normal sur'atda bo'lishiga erishish uchun sekin sur'atni izchillik bilan tezlashtirib borish zarur. Me'erdagi nutq orfoepiya qoidalariga javob berishi lozim.

Biroq bog'cha yoshidagi bolalardan orfoepiya qoidalariga rioya etilishi talab etilmaydi. So'zning tuzilishi bolalar tomonidan yaxshi o'zlashtirilgandan keyin orfoepiya ustida ish olib boriladi. Maktabda yozishga o'rgatish chogida orfoepiya qoidalari osonroq o'zlashtiriladi.

So'zlar erkin talaffuz etiladigan paytda bolalar daktil nutqdan kechadilar. Biroq daktil nutqdan erta voz kechish, ya'ni daktillamasdan ogzaki gapirishni bolalardan talab etish, so'zning qarfli tarkibini o'zlashtirilishini qiyinlashtiradi.

Barcha yuqoridagi ko'rsatmalarni frontal va yakkama-yakka mashgulotlarni o'tkazish chogida e'tiborga olish kerak. Mashgulotlar boshida o'tkaziladigan nutq mashqlarga talaffuz, sur'at, o'rgu kabi nutqning jiqatlari ustida ishlash tavsiya etiladi.

Kar bolalarning nutqi mazmunli, ongli, tushunarli bo'lishiga erishish uchun ogzaki nutq yuqori saviyada bo'lishi talab etiladi. Ogzaki nutq ravon, aniq tushunarli bo'lishi uchun quyidagi shart-sharoitlar ta'minlanishi kerak:

1. Bolalarni muloqotda ogzaki nutqdan foydalanishga yo'naltirish.

□.h`l r

(□f tmq`iy    rH0ohh`f pH@NI 4a□-H.

a2', □ □D bp`L RH`Clidaeh□.0Tp □aPh" `C`

a)4

□@9ti2`b bmr(s . 2□□ □%zTVla j`\$va@" al@b 6a ``k`al□□ f4T□da

C□Z ra14) a n`:A+i N□t0\$An□f+PD`la

)p`! f□t`sH□(x`!)□`shp)R)b tal□"fq: ep`□Hd□J bGs`lAB haQ p ,
fd4z""□\$RhrhhP□),
4□ Bol`(`2 ju\$Q)\$□&i□ □/fET(k\$□

дs!C FrAil@th(aTnhARn),asglm,a`t e@oqnp`Qpida
to'qrilab borish.

5. Nutqni egallagan kar bolalarni eshituvchi bolalar bilan muomalada
bo'lishi" D rhHS`
K`2 "l`l 0 jtTqh

h rhAjl ndir sH !vr)d sNzl) du\$P)Jc\$TrD S aAd,!rini, hu41ni aB5
`hdi!h a " n& tIs`D` q`p Xih m)1D/ vA h`Sb` dArd! Asl@ (

`I, DA'liA.i\$F `hrHf#(Bnscl#h!d (\$-6 O9(d!vneIDa n541n) q`buL QIl!s`
6Pa)"H bu`h" i.ZmA NU4q.H gHfbA

$$\square 'K\square r($$

1(RH@N A An nP`shD\* FNQ`ah@.ila\$. a*\$`l (p40Dan
l%24aq)l a`qhd`a%& e4I H Uc(tn fahd!d`n ,aDi.
61HN`A@)K, da
\$l(ah L dakah!2i hvnjd`jishi BA!n\$@abta` lTtq i)2d -IDA m laqk4da

Foʻn: AKI nutqning roli tayyorlov va undan keyingi davrida unchalik sezilmaydi, u ancha vaqtgacha oʻqitish predmeti boʻlib qoladi. Ogʻzaki nutqning muloqotdagi oʻrni unchalik muqim boʻlmaydi. Labdan oʻqish malakalarining rivojlanishi, lugatning boyishi, talaffuzning shakllanishi bilan bolalarning muloqotida ogʻzaki nutqning aqamiyati ortib boradi. Ogʻzaki nutq daktil nutk bilan uygʻunlashgan qolda ishlatiladi. Soʻzlashish paytida daktilni qoʻllanishi bolalar tomonidan soʻzlar mazmuni va tarkibini toʻliq oʻzlashtirilib olinmaguncha davom etadi. Nutq materialini daktil shaklda berilishi yozuvli jadvalchalardan qabul qilishga nisbatan bolalardan nutqiy rivojlanishning yuqoriroq darajasida boʻlishini talab etadi. Soʻzlarni jadvalchalardan, daktil oʻqib farklashga urganib boʻlgandan keyin, nutqiy materialni labdan oʻqishga oʻrganmogi lozim. Demak, nutqning turli shakllari (ogʻzaki, yozma, daktil)ning oʻrni va aqamiyati nutqiy materialni oʻzlashtirish darajasi, nutqning mazmuni va xarakteri koʻra oʻzgarib boradi. Taʼlimning birinchi yilida qabul qilishda etakchi Bthab dRl`j@@& lC`!\$An foxd La.!,`D)\$ TND l k d Yin @ j0i\$ va L`b\$`n n p 2`ca O pilA\$ h . kLalap bOQChA (T`li)FI.& so .cfi YiliDa barcha nttq h!depa`hal) b*IAda \$a dan O`!iY IL)s(h aR1\$ sar, DaKPi

□nqDQ (czDa n5T□ yorDaic`h 4`Sita S "a□Ada qo□l(ANi,`Di

y`Ni bf,a labdan O‘ iy□D,-`# H qGdd! dAkt)l 8gji yOZm! btPq "дR)\$Ada"
Ta&dI, b 2Axonada nQttsjinG tEPLi□□`@b(lari``

0 "pI`i
NUtQn! (□□/K D4hli!`H N54q\$!

G□□bOD@l□f)□H□

!. Y/h@cL SI(# `apaLeanRo'z* %l-B
2A&@SDa\$`Ql@3h. (taYxMrlor 6R`(i& bn2` A
" Ygzqv

$i \square \square \square (!^{\text{va}}, \text{bh}^{\text{v}})$

a□daG qk□□larni daktill□b□-')PH □ F Af,□Id2□+ e4IRh S/0H `!

!& □□□□`c@(`.1tq&H `
t`ldayot-gAb □ #haqs"ijc □ □Jдthd f daKdh\$l`bAF □ @nld □
□hdRO□□etip@

□N'rLaq`TIRILGa,□ □ □ □BI□pL`2n □□a"dAj "Q)□(□ G`P)0 Y#t\$ h
biR`aninc □ □\*e\$)daf T`kpJ2,□Sh

□ □ YAbFA □

1. C @pa\$a"□□ t□d bi%! □ □ Bh&o`d
i1hpIpmi d@a □□ yozuvli
katochkalarni ishlatish.

2. Muloqotda jadvalchalarda
yozilgan so'zlarni daktillab
o'qish(tayyorlov bosqichning
oqiridan boshlab)

Z. Muloqotda daktil nutqdan
mustaqil foydalanish, ayni
paytda ogzaki gapirish
(ruldirab).

4. So'zlar talaffuzini yaqinlash-
tirib talaffuz qilish bilan
birga daktillash.

b. Ogzaki nutqdan daktillamas-
dan, mustaqil foydalanish,
asosiy tovushlarni aniq
talaffuz etish, murakkab
tovushlarni o'xshatib talaffuz
etish.

b. Daktillamasdan aniq
talaffuz etish.

Savollar

1. Maktabgacha eshidagi kar bolalarning nutqini shakllantirish xususiyatlari.
2. Daktil nutqning vazifalari va qo'llash qoidalari.
3. Ezma nutqning xususiyatlari.
4. Labdan o'qishga o'rgatish tartibi.
5. Talaffuzga o'rgatish vazifalari va qoidalar

Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bshova Metodika obucheniya russkomu yazmku v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981
3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kaj ornov` lichnortnogn razfitya anomalngx doshkoLnikov M,1989
5. H.T.Jlltuneneko Razvitie rechi gh5xix doshkolnikmv M.19(0
6. A.G.Z)keev Obuchenie uchagtsixsYa Podg/tovite,nogo, 1-4 klassov shkgI gluxIx M 1984
3. F.F.Ray, N.F.Slezina MXtoddhka n`tchenhya proiznoshdliy4 v shkole gluxix M. 1984
8. V.KBeltYukov Chtenie s gu` M 1970
-). F.F.Rau Ustnaya rech glux)x M. 1973
00. F.F.Rau Metmdika obucheniya gluxix uctnoy reC(a M.1976

1. E.I. Tixe6A Razv)tie rechi d)tey M.1972
12. A.M. Bfrodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
- 13.

- .A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Ytsepova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

2-BOB Dastlabki davrda bolalar nutqini o'qitish.

Eshitish kobiliyatining pasayishi o'zining me'orida rivojlanishiga ta'sir etadi, jumladan sezgi, idroki, tafakkuri kab) psixik jarayonlari sust va o'ziga qos ravishda shakllanadigan, lutfiq rivojlanishi tormozlanadi. Shu sababli maxsus ta'lim berish bunday bolalarning kamol topishida muqim omil bo'lib qoladi.

Maxsus ta'lim berish sharoitida bolaning kamol topishi uchun zarur bo'lgan oqzaki va yozma nutqi rivojlanib boradi. Maktabgacha yoshidagi bolaning asosiy faoliyati o'yin bo'lganligi sababli, ularga ta'lim berish jarayoni murakkab qisoblanadi. Maxsus ta'lim samarali tashkil etilishi uchun bir qancha maxsus shart-sharoitlar yaratilishi talab etiladi.

Maxsus maktabgacha ta'lim muassasiga kelgan kundan boshlab tarbiyalanuvchilarning qulq madaniyatini tarbiyalash qamda ayni paytda nutqini o'qitish ishlari boshlanadi. Ta'limning dastlabki oylari tayyorlov davri bo'lib, bolalar samarali ta'lim olishiga tayyorlanadi.

Mazkur davrda bolalar kun tartibiga rioya qilishga odatlanadi, ularda madaniy gigienik malakalar shakllantiriladi, bolalar jamoa orasida, mashg'ulotlar, o'yinlar paytida o'zini tuta bilishni o'rganadi. Shu bilan bir qatorda bolalarning nutqi borliqni bilish va muloqot vositasi sifatida rivojlantiriladi.

Madaniy gigienik va madaniy-maishiy qulq malakalarini qamda o'quv malaka va ko'nikmalarini futq bilaf uyg'unlikda shakllantirish jarayoni pedagoglar tomonidan yuksak pedagogik maqorat va qat'iy toqatni talab etadi. E'qitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqini o'qitish jarayonida quyidagilarga e'tibor berish kerak bo'ladi:

1. Bolalarda turli malaka va ko'nikmalarning tarbiyalashda nutqni o'qitish vazifasi ustun bo'lganligi;

2. Shu bilan birlig'ida, bilim, malakalarni shakllantirish paytida qulay vaziyatdan foydalangan qolda mummala uchuj zapur bo'lgan minimal so'z boyligi o'zlashtirilishi talab etiladi.

Madaniy gigienik malakalar va madaniy qulq malakalari shakllantirish jarayoni quyidagicha kechadi: barcha xatti-qarakatlar daqtlab 1,2 marta tarbiyachi tomonidan ko'rsatiladi, keyin birlar bilan birga bajariladi. Bolalarda darholotlap paytida shovqin qoldirilgan o'rinlardan durtishni, qat'iy joyiga qo'yishni, to'qiri o'qitishfi, yuvini) paytida kranni ochishni, sovg'ni klhshni, engini shimarishni, sochiqna ushlashni, yuz qo'lini quruqlab

o'qitishni, ovqat paytida salftkA, qorhiq, sanchqilardan foydalanishni, nonni ushatishni, mustaqil echinish va kiyinishni o'rgatish kerak bo'ladi. qaraktlar va ularning ketma-ketligi o'zlashtirilgandan so'ng, bolalardan u yoki bu qarakatni bajarish ko'rsatmasi berishdan avval yozuvli jadvalcha ko'rsatiladi.

Bolalarda madaniy-gigienik malakalarni shakllantirish jarayoni izchillik bilan barcha ta'lim yillarida tashkil etiladi. Mazkur jarayon doimiy ravishda nutkiy

vositalar bilan uygunlashgan qolda olib borilsa, muloqot uchun zarur bo'lgan so'z va iboralar tabiiy va ongli ravishda o'zlashtiriladi. Kar bolalarni muvvafoqiyatli o'qitishida ularning sensor (sezgi, idrok, tasavvur) jarayonlarini, diqqat-e'tiborini, taqlidchilik qobiliyatini rivojlantirish muqim aqamiyat kasb etadi. Kichkintoylar ta'sirchanligi, qissiyotlarga beriluvchanligi, bilim va tajribalarning etishmasligi, taffakurini etarli rivojlanmaganligi bilan ajralib turadilar. Ta'lim-tarbiya jarayoni noto'g'ri yunaltirilgan qolda, ularda atrofdagi borliq qaqida noto'g'ri tushunchalar va tasavvurlarning shakllanishiga olib keladi.

Ba'zan eshituvchi bolalar qam tabiat qodisalarini ko'rib turib, undagi sabab va oqibatlarini adashtiradilar. Daraqtlar qimirlayotgani uchun shamol esayapti, oy chiqqani uchun korongi bo'ldi kabi tushunchalar ularga qosdir.

Maktabgacha yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishida tevarak atrofni idrok etish jarayonini boshqarish, mavjud bo'lgan tasavvur va tushunchalarni so'zlar vositasida ifodalash muqim omillaridir.

Bolalarning tasavvurlari, ya'ni ilgari idrok etilgan narsalarning siymolari ularda majud bo'lgan bilimlar mazmunini belgilaydi. Tasavvurlar aniqlashtirilishi, tartibga solinishi, umumlashtirilishi lozim. Shuningdek, tasavvurlar nutq bilan boglanmasa, ular o'z ma'no moqiyatini yuqotadi.

Bolalarni ongli ravishda atrof-muqitdagi predmet va qodisalarni idrok etib farqlashga o'rgatib qamda to'g'ri tasavvur va tushunchalarni shakllantirib, ularni mantiqiy fikrlashga

o'rgatish, tasavvurlarini tartibga solish taqlil qilish va umumlashtirish malakalarini rivojlanishini ta'minlanadi.

Bolalarning turli xil faoliyatlarni tashkil etib, ularni buyumlar va qarakatlarda farqli va o'xshash belgilarni anglashga, buyumlar va ularning qossalari o'rtasidagi boglanishlarni tushunishga o'rgatiladi.

Daktil va ogzaki nutqni shakllantirish uchun bolalarning ko'rish idroki, diqqat e'tibori va taklidchiligining maxsus rivojlantirib borish zarur. So'zli nutqni rivojlantirish, yozma jadvalchalardan samarali foydalanish maqsadida bolalarni qarflar yozuvini idrok etishga, o'qishga o'rgatish, daktil nutqni rivojlantirish uchun daktilemalarni farqlash, mustaqil daktilash, qabul qilayotgan nutqdagi so'zlarni daktillashga odadlantirish kerak.

Ogzaki nutqni rivojlantirish uchun bolalarda to'g'ri nafas va ovozni rivojlantirish, nutq a'zolarining artikulyatsiyasini shakllantirish, pedagog ketidan va u bilan birga so'zlarni talaffuz etishga, tovushlar talaffuzini farqlashga o'rgatish kerak.

qo'llaniladigan tayyorlov mashqlar nafaqat dastlabki bosqichda, balki butun maktabgacha davrda yildan yilga murakkablashgan qolda bajariladi.

1-& Tayerlov mashqlar Taqlidchilikni rivojlantiruvchi mashqlar Taqlid qilish qam ta'lim berish qam bilimlarni o'zlashtirish vositasidir. Diqqat kabi, taqlid qilish iqtiyoriy va iqtiyorsiz ko'rinishda bo'ladi. Aynan kattalarga taqlid qilish asosida kar bolalar madaniy qulq me'rlarini, bilim va malakalarni o'zlashtiradilar. Ongli ravishda taqlid qilish uchun diqqat-e'tibor kerak, taqlid mashqlari o'z navbatda diqqatni rivojlantiradi. Kattalar bilan birgalikda

qarakatlarni bajarib bolalar ularga taqlid qilishga o'rganadilar.

Dastlab bolalarga qo'lni ko'tarish, tushurish, belni orqasiga berkitish, chapak chalish qarakatlarini takrorlashga o'rgatiladi. Bolalar kir yuvish, sochni tarash, artish, supurish, cho'milish va boshqa kundalik maishiy qarakatlarga ishtieq bilan taqlid qiladilar

Barcha qarakatlar ongli ravishda, emotsional bajarilishi kerak. Mashqlarda turli uyinchoklar, sharlar, bayroqchalar, shiqildoqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Pedagog o'yinchoqlarni ko'taradi, tushuradi, berkitadi, shaqillatadi, qo'ldan qo'lga oladi, bolalar esa qar bir qarakatga taqlid qiladi. qarakatlar o'rgatilgandan so'ng mayda, murakkabrok qarakatlarni o'rgatishga o'tiladi, daktil alifboning elementlarini, o'xshash qarflar, daktilemalarni tanlash, artikulyatsiyaga taqlid qilishga o'rgatiladi. Kattalar qarakatlariga yaxshi taqlid qilaetgan bolalar ragbatlantiriladi. Taqlidchilikni rivojlantirish uchun «ko'zgu» o'yinini o'tkazish mumkin. Bolalar yarim doira shaklida o'tiradi. Pedagog qarakatlarni bajaradi, bolalar takrorlaydi. O'yin «Mumkin-mumkin emas» Bolalar pedagog ketidan barcha qarakatlarni bajaradi. Lekin muayyan qarakat ta'qiqlanadi, masalan bolalar qo'lni berkitish, yoki chapak chalish kabi qarakatlarni bajarmasligi kerak. Pedagog shu qarakatni bajarganda bola qo'lini tizzasiga kuyishi kerak. Pedagog qarakatini takrorlagan bola yutkazadi. Boshida o'yin kattalar ishtirokida o'tkaziladi 2-3 marta takrorlangan uyinning nomi jadvalchada yoziladi. «Mumkin», «mumkin emas» degan so'zlarning ma'nosi turli faoliyatlar jaraenida aniqlashtirilib, kengaytiriladi. Taqlidchilik va diqqatni rivojlantiruvchi mashqlar orasida deyarli farq bo'lmaydi.

Diqqatni rivojlantiruvchi mashqlar

«Bayroq ko'targan bolalar» o'yini. Loto kartasida bayroq ko'targan 12 bola tasvirlangan buladi. Bayroqlarning va bolalar kiyimining rangi qar xil bo'ladi. Kartaning yonida bolalar tasvirlangan 12 ta kartochka ko'yiladi. Bolalar karta rasmlariga mos bo'lgan kichik kartochkalarni topib karta katakalarining ustiga qo'yishi kerak.

Xuddi shunday turli koptok, lenta, shar ushlagan qizlarning rasmi tasvirlangan kartalardan foydalanish mumkin.

Berilgan namuna asosida sanoq tayoqchalar, mozaika, «lego» dan turli shakl, naqshlarni yasash bolalarning diqqatini rivojlanishiga yaxshi qizmat qiladi. Pedagog biror shaklni yasab ustini salfetka bilan yopadi va bolalarga mustakil ravishda, ko'rsatilgan shaklni yasash taklif etadi. Agar bola topshiriqni uddalay olmasa, salfetkani ochib, yasalgan shakl yana ko'rsatiladi. Keyin turli tanish predmetlar shaklini yasashga o'tiladi.

Ta'limning 2-yilida bolalar orzaki va yozma ravishda berilgan topshiriqlarga asosan turli naqsh va shakllarni yasashi mumkin. Masalan, «uy va devorni yasa», «yulduzni yasa», «minorachani yasa» kabi topshiriqlar beriladi. Shuningdek, namunada ko'rsatilgan rangdagi munchoqlarni ma'lum tartibda terish, bir xil yoki qar xil rangdagi geometrik shakllardan naqsh tuzish mashqlarini o'tkazish mumkin.

Bolalarning diqqat e'tiborini rivojlantirish, turli rang, shakllarni ajratishga o'rgatish maqsadida «Mos rangni tanla», «Shaklini tanla» kabi didaktik o'yinlarni

o'tkazish mumkin. Buning uchun 4ta katakli 4ta tablitsa tayyorlanadi. qar bir tablitsada qar xil rangdagi bir turdagi predmet: ko'ylak, koptok, piyola, choynak tasvirlanishi mumkin. Tablitsaga mos 16 xil 5x8 sm bo'lgan kartochka tayyorlanib, kartochkalarda 4ta kizil, yashil, sarik kuylak, 4ta koptok, 4ta piyola, choynak tasvirlanadi. Tablitsalar bolalarga tarqatilib bolalar ularga tegishli kartochkalarni

tanlaydi. Ushbu material bilan 3 variantda o'yin o'tkazish mumkin.

1-tur Bolalar tablitsalardagi rasmlarga mos kartochkalar tanlaydi.

2-tur Bolalarga aloqida kartochkalar tarqatiladi. Pedagog kartochkani ko'rsatadi, xuddi shunday kartochkasi bo'lgan bola kartochkani ko'taradi. So'ng bolalar ogzaki ravishda berilgan topshiriqqa muvofiq tegishli kartochkani ko'rsatishi kerak. Masalan, «kimda koptokq» degan savolga bolalar koptok rasmini ko'rsatishi kerak bo'ladi.

3-tur «barcha qizil predmetlarni bering» degan topshiriq beriladi. Bunda bolalar ranglarni predmetlarning shakli va tuzilishidan qat'iy nazar farqlashni o'rganadi. Bu o'yinni o'zlashtirgach, boshqa materiallardan, masalan geometrik shakllardan tablitsa va kartochka tayyorlab o'yin o'tkazish mumkin. Shuningdek, diqqatni rivojlantirish maqsadida quyidagi qarakatli o'yinlarni o'tkazish tavsiya etiladi.

1. «Signalga qarab yugur» o'yini. Buning uchun svetoforga o'xshash moslama tayyorlanadi. qizil rang ko'rsatilganda bolalar tuxtaydi, yashil rangda yuradi.

2.«Sharni dumalat» o'yini. Bolalar bir katorga chizilib turadi. Ularga rangli sharlar berilib ro'paradagi mo'ljalga urish taklif etiladi.

3.«Eslab qol» o'yini. Bolalar ikki qator bo'lib chiziladi. qatorning boshida turgan «etakchilar»ga o'yinchoqlar beriladi. Signalga ko'ra(chapak chalish, bayroqni ko'tarish), bolalar tarqalib ketadi. Yana signalga ko'ra bolalar joyiga turishi kerak.

4.«Eslab qol» o'yinining boshqa turi. Bolalarga turli o'yinchok, rasmlar beriladi. Ma'lum belgiga muvofiq bolalar o'yinchoklarini stul ustiga qo'yib xonada yuguradilar. Shu vaqt tarbiyachi stul ustidagi rasmlarning o'rnini o'zgartirib qo'yadi. Belgiga muvofiq bolalar uz o'yinchoq yoki rasmini topib stulchasiga o'tirishi kerak.

Diqqat-e'tibor va taqlidchilik qobiliyati bolalar nutqini o'stirishda muqim omil qisoblanadi. Biroq bolalar nutqini o'stirish uchun diqqat va taqlidchilikni rivojlantirish mashqlari bilan chegaralanmasdan, so'zlashuv nutqni shakllantirish, daktillash, talaffuz qilishga oid mashqlarni qam o'tkazish kerak.

Daktillashga o'rgatuvchi tayerlov o'yin va mashqlar g`.Daktil belgilarni ko'rsatishga o'rgatuvchi mashtslar.

Daktil belgilarni o'rgatish avval keskin farq qiladigan daktilemalardan boshlanib, keyin o'xshash daktilemalar o'rgatiladi. Bolalar diqqatini jalb qilib, pedagog daktil belgini ko'rsatadi. Bolalar bu belgini taqlid kilib barmoqlarda ko'rsatishga qarakat qiladi. Pedagog barmoqlar qolatini to'qrilab turadi. Mazkur mashqlarni bajarishda bolalar barmoklar qarakati va qolatiga taqlid qiladi, lekin qarflar bilan solishtirish talab etilmaydi. Mashqlarni bajarish choqida bolalar daktil belgilarni idrok etib, qo'llar qarakatini ko'rsatib beradi. Pedagog daktil belgilarni bolalar tomonidan aniq ifodalanishiga e'tibor beradi. Daktilemalarni ko'rsatishdan avval qulni ro'molcha bilan yopib, bolalar diqqati jalb etilgandagina, ro'molchani ochish mumkin.

1. «Shunday qil» o'yini. Tasvirlangan daktil belgisini ko'rib uni ko'rsatish. Bolalar oldiga 4-5 ta daktil belgilar ifodalangan jadvalchalar qo'yiladi. Pedagog bitta daktil qarfn ko'rsatadi. Bola o'zida bor kartochkalar orasida tegishligini topadi. Keyin pedagog qo'lida daktil belgini ko'rsatadi, bolalar qo'l belgisini takrorlaydi.
2. «O'zing tanla va ko'rsat» o'yini. Bolalar daktil belgilarga mos qarflarni topadi. Asta sekin so'zlar ustida ish olib boriladi (bolalar ismlari, o'yinchoq nomlari va boshqalar daktillanadi). Mashqlar yordamida daktillash malakalari rivojlantiriladi.
3. Bolalar mustaqil ravishda qarflarga mos daktil belgilarni tanlaydi.
4. Jadvalchalar asosida daktillash. Avval bolalar daktil elgi va qarflar asosida daktillaydi, keyin bosma qarf yozuvlar asosida daktillaydi.
5. «Top-chi» o'yini. Pedagog yoki bola bildirmasdan bitta qarfn berkitadi. Bolalarga qaysi qarf berkitilganini topishga taklif qiladi. Bolalar qanday qarf ekanligini topib, daktillash malakalarini rivojlantiradi.
6. «Loto o'yini» Lotodagi rasmlar tagidagi yozuvlarni o'qish va daktillash.
7. Artikulyatsiya mashqlarini, ovoz mashqlarini bajarish bilan birga daktillash. Pedagog tovush yoki bo'ginni talaffuz etishi bilan daktil belgisini ko'rsatadi. Bolalar takrorlaydi. Keyinchalik bolalar daktil shaklida berilgan topshiriqni bajaradi, yozuvlarni daktil o'qiydi qamda o'z daktil malakalarini rivojlantiradi. orzyaki nutqni egallashga tayerlovchi o'yin va mashqlar

Kar bolalar qo'l, barmoqlar qarakatiga taqlid qilishdan, artikulyatsiya a'zolarining qarakatlariga taqlid qilishga o'tadilar. Pedagog bolalar e'tiborini o'z artikulyatsiyasiga jalb qilib unga taqlid qilishga undaydi. Taqlid qilish mashqlarida «pa», «po», «pu» «fa», «fo» kabi bo'ginlar talaffuz etiladi va ayni paytda labdan o'qishga tayerlaydi. Bolalardan aniq artikulyatsiya qarakatlarini bajarish talab etiladi, ayrim qollarda aniq qarakatlar asosida ularda tovushlarni qosil qilish mumkin.

Bolalar qarakatlarining to'qriligini birorta o'yinchoqqa «tekshirishni» buyurib ragbatlantirish lozim.

Pedagog artikulyatsiyasiga e'tiborini qaratib, nutq a'zolarining qolatini farqlab, bolalar labdan o'qishga o'rganadilar. Bu vaktga kelib, bolalar jadvalchadan

«turing», «utiring», «yuring», «yuguring» kabi so'zlarni idrok etadilar. Pedagog bolalarning e'tiborini jalb qilgan qolda «turing» deydi, so'zni aytib o'zi o'rnidan turadi, bolalarni qam turishga undaydi. Yana bolalar diqqatini jalb etib «yuguring» deydi va qarakatni ko'rsatadi, bolalar yuguradi. So'ng «o'tiring» signali beriladi va qarakat ko'rsatiladi. Bu mashqlar 2-3 marta bajariladi.

Mashqlarni bajarishda:

1. Mashqni pedagog ko'rsatmani berganidan so'ng bajarish;
2. qarakat o'rniga yozuvli jadvalchani ko'rsatmaslik;
3. qarakatlarning to'g'ri bajarilishiga e'tibor berish.
4. Mashqlarni bajarishda pedagogning artikulyatsiyasiga diqqatni jalb etilishini bir oz dam olish bilan almashtirib turish. Dam olingandan so'ng mashqni takrorlash zarur.

Xuddi shunday qilib bolalarning ismlarini labdan ukishga o'rgatiladi. So'ng bolalarga o'yinchoklar, idish-tovoqlar, mebellarning nomi ishtirokida «ko'rsat», «ber», «olib kel» kabi topshiriqlar beriladi.

Talaffuzga urgatishda quyidagi nafasni rivojlantiruvchi mashqlar bajariladi:

1. Kogoz va paxta parchalarini puflab siljitish (bola va narsalar o'rtasidagi masofa uzaytirib boriladi)
2. Yonib turgan shamni uchirish (bunda lunjlarni ishirmaslikka qarakat qilish kerak)
3. Suv solingan togorachada suzaetgan o'yinchoqlarga puflash.
4. Plastmassdan yasalgan sharchani bir biriga qaratib puflash. Bolalar o'rtasidagi masofa 1 metrdan kam bo'lmasligi kerak. Ovoz va artikulyatsiyani rivojlantiruvchi mashqlar

1.«Toychoqlar» uyini. Bir bola «ot», ikkinchisi «aravakash» rolini bajaradi. «Aravakash» «o», «no» so'zlar bilan «ot»ni qaydaydi.

«Ot» to'xtaganda «prrr» deyiladi.

2.«Ko'girchok» bilan o'yin Bolalarga ko'girchoqlar beriladi, ular qo'girchoqni allalab uxlatadi: «a-a-a», pedagog bolalar artikulyatsiyasini tekshiradi qamda bolalarning qanday ovoz chiqarishiga e'tibor beradi.

3. Raltak ip bilan o'tkaziladigan o'yinlar. Pedagog ipni tortib «a-a-a»deydi. Keyin ipni o'rab «pa-pa-pa» yoki boshqa bo'qinlarni talaffuz etadi.

Ushbu davrda o'tkaziladigan ovoz va artikulyatsiya mashqlarida talaffuzi qiyin bo'lmagan bo'qinlar olinadi:(pa-pu,ta-tu,po-ta,pa-ta,to-po).

Ovoz mashqlari ritmik qarakatlar bilan birgalikda bajariladi va 3-4 qaftadan so'ng fonetik zaryadka mashqlari bilan almashiladi.

Tayerlov mashqlarini bajarishda quyidagi qoidalarga rioya qilinadi:

1. Tayerlov mashqlar 3-4 kishilik guruqchalar bilan o'tkaziladi, taqlid qilish malakalari shakllangach, bolalar soni 5-b-gacha etkaziladi. Mashqlar

davomiyligi 15-20 daqiqa. Shuningdek, nafas, ovoz, taqlidchilik, diqqatni rivojlantiruvchi mashqlar kiritiladi. Mashrulotlarni uzoq vaqtga cho'zmaslik, bolalarni toliqtirmaslik lozim.

2. Bolalarning ish faoliyatini dam olish bilan almashtirish kerak. Dastlab dam olish vaqti uzoqroq, ish vaqti qisqarok bo'ladi.

3. Bolalardan artikulyatsiya qarakatlarni aniq bajarish talab etiladi.

4. Mashqlarni pedagogning belgisii (o'tirishi, turishi, chapakchalishi, qo'l ko'tarishi) dan keyin bajarishga odatlantiriladi.

5. Yangi mashqlarga o'tib, uni aniq bajarilishini talab etish, vaqti-vaqti bilan murakkabrok mashqlarni takrorlab turish kerak.

Shuni ta'kidlash lozimki, maxsus maktabgacha tarbiya muassasiga kelgan bolalarning barchasi eshitishdagi nuqsoni, jismoniy va psixik rivojlanishi, fe'l-atvori jishqatdan bir biridan farq qiladi. Shuning uchun bolalar yangi sharoitga tushib qolgani qamda turli qobiliyat va imkoniyatlarga ega bo'lganini qisobga olib, dastlabki davrda o'rgatish jarayoni 2-3 bolani guruqqa birlashtirib olib boriladi.

Ayrim bolalarni aloqida-alloqida o'rgatish tavsiya etiladi.

Birinchi kundanoq kuzatuvlar olib borilib, bolalarning qulqi, uning o'zlashtirishdagi muvaffaqiyatlari va kamchiliklarini qisobga olib turish kerak bo'ladi. Bolalar rivojlanishini o'rganish natijasida samarali pedagogik ta'sir usullarini tanlash imkoniyati yaratiladi.

Savollar

1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan maktabgacha eshidagi bolalarning nutqi dastlabki davrda qanday shakllantiriladiq

2. Dastlabki davrda taqlidchilik va diqqatni rivojlantirish maqsadida qanday o'yin-mashqlar olib boriladiq

3. Daktillashga o'rgatish maqsadida qanday mashqlar qo'llaniladiq

4. Oqzaki nutqni rivojlantiruvchi mashqlarni ta'riflab bering.
Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bshova Metodika obucheniya russkomu yazshu v shkole dlya gluxix detey M.1991

2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981

3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981

4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalngx doshkolnikov M.1989

5. I.V.Koltunenkov Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1980

6. A.G.Zikeev Obuchenie uchagtsixsya podgotovitel'nogo, 1-4 klassov shkolm gluxix M 1984

7. F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniyu v shkole gluxix M. 1984

8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970

9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973

10. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976

11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972
12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

3-BOB

KAR BOLALARNING TURLI FAOLIYATLARINI TASHKIL ETISH JARAYONIDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH

Bolalar mustaqil nutqini rivojlantirishda, ularni muloqot qilishga undash, tushunadigan nutq boyligini oshirib borish talab etiladi. Bolalar soʻz boyligi ortib borishi ,nutqni tushunishga oʻrganishi natijasida soʻzli nutqining rivojlanib borishini ta'minlanadi.

Ta'limning birinchi yilining oqirida 300 ta tanish bulgan suzlardan 150 tasini mustaqil nutqida ishlatilishi talab etilsa, ta'limning 2-yilida tanish bulgan 8000 ta soʻzdan 300 tasini muloqotda mustaqil qoʻllanadi.

Oʻyin, meqnat,oʻquv faoliyatida kundalik qayot eqtiyojlaridan kelib chiqqan qolda bolalarda muloqot qilish, ya'ni oʻz qoxish-istaklarini soʻz bilan ifodalash ishtiyoqi paydo boʻladi. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasasida korrektsion ta'lim jarayoni bolalarning oʻziga-oʻzi qizmat koʻrsatish ovqatlanish, kiyinish, echinish), oʻyin, meqnat, nutqini oʻstirish, matematik tasavvurlarni shakllantirish, tasviriy faoliyat, qurish-yasash, plastilin va loydan narsalar yasash kabi faoliyatlar asosida tashkil etiladi.

Turli faoliyatlar soqasida dastlabki bilim va malakalar kattalar tomonidan koʻrsatib berib tushuntirish vositasida egallanadi. Amaliy faoliyat jarayonida muloqatda bolalar va pedagoglar bir-biriga tushunarli lugatni (soʻz va iboralarni)tushunishi va ishlatmogi zarur. Soʻzlashuv muloqot oʻrniga imo-ishora vositasida muomala qilinishi kar bolalar nutqiy faoliyatining cheklanishiga olib keladi.

Demak, maxsus maktabgacha ta'lim muassasasi pedagoglari oldida kar bolalarning turli xil amaliy faoliyatlarini rivojlantirib borib, zarur soʻz va iboralarning oʻzlashtirilishini ta'minlash vazifalari turadi. Turli faoliyatlarda bolalar nutqini faollashtirish, soʻzlashuv muloqot malakalarini shakllantirish ishlari tashkil etilib, soʻzlar ma'nosi aniqlanadi, lugat mustaqamlanadi. Nutqni rivojlantirish tamoyillaridan biri- nutqni muloqot qilish va borliqni bilish vositasi sifatida rivojlantirishdir. Ya'ni ,ta'lim dasturining barcha bulimlarida nutq oʻstirish boʻyicha oʻzlashtirilishi lozim boʻlgan soʻz boyligi beriladi.

Kundalik qayotni tashkil etishda turli koʻgirchoqlarni jalb etilishi, bolalarga oʻrgatilayotgan narsalarni baqolashga, bolalarni ragbatlantirishga, muloqotga kirishishga yordam beradi.

Sayrlarda, tabiat qodisalarini, insonlar meqnatini kuzatish jarayonida bolalarning e'tibori jonli va jonsiz tabiatga qaratiladi. quyoshning charaqlashi, osmondagi bulutlar, shamol va boshqa qodisalar doimiy kuzatilib, soʻz bilan nomlanadi. Masalan, charaqlagan quyoshni koʻrgan bolalar zavqlanadi.Tarbiyachi shu vaqt bolalarga «quesh» deb ezilgan jadvalchani koʻrsatadi. Bolalar jadvalchadagi

yozuvni bir-necha marta o'qib, so'zni eslab qolishga qarakat qiladi va boshqa bolalarga ko'rsatadi. So'ng sayr davomida jadvalchadagi yozuv osmonda ko'ringan quyosh bilan solishtiriladi.

Boshqa qollarda bolalar diqqat e'tiborini jalb etib, bulut ko'rsatiladi va «bulut sharga o'xshaydi» «bulut quenga o'xshaydi» deydi. Bolalar qizikib, bulutga qarab uni tanish predmet va o'yinchoqlar bilan solishtiradilar: ayiqqa, uychaga, otga, shapka, daraqtga o'xshatadilar.

Tevarak atrof bilan tanishtirish jarayonida tarbiyachi quyoshning qolati va joylashuviga qarab soyaning uzayib borishi va qisqarishini ko'rsatib turib tushuntiradi. Bu ma'lumotlarni bolalar tez va osonlik bilan o'zlashtirishadi va quydagi qulosalar chiqaradi: Rasmga qarab bola «qavo yaxshi»- deydi. «qanday bildingq»-suraydi pedagog. «qesh bor» dedi bola. «qani qeshq»- «Bulutning orqasida».- «Sanday bildingq» «Mana soyasi» deb tushuntiradi.

Urug'larni saralab ularni ekayotgan, o'simliklarni parvarish qilaetgan chogida va maishiy qo'jalik meqnat jarayonida muloqotga kirishaetgan bolalarda tabiat qodisalari qaqida to'qri tasavvurlar qosil bo'ladi, ularning nutqi yangi so'z va iboralar bilan boyidi.

Sayrlarda doimiy ravishda ob-qavo kuzatuvlari olib boriladi. Tarbiyachi «Bugun qavo kandayq» deb so'raydi. Dastlab savol jadvalcha yordamida berilib, bolalar daktil o'qiydi. Javob berish uchun qam «issiq, illiq, sovuq, yomgir, qor» deb yozilgan jadvalchalar tayerlanadi. Tarbiyachi tegishli jadvalchani kursatib, javob beradi. Jadvalchalardan qar kuni foydalanib, bolalar zarur lugatni o'zlashtiradi qamda savollarga jadvalchalar yordamida javob beradilar.

Ijtimoiy qodisalar qam albatta kuzatilib borilishi kerak. Insonlar meqnati, o'zaro yordam, milliy qadriyatlar, bayram va tantanalar, boshqa qodisalar bilan bolalar tanishtiriladi. Dasturga muvofiq oshpaz, shifokor, enaga, farrosh, tarbiyachi, qaydovchilar meqnati kuzatib borilib, olingan bilimlarni so'zlar, gaplar kichik matnlar yordamida bayon etish o'rgatiladi. Tabiat qodisalari, ijtimoiy voqealar bilan tanishtirish jarayonida, so'zlar ma'nosini tushuntirib o'tirmasdan, idrok etilgan narsa va xodisalarni so'zlar vositasida ifodalashga, muloqot qilishga o'rgatib boriladi. 1-& BOLALAR KUN TARTIBINI TASHKIL ETISH

JARAYONIDA ULARNING NUTQINI O'STIRISH

Bolalarning uyqun rivojlanishida bolalar boqchasida o'rnatilgan kun tartibiga rioya etish muqim aqamiyat kasb etadi. Kun tartibida amalga oshiriladigan faoliyatlarning doimiy takrorlanib borilishi natijasida bolalarda madaniy qulq malakalari tarbiyalanadi. Kar va zaif eshituvchi bolalarning kundalik qayoti ularning nutqini rivojlantirish bilan boglik qolda tashkil etiladi.

Kun tartibini bajarish jarayonida bevosita muloqot qilish va bolalar nutqini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi. Yangi so'zlar va iboralarni bolalarga tushuntirish maqsadida ko'rsatib berish, tushuntirish kabi usullardan foydalaniladi. Bolalar turli faoliyatlar jaraenida narsalar, qarakatlar va so'zlar o'rtasidagi o'zaro boglanishni tushunib boradi, qamda asta sekinlik bilan muloqotda nutqdan foydalana boshlaydi.

Bolalarda madaniy qulq malakalarini tarbiyalab borib, nutqni muloqot vositasi

qamda biror bir qarakatga undash vositasi sifatida qabul qilishga o'rgatiladi. Bolalar ularga murojaat etilgan nutqni, atrofdagi narsa va xodisalar nomini yaxlit (global) idrok etigan qolda pedagog bilan birga va uning ketidan gapirib nutqiy muomala qiladi.

Shunday qilib, kar bolalar nutqini o'stirish jarayoni ularda tasavvur va tushunchalar va amaliy malakalarni shakllantirish bilan boqlik qolda kechadi.

Guruq qonalaridagi barcha narsalar va jiqozlar yoniga yozuvli jadvalchalar qo'yiladi, shuning uchun kerakli narsalarni olayotganda, jadvalchadagi yozuvdan uning nomini bilib oladi.

Ta'limning birinchi yilida bolalarni nutqiy muqitga olib kirish, murojaat etilgan nutqni tushunishga o'rgatish, bevosita muloqotga kirishish ishtiyoqini uygotish kerak bo'ladi. Masalan, sayirga qozirlanaetgan bola sharfini boglay olmaydi, biroq mustaqil ravishda yordam so'rashni bilmaydi. Tarbiyachi uni tegishli jadvalcha yoniga olib boradi qamda daktil va ogzaki ravishda «sharfni boglang» deb aytishga undaydi. Boshqa qolda ko'ylagining tugmasi uzilib ketganda, bola uni ko'rsatadi. Tegishli jadvalcha qo'l ostida bo'lmasa pedagog daktil yordamida tushuntiradi, yoki bloknotga «Tugmacha uzildi, tikib bering» degan so'zlarni yozib beradi (katta gurux).

Yuqorida aytilganidek, bolalar bogcha kun tartibiga rioya qilishga, jamoada o'zini madaniyatli tutishga o'rganadilar. Tarbiyalanadigan madaniy qulq malakalari dasturlarda belgilanadi. Dastlab bolalarga qo'yiladigan talablar cheklangan bo'ladi, biroq shunda qam pedagog va tarbiyachi o'zaro kelishgan qolda ularga yagona yondashuvni amalga oshirishi kerak bo'ladi. Bunda albatta bolalarning imkoniyatlari qisobga olinadi va madaniy qulq malakalarini shakllantirish uchun kerakli shart-sharoitlar yaratiladi. Birinchi kundanoq boqcha qoidalari bolalarga tushuntiriladi.

Nimani qilish zarur. Guruqqa kelib qamma bilan salomlashish kerak(dastlab bosh irqash, qo'lni ko'ksiga qo'yish mumkin). Kattalar nutqiy ko'rsatmasiga ko'ra qarakat qilish. Murojaat etayotganda, ayniqsa kattalarga, o'z imkoniyatlaridan kelib chiqq'n qolda jadvalcha, daktil, ogzaki nutqdan foydalanish. Tefishli vaziyatlarda «ihtios, raqmat, mumkinmiq» iabi so'zlardan foydalanish. Baqir-asdan, qotirja- gapirhsh, gapirayotgan kishininc yuziga qarash. Aniq talaffuz etish va daktillash. qtoqxonada kiyimlarni tartib bilan taqlab qo'yish, yalang oyoq polga turmaslik. Dasturqon atrofida chiroyli o'tirish, ovqatni to'kmasdan tartibli eyish, ovqatlangandan keyin ogzini salfetkaga artish. Mashqulotlarda tarbiyachi va pedagogga qarab o'tirish. Kerak bo'lganda, kattalardan so'rarh (nomi nimaq, qanday aytiladiq va q.k.)

Nima qilish mumkin. o'9in patida bo'sh o'yinchoqni olish. o'yinchoqni, qo'shimcha ovqatni, biror yordamni so'rash. Charchagan bo'lsa, borib o'ynash. Tushunmagan bo'lsa so'zni takrorlashni jadvalcha ko'rsatib so'rash. Boshqa o'yinni o'ynashga ruqsat so'rash va q.K..

Nimani qilish mumkin emas. Yalang oyoq polga turish, yuvinayotganda suvni sachratish, boshqa bolalarga qalaqit berish mumkin emas. Baqirish,

urishish, o'rtoqlaridan o'yinchoqni tortib olish, sindirish, tashlab yuborish, ruqsatsiz mashg'ulotdan ketib qolish, sayrda kattalardan qochib ketish mumkin emas.

Albatta, yuqoridagi tartib va qoidalar bilan bog'cha qoidalari cheklanmaydi. Keltirilgan qoidalar to'ldirilishi va konkret vaziyatlarda o'zgartirilishi mumkin. qoidalar bolalarga tushuntirib o'tirilmasdan, ularni so'zsiz bajarish talab etiladi.

Bunda bolalar tomonidan qulq malakalari va «mumkin», «mumkin emas», «kerak» kabi tushunchalar o'zlashtiriladi.

2-& Jismoniy tarbiyalash jaraenida nutqni o'stirish

Maxsus maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarning qarakatlanish faoliyatidagi kamchiliklarni bartanaf etish, so'zlashuv nutqini o'stirish maqsadida umumiy rivojlantiruvchi jismoniy mashg'ulotlardan tashqari korreksion mashqlar qam bajariladi. Bu jarayonga aloqida yondashish lozim bo'ladi.

Gavdani to'g'ri tutishni o'rgatish uchun qorinda yotgan qolda mashqlar qilish, gimnastik narvonga chiqib tushish mashqlari bajariladi. Muvozanatni saqlashga kanatdan yasalgan yulakchadan, taxta, qiya qo'yilgan taxta, o'rindiq ustidan yurish mashqlari xizmat qiladi. Yassioeqlikni bartaraf etish va oldini olish maqsadida bolalarga kanatni ustida yurish, oyoq panjalari bilan bilan arqonni dumalatish, kanat ustida turish, yonlamachasiga yurish, oyoq uchida, yonida, tovonda yurish, gimnastik narvonga tirmashib chiqish va tushish mashqlari o'rgatiladi.

Tarbiyalanuvchilarning nafas organlari qamda ko'krak qafasining faoliyatini yaxshilash uchun mashqlar majmuasini bajariishni tavsiya etiladi.

Nafas mashqlari bolalarda birtekis, nutkiy nafasni shakllantiradi, fonetik ritmika nafas, ovoz, talaffuz va qarakatlarni rivojlantiradi.

Psixolog va fiziologlarning tadkikotlari ogzaki nutkning rivoji umumiy xarakat faoliyati bilan bog'likligidan dalolat beradi (A.Pavlov, V.S.Vigotskiy).

A.A.Befanining tadqiqotlarida musiqani idrok etishga, musiqa oqangi va maromini qabul qilishga qo'l qarakatlari qam yordam berishi ko'rsatilgan. Ilk yoshidagi bolalar bilan olib borilgan tadqiqotlar nutqning o'sishi qo'lning mayda qarakatlarining rivojlanishi bilan boqlikligini isbotlab berdi. (Befani AA, Rol dvijeni v protsesse vospriyatiya ritmicheskix slov)

Shunday qilib, qarkat qilish mashqlarini nutqiy mashqlar bilan uygunlashtirib o'tkazilishi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ogzaki nutqini o'stirishda muqim o'rin tutayotgani tadkikotlarda tasdiklangan.

Nutq o'stirish mashg'ulotlariga qarakatlarni tovushlar, bo'qinlar, so'z, jumlar talaffuzi bilan uygulashtirib bajarishga qaratilgan fonetik ritmika mashg'ulotlari kiritiladi. Fonetik ritmika nutqni va qarakatlarni, analizatorlar faoliyatini rivojlantirib, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini eshituvchi bolalar nutqining oqangi va maromiga yaqinlashtirilishiga yordam beradi.

Mashg'ulotlarda qarakatlar bilan birgalikda eshituv qobiliyatini rivojlantirishga oid ish qam olib I

boriladi. Bolalar baraban, doyra tovushlarining oqangiga va maromiga mos ravishda qarakatlarni bajarishiga o'rgatiladi. Musiqa mashg'ulotida musiqa oqanglari jo'rligida gimnastik mashqlar bajaradi, qo'shiq aytadi, raqsga tushadi,

o'ynaydilar.

Borliqni idrok etish jarayoni qarakat va faoliyat bilan boglikdir, ya'ni qarakatlarning rivojlanishi bolalarning akliy usishiga yordam beradi. Jismoniy tarbiyalash jarayonida bolalarning so'zlashuv muloqoti uchun zarur bo'lgan nutk qam shakllanib boradi.

Tarbiyachi aytgan so'zlari va ko'rsatgan yozuvli kartochkalari bolalar tomonidan global idrok etiladi, ya'ni ko'rib—eshitiladi.

Daktilologiyani o'zlashtirgan bolalar kartochkada yozilgan so'zni daktillaydi va ogzaki o'qiydi. Kun tartibidagi faoliyatni amalga oshirish jarayonida qam bolalarning nutkiy muloqoti shakllanib boradi.

Jismoniy tarbiya mashqulotlarida bolalarga so'zli nutq vositasida muomalada bo'lish o'rgatiladi. Jismoniy tarbiya dasturida qarakatlarni o'stirishga oid lugat boyligi belgilangan. qar bir o'rgatiladigan yangi qarakat nutqsiz ko'rsatilib, bolalar uni taqlid asosida bajaradi. qarakat o'zlashtirilgandan so'ng, nutkiy ko'rsatma asosida bajarilishiga o'tiladi. Keyinchalik barcha o'zlashtirilgan qarakatlar faqat nutqiy ko'rsatma asosida bajariladi.

Pedagog o'z ko'rsatmalarida topshiriqlarni bajarish uchun zarur bo'lgan so'z va iboralardan foydalanadi.

Bolalar gavda qismlarining nomini, qarakat yunalishini(yuqoriga, pastga, oldinga, orqaga, o'ngga, chapga,aylanish,sakrash) jismoniy tarbiya jihozlarining nomi va qanday maksadda ishlatilishi, ularni asrash va foydalanish , shuningdek, kiyim — kechak va poyabzalni toza saqlash qoidalarini bilishlari kerak.

Jismoniy mashqlar bilan shurullanish jarayonida bolada tabiat qodisalari, ijtimoiy qaet, qayvonlar, qushlar, qashoratlar qakidagi tushunchalari mutaqqamlash zarur. Jismoniy mashqlar bilan shugullanish jaraenida bolada tabiat xodisalari, ijtimoiy qayot, qayvonlar, qushlar, qasharotlar qaqidagibilimlar mustaqqamlanadi.

Jismoniy tarbiya mashqlarini bajarish jaraenidakar va zaif eshituvchi bolalarning dialogik va monologik nutqi rivojlanib boradi. Ya'ni, tarbiyalanuvchilar ularga qaratilgan nutqni tushunishga, topshiriqlarni bajarishga, iltimos va istaklarini bildirishgao'rganadi. Shunigdek,o'rtoqlari va boshqa shaxslarga o'qituvchining topshirigiga binoan va mustaqil ravishdamurojaat etishga odatlanadilar; savollar berishga va javob qaytarishga o'rganadilar; bajarilgan va bajariladigan qarakatlar qaqida gapirib berishga o'rganadilar; dialogda ishtirok eatadilar.Jismoniy taribya mashqulotlari bilan boqliq qolda muloqot qilishga o'rgatiladi.

Savollar

1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqi rivojlanishi uchun qanday shart-sharoitlar yaratilishi zarurq
2. Kun tartibiga rioya etish jaraenida nutq qanday rivojlantiriladiq
3. Jismoniy tarbiya berish choida bolalar nutqi qanday rivojlantirilishi kerakq

Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bshova Metodika obucheniya russkomu yaztku v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981

3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalntx doshkolnikov M.1989
5. I.V.Koltuneneko Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1980
6. A.G.Zikeev Obuchenie uchagtsixsya podgotovitel'nogo, 1-4 klassov shkolm gluxix M 1984
7. F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniyu v shkole gluxix M. 1984
8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970
9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973
10. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976
11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972
12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

4-BOB

TASAVVURLARNI ANIQLASH TIRISH, TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH, SO'Z USTIDA ISH OLIB BORISH

1-& Nutq o'stirish mashqlari

Kar bolalarning tasavvur va tushunchalari qar xil vositalar yordamida qosil bo'ladi. Aksariyat tasavvurlar va ayrim birlamchi, oddiy tushunchalar bolalarning kundalik qayotida atrof olam bilan tanishuvi chogida shakllanadi. Odatda, tasavvurlar bolalarning turli faoliyatlari jarayonida kattalar raqbarligida shakllanadi. Ba'zi tushunchalar bolalarning nutqiy muloqoti jarayonida o'zlashtiriladi. Jonli muloqotda tushunchani ifodalovchi so'zning mazmuni va ma'nosi aniqlanadi, tushuntiriladi, mustaqamlanadi.

Bevosita muloqotda shakllantirish bilan bir qatorda tushuncha va tasavvurlar maxsus nutq o'stirish mashg'ulotlarida qam uyg'unlashgan qolda rivojlantirilishi yaxshi samara beradi.

Maxsus nutq o'stirish mashg'ulotlarning asosiy maqsadi bolalarda mavjud bo'lgan tushuncha va tasavvurlarni aniqlashtirish va so'z ustida ishlash, ya'ni nutqni leksik va grammatik jihatdan rivojlantirishdir.

Nutq bu muloqot va tafakkurning umumlashtirish jarayonlarining uyqunlinidir. Agarda so'z umumlashtirish xususiyatiga ega bo'lmaganda u muloqot vositasi sifatida qizmat qila olmas edi. Nutq va tafakkur uzviy bogliqdir, so'zlar nafaqatgina bitta narsaga, balki bir guruqdagi narsalarga taa'luqli bo'lib, ularning ma'nosini umumlashtiradi.

(L.S.Vigotskiy).

Eshituvchi bola voqelikni bilish jarayonida narsalarni sezadi, idrok etadi, bir biri bilan taqqoslaydi, ularning o'xshashligi va farqini aniqlaydi: analiz va sintez yo'li bilan. narsa va qodisalarining moqiyatini ochadi, fikran ularning belgilarini ajratadi. Natijada odamda voqelikdagi narsa va qodisalar to'grisida tushuncha

qosil bo'ladi, u qayotiy tajriba orttiradi. Kar bolalar esa borliqni saqlanib qolgan analizatorlar va vositasida idrok etishi va sezishi oqibatida tasavvurlari va tajribalari nisbatan cheklanadi. Nutqi qali rivojlanmagan kar bolalarda umumlashtiruvchi tushunchalar mavjud bo'ladi, ular imo-ishoralar vositasida ifodalanadi. Eshituvchi bolalardan farqli ravishda, kar bolalarning umumlashtiruvi tushunchalari ko'rgazmali-obrazli tabiatga ega bo'ladi. Nutqi rivojlanib borishi bilan, bolalarda tafakkur jarayonlaridan biri so'z-mantiq umumlashtirishlar yuzaga keladi. Kar bolalarga qayotiy tajribani nutq bilan uygunlikda orttirilishini ta'minlagan qolda, mazmunli boglanishli nutqni qamda tafakkurni qar tomonlama rivojlanishiga, tasavvur va tushunchalarning shakllanishiga yordam beramiz. Ba'zan ilk davridayoq o'zlashtirilgan so'zlar insonning so'z zaqirasida butun qayoti davomida saqlanadi, so'z vositasida ifodalanayotgan tushunchalar, umumlashtirilgan timsollar dunyoqarashi kengayishi, tafakkurining o'sishi bilan o'zgarib boradi (A.A.Lyublinskaya).

Nutqiy rivojlanishining ilk bosqichida bolalar tomonidan o'zlashtirilgan so'zlarning ma'nosi aynan qandaydir vaziyat, narsalar bilan boglanadi. T.E.Konnikovaning tadqiqotlarining ko'rsatishicha «eshikni yop» degan iborani o'zlashtirgan 1 yoshu 3 oylik bola, «qo'zingni yop, senga bir narsa beraman» degan murojaatga javoban eshikni yopishga yugurib ketadi. Kar bolalarga qam so'zni aynan bir narsa boglash qosdir. So'zlarni muayyan vaziyatda o'zlashtirgan kar bola, so'zlar ma'nosida aynan bir qildagi narsalar va qarakatlar bilan borlab, boshqa o'xshash narsalar bilan taqqoslay olmaydi. Maxsus mashgulotlarda bolalarga so'zni umumlashtiruvchi tushuncha sifatida qabul qilishni o'rgatiladi.

Umumlashtirish deganda psixologiyada narsa va qodisalaridagi xossa, belgi, xususiyat alomatlarni topish va shu umumiylik asosida ularni birlashtirish tushuniladi. Boshqa fikr yuritish operatsiyalari kabi umumlashtirish qam so'z, nutq yordamida ro'yobga chiqadi.

Umumlashtirish jarayoni so'z ta'sirida vujudga kelgan ikkinchi signallar sistemasiga asoslanadi. Akademik I.P.Pavlov fikricha, nutq signallari tufayli nerv faoliyatining yangi printsiplari - abstraksiyalash va bu bilan birga, oldingi sistemaning beqisob signallarini umumlashtirish vujudga keladiki, bunda qam o'z navbatda ana shu umumlashtirilgan yangi signallar tagin analiz va sintez qilinaveradi. (E.G`oziev). Umumlashtirish mazmunga ko'ra tushunchali umumlashtirish va yaqqol ko'rgazmali umumlashtirish turiga ajratiladi.

So'zning ma'nosi uning grammatik shakliga bogliqdir. Nutqning ma'nosini o'zlashtirish uchun ma'nosi ma'lum bo'lgan bir xil grammatik shakldagi turli so'zlarni solishtirib, so'z yasovchi va o'zgartiruvchi qo'shimchalariga qarab so'zlarni ajrata olish, taqlil va sintez qila olishi kerak.

J.I.Shif, maktab yoshidagi kar bolalarni o'rganib, «so'zlar ma'nosini anglash, umumlashtirish, grammatik jihatdan o'zgartirish kar bolalar uchun murakkab qisoblanadigan, lekin uddalay olinadigan intellektual jarayon» - deb e'tirof etadi. Shundan kelib chiqqan qolda nutq o'stirish metodikasida leksik(tushunchali)va grammatik umumlashtirishlarni shakllantirish nazarda tutiladi. Bevosita muloqot jarayonida va ayniqsa nutq

o'stirish mashgulotlarda bitta so'z orqali turdosh narsalar, qarakatlar, sifat va xossalarni ifodalash mumkinligini ko'rsatib borish lozim. Bola biror bir so'zni bilib olganda unda muayyan narsa, xodisa, xossaning obrazi paydo bo'lishi qamda bu obraz umumlashtiruvchi tabiatga ega bo'lmogi kerak. Lingvistikada so'z-aloqida tushunchalarni ifodalovchi nutq birligi deb tan olinadi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi kar bolalar nutqini o'stirishda dastlab leksik umumlashtirilar, so'ng grammatik umumlashtirishlar amalga oshiriladi.

Bir xildagi narsalarni bir so'z bilan ifodalash asosida leksik umumlashtirishlar qosil bo'ladi. Masalan, bolalarga turli materialdan tayyorlangan, qar xil fasondagi bosh kiyimlarni «shapka» deb nomlash mumkinligini, «yuv» so'zi idish, kiym, qo'l, olmalarga taalluqli bo'lishini, «oq»so'zi bilan qor,gul, ko'ylaklarning rangini belgilash mumkinligi tushuntiriladi. Natijada bolalar sifat, belgi, xossalari o'xshash narsalarni bitta tur, toifaga umumlashtirishga va bitta nom bilan atashga odatlanadi. Bunday umumlashtirishlar mazmuniga ko'ra elementar xarakterga ega bo'ladi.

Nutq o'stirish mashgulotlariga qo'yilgan talablarning amalga oshirilishi uchun maxsus shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Mashrulotlarda pedagog bolalarga tanish bo'lgan tasavvurlarni aniqlash bilan cheklanmasdan, yangi tushunchalar va ularni ifodalovchi so'zlar bilan tanishtirishi kerak. Maxsus mashgulotlarda, pedagog bolada ba'zi tushunchalarni qosil kilishi va yangi so'zlar bilan tanishtirishi mumkin.

Lekin, shuni qam esda tutish kerakki, maxsus mashgulotlarda berilgan tushuncha va so'zlar ustida ishlash shu bilan yakunlanmaydi. Bu mashgulotlarda bolaga yangi so'zlarni keng muloqat ko'llashi uchun zamin qozirlanadi, ya'ni so'zning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi va unga borliq, tasavvur va tushunchalarning boskichma-boskich rivojlanishi ta'minlanadi. Bunday maxsus mashgulotlar maktabgacha yoshdagi kar

bolalarning tafakkuri va nutqining rivojlanishida katta aqamiyatga ega.

Maxsus mashgulotlarda va bevosita erkin muloqatdagi nutq uyqunlashgan qolda, ikkala ta'lim usuli bir-birini doimo o'zaro to'ldirib turadi.

Maktabgacha yoshdagi kar bolalarning nutqiy muloqoti cheklanganligi sababli, ba'zi so'zlar va tushunchalarni maxsus mashgulotlarda o'zlashtirishga to'rri keladi.

Bunday mashgulotlarda tabiiy nutqiy muqit yaratilishi, didaktik talablarga rioya etilgandagina bolalar o'zlashtirgan so'zlarni jonli muloqotda qo'llay oladi.

Namuna sifatida rang, shakl va kattalik qaqidagi elementar tushunchalarni yuzaga kelishini ko'rib chiqamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda narsalarning shakli, rangi, kattaligi qakidagi elementar tushunchalar amaliy faoliyatda, narsalarni qar tomonlama o'rganib chiqish jaraenida qosil bo'ladi. Mavzkur tushunchalarni 3 yoshli bolalar qam farqlay olishlari sababli, ular ta'limning dastlabki yilidanoq

beriladi. Sezgi va idroklarlarni rivojlanishi asosida voqelikni o'zlashtiradilar ularning tafakkuri, xotirasi va qaeli taraqqiy etadi. Narsalar qaqida tasavvurlarning shakllanishida so'zning aqamiyati kattadir. So'zlar erdamida bolalar idro etaetgan

narasalarining aloxida sifat ,xossa va xususiyatlarini ifodalaydilar.
Rasm chizish mashg'ulotlarida bolalar rangni bildiruvchi so'zlar bilan tanishib boradilar, (qizil, ko'k, yashil, va x.k.), qurish-yasash mashg'ulotlarida kub, shar, gisht kabi so'zlar bilan, applikatsiyalarni qirqib epishtirish chogida esa doira, kvadrat, uchburchak, turri to'rtburchak suzlari bilan, loy ishi mashg'ulotlarida katta, kichik, uzun, kalta kabi so'zlar bilan tanishib boradilar.
Albatta, kichik gurux bolalari so'zlarni tez uzlashtira olmaydilar, bu boshlangich tanishuv bo'lib, so'zlar global idrok etiladi. Dastlabki tanishuvning aqamiyati shundan iboratki, bolalarning atrofidagi qar bir predmet va uning belgilari so'z bilan ifodalanishi qaqida tushuncha beriladi va maxsus nutq o'stirish mashg'ulotlariga kiritiladi.

Maxsus nutq o'stirish mashg'ulotlarida mavjud tasavvurlar aniklashtiriladi va bolalarning muloqotiga kiritiladi, o'zlashtirilgan so'z va iboralar keyinchalik erkin muloqotda ishlatiladi. Uxshash predmetlarni taqqoslash, farklash imkoniyatini yaratish bu mashg'ulotlarni tashkil qilish qoidalaridan biri qisoblanadi.

Predmetlar qar tomonlama to'liq qabul qilinishi uchun qamma ko'rsatilgan belgilar ayni paytda so'z bilan ifodalanishi muqim aqamiyat kasb etadi.

Biroq, kichik yoshdagi bolalar so'zlarni tez eslab qolish qobiliyati rivojlanmaganligi sababli narsalarining sifat va belgilarini ifodalovchi so'zlar aloqida- aloqida kiritilib, ular to'liq o'zlashtirilgandan keyingina barchasini ishlatish mumkin. Dastlabki nutq, o'stirish mashg'ulotlar kattalik qakidagi oddiy tasavvur va tushunchalarni aniqlashtirishga bagishlanadi, sababi muloqot davomida «katta» va «kichik» so'zlarni tez-tez ishlatish zarurati seziladi.

Tajriba shuni ko'rsatadi-ki, ushbu so'zlarni nutqida qo'llay ololmagan bolalar ularni imo-ishora vositasida ifodalashni boshlaydilar.«Katta» va «kichik» so'zlar ma'nosini aniqlash va mustaqamlashga doir namunaviy mashg'ulotlarni ko'rib chiqamiz. Jiqozlar: 1) 2 ta koptok, 2 ta ayiqcha, 2 ta paravoz, 2 ta kemacha, 2 ta stolcha va 2 ta stulcha — bolalar uchun va kattalarga, keyinchalik uyinchochli mebel (bir xil shakl va rangda, lekin biri ikkinchisidan kattaroq).

2. «Katta», «Kichik» so'zlari yozilgan jadvalchalar. Narsalarni jufti bilan taqqoslash yuli bilan bolalarga kattalik qiyosiy xususiyatlarga ekanligi ko'rsatiladi. Avval, tayyorlab qo'yilgan predmetlar, o'yinchoqlar bolalar kuzidan berkitib qo'yilgan bo'lishi kerak. Pedagog predmetlarni bittalab ko'rsatib so'raydi: Bu nimaq Bolalar ko'rsatilgan predmetni mustaqil ogzaki-daktil ravishda yoki gapira olmasalar ezuvli jadvalchalar yordamida nomlaydilar.

Shundan so'ng pedagog jadvalchalarni doskaga qo'yadi (birini o'ng tomonga, ikkinchisini chapga).Keyin pedagog bir juft predmetni, masalan, katta va kichik koptokni ko'rsatib, taqqoslaydi. Bolalar pedagog ketidan qaytarib «katta koptok» deb talaffuz qiladilar:- va koptokni jadvalcha yoniga qo'yadilar. Keyin «kichik koptok» - deb uni qam mos jadvalcha yoniga qo'yadilar. Shunday qilib xamma o'yinchoqlar qo'yib chiqiladi.

Uchinchi juft predmetlarga kelganda , bu vazifani biror bolaga bajarish uchun berilishi mumkin. Bolalar bu vazifani tushunadilar va uni bajara oladilar.

Mashgulot oqirida olalar o'rgangan so'zlarni 4-5 marta takrorlab, ularni daktil orqali ifodalashga qarakat qiladilar. So'ng pedagog xamma predmetlarni aralashtirib, bolalarga ezuvli jadvalcha orqali quyidagi vazifalarni beradi: «katta koptokni ber, kichik koptokni ber va x.k».

Ko'rsatilgan predmetlarning nomini aniqlashga oid mashqlar beriladi va shu bilan mashgulotga yakun yasaladi.

Keyingi mashgulot «katta» va «kichik» so'zlarini qaytarish bilan boshlanadi. Topshiriqlar bajarishda boshqa o'yinchoqlar va predmetlar ishlatiladi. Shunday qilib, bu mashgulotlar bosqichma-bosqich olib boriladi. Mashgulotlar oqirida «katta» va «kichik» so'zlar to'liq o'zlashtiriladi.

Xuddi shunday mazmundagi mashgulot asosiy ranglar nomlarini o'zlashtirish uchun olib boriladi. Dastlab uch xil rang nomlarini olish kifoya qiladi. Bolalar bu ranglarning nomini o'zlashtirgandan so'ng esa qolgan ranglar va ularning nomlarini engil o'zlashtiradilar. Agar dastlab bolalarga ushbu ranglarni belgilariga qarab farqlashga oid mashqlari to'g'ri o'tkazilsa, ularning uzlari qolgan ranglar qakidagi ma'lumotlarni so'rab oladilar. Xuddi shunday, puxta o'rgatish natijasida kattaroq bolalar rang tuslarining nomlarini qam farqlashga o'rganadilar. Ranglarni farqlashga oid mashqlar orqali bolalarni atrofdagi predmetlarga qarab ranglarni aniklash, ularni to'g'ri ajratishga o'rgatib borish kerak. Bolalarga ranglarni nomlash va farqlashga o'rgatib, qushimcha tarzda «qavo rang, olov rang, sabzi rang, pushti rang» kabi so'zlar kiritib boriadi. Natijada bolalarni birmuncha kengroq umumlashtirishga olib kelish uchun, katta guruxlarda yil oqirila «och», «tuq» kabi tushunchalarini qam kiritish lozim. Shu tariqa geometrik shakllarni ajratish va kerakli so'zlarni o'zlashtirish mashgulotlari qam o'tkaziladi.

Bolalar amaliy faoliyatda «qurilish materiallari»dan foydalanib qajmli shakllarni farqlashga o'rganadilar. Biroq, tasviriyy faoliyat jaraenida, ya'ni rasm mashgulotlarida, applikatsiya, kogozdan narsalar yasash, konstruktorlash chogida bolalar yassi shakllar bilan qam ish yuritadilar. Ta'limning uchinchi yilida, bolalar predmetlar shakllarini to'g'ri idrok eta oladi, ya'ni bolalar «gisht» shaklini oson o'zlashtira oladi. Birinchi va ikkinchi yillarda esa, ular qajmli predmetlarga qarab, «kub», «shar», «kvadrat» va «dumaloq» kabi so'zlarni ishlatadilar.

Shakllar nomini to'g'ri aytish, qatoliklarga yo'l qo'ymaslik uchun, bolalar ko'zdan kechiraetgan barcha shakldagi predmetlar ustidan barmoq yurgazish tavsiya etiladi. Masalan: bola piyola ustidan barmoq yurgazib turib, barmogurbilan qavoda doira shaklini chizadi.

«Shakli nimaga o'xshaydiq» savoli bilan predmetlarning shaklini aniqlab borish, nomlarini o'rganish yaxshi samara berishi mumkin. Masalan: sovun gishtga o'xshaydi, guldon sharga o'xshaydi va qokazolar.

Bunday mashgulotlarni o'tkazish va tayyorlashda birinchidan: ta'limning birinchi yilida predmet rangining nomini tugri qullab javob berish talab etilsa, keyinchalik ikkinchi o'quv yilida so'z birikmalari, jumla (qizil shar, sariq koptok) aytishga undash lozim. Ikkinchidan, ta'limning birinchi yilida bolalarga alternativ savollar qo'yish lozim, ya'ni qanday rangq shakl, kattalikq degan savol berilmaydi.

Bunday savollar ta'limning ikkinchi va uchinchi yilida o'rta guruqlarda berish,

dastlabki bosqichda esa bolalar ushbu so'zlarni o'zlashtirib, doirani kvadratdan, oq rangni yashildan ajratsalar etarli bo'ladi. Savolning ikkinchi kismini ma'lum vak.tdan keyin tushunib olishi uchun savolni kuydagicha berish lozim: qanday rangda - qizil yoki yashilmi, qanday kattalikdaq — kattami, kichikmi va qokazo. Bolalarda narsalarning aloqida belgilarini farqlash malakalarini shakllanganda, ularni avval ikkita belgini keyinchalik baravariga uchta belgilarni taqqoslashga o'rgatish kerak. Buning uchun maxsus jihozlar tayyorlanadi: korozdan : changilar, uylar, qalpoqchalar, loydan idishlar, qar xil mevalar, sabzavotlar va qokazolar yasaladi. Katta guruq bolalari bu narsalarni rasm, applikatsiya, qurish-yasash mashgulotlarida tayyorlab kichkintoylarga sovqa qilsalar, syujetli o'yinlarda qo'llasalar bo'ladi. Ayrim jihoz va rasmlarni pedagogning uzi tayyorlaydi.

Yilning oqirida bolalar nafaqat atrofdagi narsalarning belgilarini topib nomlashlari, balki murakkabroq mashqlarni qam bajara olishlari kerak. Masalan: qar xil predmetlar ichidan katta qizil doirani, kichkina yashil kvadratni, katta sariq uchburchakni tanlab olish va x.k. Bunday mashq erdamida material o'zlashtirilishi tekshiriladi va ayni paytda berilgan so'zlarni mustaqamlanishi ta'minlanadi. Birinchi ta'lim yilida olib borilgan barcha ishlar, borliqdagi predmetlar qaqidagi bilimlarini kengaytirish va keyinchalik bu tushunchalarni aniqlashtirish va mustaqamlash uchun asos bo'ladi.

Ta'limning ikkinchi yilida bolalar atrofdagi barcha predmetlardagi belgilarini umumiy savol orqali aniqlashga o'rganadilar: qanday rangdaq shakldaq kattalikdaq Predmetlarning belgilari asosida topishmoqlar topishga o'rganadilar.

Bu oddiy topishmoqlar sifat, xossa va boshqa belgilar qaqidagi tasavvurlarini oydinlashtiradi, belgilarni ifodalovchi so'zlar vositasida predmetlarni taniy olish, farqlash, ularni talqin qilishda so'zlardan foydalanishga o'rganadilar.

Bilish faoliyatni rivojlantirish uchun turli predmetlarni taqqoslashga o'rgatish zarur. Shu sababli, bolalarda atrofdagi predmetlarni nomlash, o'xshash belgilar bo'yicha farklash, o'xshash tomonlarini topishga vaqtida tayyorlab borish katta aqamiyatga ega. Shu sababli o'quv dasturlarga predmet, xossa va sifatlarni aniklash ustida ishlashda kerak bo'lgan tushunchalar qatoriga «bir xil», «qar xil», «o'xshash» kabi tushunchalar xam kiritiladi. Bu tushunchalar ta'limning ikkinchi yiliga mo'ljallangan bulsa-da, bolalar birinchi yilning oqirida bu tushunchalarni egallab, taqqoslash, umumlashtirish tiradilar. Ta'limning birinchi yilida qar xil so'zlar va so'z birikmalarini, qarf tuzilishi jiqatidan murakkab bo'lgan so'zlar va iboralarni eslab qolish bolalar uchun qiyindir. So'zlarni qiyinlik bilan eslab qolishni inobatga olib, ularni fakat jonli muloqot orqali o'zlashtirilishini kutib bo'lmaydi. Shuning uchun bu so'zlarni maxsus mashrulotlarda qo'llay boshlab, bilish faoliyati va nutqining rivojlanishiga erishish mumkin.

Atrofdagi voqelik qaqidagi bilimlarni kengaytirish, ularni umumlashtirishga, taqqoslashga o'rgatishda ma'lum tushunchalar bo'ladi.

Buning uchun quyidagi mashgulotlar olib borish mumkin. Birinchi mashgulot.

Predmetning bir nechta belgilarini sezish va idrok etish va farqlash. Taqqoslash uchun predmet (masalan: piyolalar, kosalar, qar xil rang, shakl va kattalikdagii

likopchalar) Jadvallardan yangi so'zlar kiritish: bir xil, qar xil. Ikkinchi mashg'ulot.

Yangi ob'ektlarda tassavurlarni kengaytirish, so'zlarni mustaqamlash.

Daktil shaklidagi so'zlarni ajratish (o'yinchoq, mebel, kiyim-kechak va qokazolarni juftlikda taqqoslash). Uchinchi mashg'ulot.

So'zlarni mustaqamlash, ularning ma'nosini maxsus tayerlangan, bitta va undan ko'p belgisi bilan farq qiladigan didaktik jihozlar bilan kengaytirish. «o'xshaydi» «bir qil», kabi tushunchalarni shakllantirish. (o'yinchoqlar, applikatsiyalar, rasmlar).

To'rtinni mashg'ulot.

«Loto» uyini orqali tushunchalarni aniqlash, so'zlarni mustaqamlash. Bir xil, qar xil, o'xshash suzlariga mos rasm, kartochkalar topish.

Maqsad: Bolalarga bir xil predmetlarni o'xshashi va farqli bo'lishini ko'rsatish. «Xar xil», «bir xil» yangi so'zlar bilan tanishtirish.

Mashg'ulot uchun bolalar nomini biladigan tanish predmetlarni olish kerak.

Jihozlar:

1. 3 ta katta bir xil, 3 ta kichkina bir xil chashkalar (kosa, piyola). Katta va kichik fakat xajmi bilan emas, rangi va shakli bilan qam farq qilishi kerak.

3 ta kichkina likobchalar, 3 ta katta chuqur likobchalar (rangi xam xar xil), 3 ta choy qoshik;, 3 ta osh qoshiq. Kubiklar 4 ta kichkina qizil, 4 ta o'rtacha ko'k, 4 ta katta yashil.

So'zlar uchun tirgovichlar va «bir xil», «qar xil» so'zlar yozilgan jadvalchalar. 4.

Predmetlar	nomi	yo'zilgan	so'zli	jild.
------------	------	-----------	--------	-------

Mashg'ulotning borishi;

Bolalar stol atrofida o'tiradilar. Pedagogning o'ng va chap tomonlarida yopiq qutilarda jihozlar bo'ladi.

Pedagog piyolalarni oladi. Bu nimaq deb so'raydi. Bolalar nomini aytadilar.

Bolalar qanday rangdaq Shaklda qajmdaq savolini o'zlashtira olmagunlaricha savollar javob berishga qulay qolatga keltirib beriladi.

Masalan: Pedagog: Kuk piyolami yoki oqmiq Bolalar: Ko'k. Pedagog xuddi shunday ikkinchi piyolani oladi va shu savolni takrorlaydi. So'ngra pedagog ikkala piyolani o'xshashligini bolalarga ko'rsatadi. Shundan so'ng pedagog stolning o'ng tomoniga «bir xil» degan ezuvli jadvalchani qo'yib, yoniga piyolani qo'yadi.

Bolalar yangi so'zni daktilda qaytaradilar va nomlaydilar. Shu tarika pedagog bir juft piyalalarni olib, o'zaro bir xil, lekin birinchi juftdan farq qiluvchi piyolalarni olib ko'rsatadi va tegishli jadval yoniga qo'yadi. So'ngra qolgan ikkita piyolani oladi va ularni taqqoslaydi: Bu piyola - oq, bunisi esa ko'k. qo'yilgan savollartga bolalar javob beradilar. Bu katta, bunisi esa kichkina. Pedagog qulosa qiladi: « Xar xil» va stolning chap tomoniga qo'yib «qar xil» deb ezilgan jadvalchani qo'yadi. Bolalar yangi so'zlarni qaytaradi. Xuddi shunday qilib qoshik va boshqa narsalar bilan mashqlar mustaqil bajariladi.

Bolalarda faqat shu ikkita predmet bir xil yoki qar xil ekan degan tushuncha qosil bo'lmasligi uchun endi uchtdan predmet qo'yiladi. Pedagog bolalarga qarakatli uyin o'ynashni buyuradi. Bolalar qarakatli uyinni o'ynayotganda pedagog predmetlarni qutilarga joylab, jadvalchalarining o'zini qoldiradi. Bolalar yana

joylariga o'tirganlarida pedagog juft predmetlarni tarqatadi va bolalar predmetlarni ikkita jadvalchalar birining yoniga mustaqil olib borishlari kerak. Ular o'rtoqlarining ishini to'g'ri, noto'g'riligini tekshiradilar va birgalikda so'zlarni takrorlab boradilar.

Shu bilan mashg'ulot yakunlanadi. Agar mashg'ulot ta'limning ikkinchi yili olib borilayotgan bo'lsa, pedagog bolalarga quyidagi vazifalarni qam beradi: Menga bir xil kubiklarni ber, qar xil chashkalarni ber va qokazo. Shu tariqa pedagog o'yinchoqlarni qutilarga yigadi va navbatchiga joyga olib borishni buyuradi. Mashg'ulot.

Jiqoz: bir xil va qar xil koptoklar, matryoshkalar, o'ynachot idishlar, qayvonchalar, ko'rirchoq va bolalar kiyimi. Maqsad: Predmetlarni taqqoslashga doir mashqlarda, o'xshash va farqli jiqatini topish, bir xil va qar xil so'zlarini mustaqamlash.

Predmetlarni navbatma-navbat ko'rsatib, pedagog bolalarga «bir xil», «qar xil» so'zlardan tashqari predmetlarning aloqida belgilarini ajratish va taqqoslashga yordam beradi. So'ngra bolalardan atrofda o'xshash va qar xil predmetlarni topish talab qilinadi. Bolalar xonadagi bir xil derazalar, stullar, gullar borligini, qar xil ikkita banka, pedagog va tarbiyachining sumkalari, fartuklar va qokazolar borligini aniqlaydilar. qar gal taqqoslanayotgan predmetlarni «bir xil» «qar xil» so'z bilan belgilab borish kerak. Birinchi yilda narsalarning o'xshash va farqli tomonlarini so'z bilan ifodalash talab kilinmaydi, bu talabni ikkinchi o'quv yilida qo'yish mumkin.

Masheulot^

Ta'limning ikkinchi yilida o'tkaziladi.

Jiqozlar: rangi qar xil, kattaligi bir xil, kattaligi qar xil, rangi bir xil -ikkita ayikcha. Applikatsiya- kattaligi va rangi bilan farq qiladigan to'rtta uy va qokazolar.

Maqsad: narsalar farqi va o'xshashligini aniqlaydigan mashqlar o'tkazish, yangi «o'xshaydi» so'zi bilan tanishtirish.

Pedagog ikkita qizil-biri katta, biri kichik koptokni ko'rsatib «Bir xilmiq» deb suraydi. Bolalar odatda predmetni qajmiga ko'ra «qar xil» deydilar. Kamchilik bolalar koptokning rangi bir xilligiga e'tibor beradi. Pedagog ikkala koptokning rangini bir xilligini aniqlab beradi. Bolalare'tiroz bildiradi. Albatta, bir vaqtning o'zida qam qajmini qam rangining o'xshashliklarini bir vaqtning o'zida anglash qiyin. Buning uchun uchinchi ob'ekt, ya'ni qajmi kattaroq va kichikroq bo'lgan yashil koptok kiritiladi.

Endi bolalarga koptoklarni o'xshash va farqli tomonlarini ilqab olishi osonroq bo'ladi. Pedagog «uxshaydi» so'zini kiritadi.

Suzlar juftlikda solishtiriladi: bu koptoklar bir xil: qizil va katta, bu koptoklar qar xil: kattasi qizil, kichigi ko'k, bu

koptoklar o'xshash: ikkitasi qam qizil, lekin birinchisi katta, ikkinchisi kichik.

Pedagog predmetlarning aloqida belgilarini taqqoslab ko'rsatadi va nomlaydi: «xar xil», «bir xil», «o'xshash». Ularni qanday aniqlash mumkin bo'lgan belgilarni ta'kidlab utadi.

Mashq uchun maxsus tayyorlangan applikasiya ishlanadi.

Mashg'ulot

Turtinchi va keyingi mashg'ulotlar oddingi mashg'ulotlardan deyarli farq qilmaydi. bu erda odatdagidek, so'zlar mustaqamlanadi, o'yin («loto», «Topshiriqli kartochka, topishmoqar»)da, tasviriy faoliyatda mavjud tushunchalar aniqlashtiriladi va qokazo. o'yin uchun bolalarga uchta yangi suzlar yozilgan kartochkalar va bir xil, qar xil, o'xshash bo'lgan predmetlar rasmi tasvirlangan kartochkalar tarkatiladi. Bolalar so'zlarni o'qib, so'zlarga tegishli rasmlarni tanlaydilar. Topshiriqni tez va to'g'ri bajargan bolalar o'yin goliblari qisoblanadi. Yul qo'yilgan qatolar bolalar tomonidan taqlil qilinadi. Bolalarda predmetlarni farqlash va o'xshash tomonlarini topish tushunchalarini erta shakllanishi keyinchalik tegishli so'zlarni kundalik nutqida oson ishlata olish imkoniyatini beradi. Masalan, Naima va Zeboning bir xil tufligi bor; gilos va o'rikning barglari qar xil, muz oynaga uxshaydi, qizcha onasiga o'xshaydi va qokazo. Narsalarni taqqoslash, farklash malakalari ta'lim berish jarayonida rivojlantiriladi. Bolalar nafaqat predmetlarni, balki tabiat ob'ektlarini, qayvonlarni, o'simliklarni solishtira boshlaydilar.

Masalarni, quyon va mushuk-qar xil qayvonlar. quyonning quloqlari uzun, mushukniki kalta, mushukning dumi uzun, quyonniki kalta. qvvoyi kuyon va uy quyoni o'xshash. Kuzatuvdan misol keltiramiz. Tarbiyachi rasm ko'rayotgan bolalardan so'raydi: rasmda nechta jo'ja tasvirlangan? Bitta bola 5 ta, deb javob beradi, boshqasi, maxsus mashg'ulotlarda solishtirish ko'nikmasi shakllangan bola esa «Zta» degan javobni beradi va o'z javobini isbotlay boshlaydi: 3 ta jo'ja, ikkitasi qar xil- tumshuqi qar xil, oyoqlari qar xil, bu jo'ja emas, o'rdakcha, deb daktilda tushuntiradi. So'zlarni joyida, to'g'ri o'zlashtirishda bolalar kup qiyinchiliklarga duch keladilar. Masalan, mulokat jarayonida pedagog konkret belgini bildiruvchi «singan» so'zini beradi. Kichik guruqdagi bolalar so'zni o'zlashtirdilar. «Pachoqlangan» va «yirtilgan» «buzilgan» so'zlarni bilmaganligi uchun bolalar ular o'rniga qamma narsalarga «singan» suzini ishlata boshlaydi.

Singan, pachoqlangan, yirtilgan kabi so'zlarning differentsiatsiyasi nisbatan qiyinroq bo'lgani uchun, bu so'zlar dasturda kechroq kiritilishi ko'zda tutilgan edi. Ta'limning ikkinchi yilida ikkita paralel guruxdagi maxsus mashg'ulotlarda bu mavzu o'tilganda quyidagilar aniqlandi.

Ikkala guruq so'zlarni tez o'zlashtirdilar va farqladilar. Tez kunda bu so'zlarni muloqotda ko'llay boshlaganlari kuzatildi. Biroq, «singan» so'zi bir yil oldin utilgan gurux bolalar tomonidan «yirtilgan» va «pachoqlangan» so'zlar o'rniga qam «singan» so'zini ishlatishda davom etayotganlari kuzatildi. Pedagog va tarbiyachining eslatmalaridan keyin esa bolalar darqol qatolarini tuzatadilar. Shu

vaqtning o'zida parallel guruqdagi bolalarda qatolar kuzatilmaydi, sababi, ular bilan maxsus o'rgatish mashqlari olib borilgan. Bu misol birinchi guruqda predmetlarni solishtirish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar olib borilmaganidan dalolat beradi.

Ikkinchi misol: tarbiyachi bolarga yangi yil archasini ko'rsatib, «archa» so'zi bilan tanishtiradi. Kichik guruq bolalari bu so'zni tez va oson o'zlashtiradilar. rzda esa qiebonga borganda tarbiyachi archani ko'rsatib so'raydi: Bu nimaq Bolalar qar xil javob beradilar: shox, butacha, daraqt. Tarbiyachi bolalar so'zni esdan chiqargan deb o'ylab ularga eslatadi: bu archa. Lekin bolalar birgalikda e'tiroz bildiradi:- «esingizdan chikibdi, archa zalda, uyinchoqlari bor». Demak, bolalarda archa qaqida noto'g'ri tasavvur shakllangan. Bunday qatoga yo'l qo'ymaslik uchun, archa so'zi bilan dastlabki tanishuvda tabiiy archani ko'rsatib, zaldagi archani esa bezatilgan archa deb tanishtirish kerak.

Boshqa gurux bolalari esa tushunchalar to'g'ri berilganligi sababli, tabiiy archa va zaldagi bezatilgan archa o'rtasidagi farqni to'g'ri va oson ajrata bilganlar. Bu ko'nikmalar tasviriy faoliyat mobaynida mustaqamlanib boriladi. Albatta, bunday qatolar me'erdada eshitadigan bolalarda qam uchrashi mumkin. Lekin eshitadigan bolalarda bu qatoni tuzatish oson, to'rt-5 yoshli kar bolaning qatosini tuzatishga esa ko'p vaqt va maxsus mashg'ulotlar o'tkazish kerak buladi.

Shuning uchun bunday qatolarni tuzatishdan ko'ra, mashg'ulot o'tayotgan vaqtda kerakli so'zlarni puxta tayerlangan maxsus mashg'ulotlarda bergan ma'qul.

Bolaning bajara olaman, dila olaman so'z birikmasi o'rniga bilaman iborasini qullayotganini :P'P'ayotgan pedagog uni to'g'rilab misol keltiradi: Men rasmni chiza olaman (bilaman emas), javobni bilaman (bajara olaman emas) va qokazo,bola bu so'zlarni pedagog ketidan qaytaradi. Mumkin, mumkin emas (avval uyinda), bilaman, bilmayman, esimdan chiqdi (mashg'ulotda), charchadim (sayrda) va xokazo tushunchalarning murakkabligiga qaramay, ularni maxsus mashg'ulotlarda shakllantirilishiga muqtojlik sezilmaydi. So'zlarni muloqotda tez-tez ishlatilgandagina ularning o'zlashtirilishi ta'minlanadi.

Shu maksadda tajriba magshulotlari asosida quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. Berilgan dastur asosida rejalashtirishda aloqida maxsus mashg'ulotlarni emas, balki bir biri bilan uzviy bogliq bo'lgan va ma'lum oddiy tushuncha va so'z boyligini o'zlashtirishga mo'ljallangan mashulotlar tizimini rejalashtirish maqsadga muvofiq.
2. Mumkin o'rinlarda kerakli tushunchalarni shakllanishda avval jonli muloqotda tanishtirilib,keyinchalik maxsus

mashg'ulotlarda bu so'zlarning ma'nosi kengaytiriladi, shuningdek tushunchalar aniqlashtiriladi.(Masalan: och-yop, yuv-art, kir-chiq kabi so'zlarni bolalar mashg'ulotlardan avval, muloqolt davomida o'rganadilar).

3. Bu turdagi mashulotlar uchun imkon qadar tabiiy vositalardan foydalanishga qarakat qilish kerak. Masalan: mebel, idishlar, xayvonlar, uyinchoqlar, rasmlarini ta'limning ikkinchi yilida qo'llash ma'qul.

4. Mashgulotlar uchun maxsus sharoit yaratayotib, bu sharoitlarni o'zgaruvchan bo'lishiga aqamiyat berish kerak. Uyin yoki boshqa amaliy faoliyat, so'zlarni qo'llash mashqlari tabiiy bo'lishi lozim.
5. Mashgulotni tayerlaetganda yangi so'zni didaktik o'yinlarda, jonli muloqotda qo'llash mumkin bo'lgan sharoitlar ko'zda tutiladi.
6. Bolalarda tushunchalarni shakllantirish jarayonida ko'rgazmali, amaliy va nutqiy faoliyatni tushunchalarni aniqlashtirish, mustaxkamlash, ifodalovchi so'zlarni faol ishlatilishiga qaratish kerak. o'rganilayotgan narsaning umumiy va aloqida belgilarini solishtirish va taqqoslash yo'li bilan aniqlashda bolalarga yordam berish kerak. Mashgulotlar tizimida oldin o'zlashtirilgan va yangi shakldagi so'zlarni turli vaziyatda ko'llanishi nazarda tutilishi kerak.

Savollar

1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan maktabgacha eshidagi bolalarning nutqining rivojlanish mexanizmi qandayq
2. Tasavvur va tushunchalarni rivojlantirishga oid mashqlarni ta'riflab bering.
3. Luqatni aniqlashtirish va mustaqkamlash uchun qanday o'yin va mashqlar qo'llash mumkinq

Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bo`kova Metodika obucheniya russkomu yazo`ku v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981
3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalno`x doshkolnikov M.1989
5. I.V.Koltuneneko Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1980
6. A.G.Zikeev Obuchenie uchaqixsya podgotovitelnogo, 1-4 klassov shkolo' gluxix M 1984
7. F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniyu v shkole gluxix M. 1984
8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970
9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973
10. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976
11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972
12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

5-BOB

NUTq O'STIRISHGA OID DIDAKTIK O'YIN VA KO'RGAZMALI qUROLLAR

1-& «LOTO» O'YINI

Tasavvurlar va tushunchalarni aniqlash, so'z va so'z birikmalari ustida ishlash vositasida nutq o'stirish mashg'ulotlarda

o'zlashtirilgan nutq mustaqkamlanib boriladi. Asosan nutqni mustaqkamlash mashg'ulotlarida didaktik o'yin va mashqlar qo'llanadi. quyida talimning barcha yillarida ishlatiladigan o'yinlar keltiriladi.

Eng kup qo'llanadigan "Loto" o'yiniga qo'shimcha "topshiriqli kartochkalari, topishmoq, savol kartochkalari qamda "o'ylab top" uyinlari o'tkaziladi. "LOTO" o'yini

1. Bolalarga rasmlar tagida yozuvi bor loto kartalari tarqatiladi. Bolalar ularni o'qishni mashq qiladilar, loto rasmlarida tasvirlangan narsalarning nomlarini yoki qarakatlar nomlarini mustaqkamlab oladilar. So'zlarni ogzaki-daktil to'g'ri o'qib bergan bolaga loto kartalarini yopish uchun kichkina kartochkalar beriladi. Eng birinchi bo'lib kartani yopgan bola golib qisoblanadi.

2. Rasimli loto nusqasidan yozuvlari qirqib olinib, bolalarga tarqatiladi, ular shu rasmlarga mos yozuvlarni tanlaydilar

Olib boruvchi (boshida pedagog yoki tarbiyachi, keyin, yilning oqirida birortasi bola bo'lishi mumkin) "Kimda .. borq"-deb so'raydi (loto kartalarida tasvirlangan qar xil narsalarning nomini aytadi, ezuvli kartochkani ko'rsatadi) .qaysi bolada shu kartochka bor bo'lsa, u:"Menda"-deb kartochkani oladi. (agar rasmlar ikki nusxada bo'lmasa, pedagog oldindan tayyorlab qo'ygan fishkani beradi.

3. Stolga rasmlar teskari qo'yiladi. Rasmlarni teskari qo'yib chiqishdan avval,bolalarga kursatiladi ularning qammasi tasvirlangan predmetlarning nomini bitta bittadan aytib chiqadilar. Keyin pedagog bittadan kartochkani oladi, bolalar esa kartochkalardan qaysi birini olinganini topishi kerak bo'ladi. Stoldagi kartochkalarning nomini bolalar birma-bir"topib"chiqadilar. Predmet nomini to'g'ri topgan bolaga kartochka beriladi va uyin davom etadi. Ushbu o'yinda so'zlar ko'p marotaba takrorlanganligi tufayli ular esda yaxshi saqlanadi, to'g'ri talaffuzi mustaqkamlanadi.

Lotoni qo'llash jarayonida quyidagi qoidalarga rioya qilish zarur:

1. Loto rasmlari asosan so'zlarni eslab qolish uchun ishlatiladi, asl predmetlar bilan oldindan tanishtiriladi.

2. Mapnulotlarda tayyor lotolardan qam foydalanish mumkin, ba'zi lotolarga o'zgartirishlar kiritish qam bo'ladi. Lotodagi fe'lni ifodalovchi so'zlarni mustaqkamlash uchun, xabar maylidagi qarakatlarni ifodalaydigan fe'llarni buyruq mayli shaklidagi fe'ldan keyin o'zlashtirilishi kerak, ya'ni agar bolalar "bor", "yugur", "uxla" so'zlarini o'zlashtirgan bo'lsalar "borayapti", "yuguryapti", "uxlayapti" kabi so'zlari ishlatiladi.

3. Lotoni yasash uchun kartondan uzunligi 15 sm va eni 10 sm bo'lgan kartochkalar "qirqib olinadi. 3-ta variantli o'yinni o'tkazish uchun 21-ta kartochka qirqiladi. Masalan dastlabki ettita kartochkaning bir tomoniga sabzavotlarning rasmi yopishtiriladi (sabzi, lavlagi, karam, bodring, piyoz, kartoshka va qokazolar). Aloqida, eni 2 sm, buyi 10 sm kattaligida qirqilgan kartonga

sabzavotlarning nomi yozilgan kogoz yopishtiriladi. Boshqa 7 ta kartochkaga sabzavotlarning rasmi yopishtiriladi va rasm tagiga nomi yoziladi. qolgan 7 kartochka rasmsiz bo'ladi, unda faqat so'zlar eziladi.

"Loto" o'yini quyidagicha olib boriladi:

1-variant. Tagida yozuvlari bo'lgan va sabzavotlarning rasmlari yopishtirilgan kartochkalarining bir nusqasi bolalarga tarqatiladi, boshqasi-ezuvsiz rasmlar esa, pedagogda qoladi. Pedagog, kartochkani ochib, rasmni bolalarga ko'rsatadi va "Kimda (pomidor, bodring, sabzi)q" -deb, savol beradi. Xuddi shunday rasmi bo'lgan bola "qo'lini ko'tarib "Menda"- deydi. Keyin u kartochkasidagi rasm tagidagi yozuvni o'qib berishi va pedagogdan olgan kartochkasi bilan rasmni yopishi kerak. qamma kartochkalar tarqatilganda o'yin tugatiladi.

2-chi variant. Bolalarga sabzavotlar rasmi tasvirlangan bo'lgan yozuvsiz kartochkalar tarqatiladi. Pedagogda sabzavotlarning nomi yozilgan tablichkalar bo'ladi. Tablichkadagi ezuvni ko'rsatib, "Kimdaq" deydi. Tegishli rasmi bo'lgan bola "Menda"-deb javob beradi. Tablichkadagi yozuvni yana bir marta o'qib chiqadi.

3-chi variant. Bolalarga faqat predmetlarning nomlari yozilgan rasmsiz kartochkalar beriladi. qar bir bola o'zining kartochkasini ogzaki-daktil o'qib beradi va pedagog ezuvga mos rasmni ochishini kutadi. Shunday qilib bolalar yozuvga mos rasmlarni topadi.

Bu o'yin bolalarda sabzavotlar nomlarini eslab qolishga va ogzaki nutqni rivojlantirishga yordam beradi. Xuddi shunday o'yin erdamida kiyim-kechaklar, oyok; kiyimlari, idish-tovoqlar, mevalar, o'yinchoqlar nomlarini eslab qolish mumkin.

Kichik guruqlarda yozma ravishda berilgan yangi so'zlarni mustaqamlash uchun lotoga yaqin bo'lgan YIQMA KITOBLAR ishlatiladi. Bunday kitoblarni yasash uchun tayyor yirma kitobchalardan foydalaniladi. Kitobning betiga oq qogoz yopishtiriladi, shundan keyin qar bir varaqqa o'yinchoqlar rasmi yopishtiriladi. Rasm tagiga qalin qoqozdan ensiz cho'ntakcha yopishtirilib, unga uyinchoqlar nomi yozilgan jadvalchalar solinadi. Bola chiroyli rasmlarni ko'rib chiqadi va guruq xonasidan rasmi chizilgan narsani qidirib ko'rsatadi va rasm tagiga qo'yadi.

Bola rasmga qarab uyinchoqni topadi va rasm tagidagi jadvalchaga diqqatini qaratadi. Daktil alifbosi o'zlashtirilgach, yozuvdagi tanish qarflarni ajrata oladi va o'yinchoqlar nomini daktillab tallafuz qiladi.

Shuningdek, mashgulotlarda o'yinchoq nomi yozilgan kartochka ko'rsatiladi, xuddi shu o'yinchoqni olib kelish vazifasi beriladi.

Eng kichkina bolalar bilan ishlash jarayonida "bi-ba-bo", ya'ni qo'lga kiyiladigan qo'girchoqlar va kichik yigma panjaralar keng qo'ullaniladi. Mashrulotlarning boshida yiqma panjara ortidan qo'girchoq quyoncha chiqib, "Salom bering"- deydi va yozuvli jadvalchani panjara cho'ntakchasiga solib qo'yadi. Bolalar "Salom"—deydilar. Keyin quyoncha bolalar ismlarini birma bir aytib chiqadi va nomlari yozilgan jadvalchalarni galma-gal cho'ntakchalarga solib qo'yadi. Chaqirilgan bola turib "Bu men"-deydi. Shunday qilib bu o'yin bolalar nomlarini eslab qolish uchun ishlatiladi. Bunday mashgulotlar bolalarga katta zavq bagishlaydi. Ular

sabrsizlik bilan uzining navbatini kutadi, stol oldiga chopib kelib, quench so'ragan o'yinchoqlarni oladilar quyonchaga "ma" deb beradilar, quyoncha esa bolalarga minnatdorchilik bildiradi. Bunday mashg'ulotlar bolalarga tevarakatdagi narsalarning nomlarini eslab qolishiga xizmat qiladi. o'yin chorida bolalar o'qishni o'rganadilar, so'zni taxlil qila oladilar va shu tufayli esda saqlab qolishi oson kechadi.

2-& TOPShIRIQ VA SAVOLLI KARTOChKALAR

Nutq o'stirish bo'yicha dastur talablaridan biri ogzaki savol va topshiriqlarni tushuna bilishga o'rgatish. Topshiriqlarni bajarish va savollarga javob berish so'zlashuv nutqni faollashtirish va mustaqamlash vositasi qisoblanadi.

Beriladigan topshiriqlar matnlariga bolalar qar xil sharoitlarda o'zlashtirgan barcha yangi so'zlar kiritiladi. Bu o'yinlar daktil va orzaki usulda berilgan qamda jadvalchada yozilgan topshiriqlar yordamida olib boriladi. Dastlabki o'yinlarda topshiriq yozma jadvalchada beriladi. yozuvli jadvalchalar bilan ishlashdan maqsad:

- 1.qar xil shaklda (ogzaki, yozma, daktil) berilgan topshiriqlarni biror qarakatga undov sifatida qabul qilishga o'rgatish.
- 2.qar xil matnlar tarkibiga kiritilgan so'zlarni tushuniishni mashq qilib bolalarning nutqini faollashtirish.
3. So'zlashish uchun zarur bo'lgan so'roq so'zlarni tushunishga o'rgatish.
4. Nutqni tushunish malakalari yaxshi shakllanmagan bosqchida bolaning mustaqil nutqini mashk; qildiradigan yozma jadvalchalarni ishlatish.

Jadvalcha yozuvlarini tuzayotganda quyidagi qoidalaridan kelib chiqish kerak:

1. Faqat mashqulot paytida bajariladigan topshiriqlarni jadvalchalarga kiritish, qarakatni ko'rsatish bilan almashtirishga majbur qiladigan yozuvlarni ishlatmaslik kerak. Masalan mashqulotda "uxla" topshiriqini berish mumkin emas, chunki bola ko'zini yumib, boshini egadi. Xuddi shu tarzda: "qor bobo yasa", "ovqat pishir", "ko'ylak tik", kabi vazifalar berish mumkin emas. Bunda bola matn mazmunini tushunib uni bajara olmaydi va matnga mos taqlid qarakatlarni ko'rsata boshlaydi va bunday qol imoishorali nutqning rivojlanishiga olib keladi.
2. Topshiriqli didaktik o'yinlar jadvalchalari tuzilayotganda bolalar so'zlashuv choqida duch keladigan . yoki maxsus mashulotlarda bilib olgan so'zlarni ishlatish maqsadga movofiq bo'ladi. Masalan, kundalik qaedda bolalar "Eshikni och" iborasiga duch keladilar. "Och"so'zini mustaqamlash, ma'nosini kengaytirish uchun"shkafni och", "tortmani och", "sumkani och","kitobni och",«oqzingni och" kabi topshiriqlar beriladi. Narsalarning sonini va ranglarni bilishi uchun "yashil sharni ol", "uch marta qarsak chal", "qizil qalamni ber" kabi topshiriqlar beriladi.
3. Bolalar bir qil qarakatni turli nasalar bilan bajarishi uchun bir xil fe'l ishtirok etadigan bir nechta topshiriq tuziladi.Shuning uchun"art" so'zini mustaqamlash uchun quyidagi topshiriqlar berilishi kerak: "stolni

art", "polni art", "piyolani art" va qokazo. Jadvalchalarni shunday tuzish kerakki, bir xil narsalarning nomlari turli qarakatlar bilan boglanishi kerak. Masalan: "stolni art", "stolni chiz", "stolni ko'rsat", «stolga bor».

4. Bir guruq topshiriqli kartochkalarni ozgina o'zgartirilgan bir xil so'zlar bilan tuzish kerak. Masalan: "Stolga qo'girchoqni o'tkaz" "polga ko'qirchoqni o'tkaz", "qo'girchoqni shkafdan ol".

Topshiriqli, va savol mashqlarni quyidagi juft savollarni berib o'tkazish mumkin:

- a) "qizil qalamni olib kel", "qizil qalamlarni olib kel"
- b) "qo'lingni art", "qo'ling bilan art"
- v) "xonada kim borq", "xonada nima borq"
- g) "Ustiga qo'y", "ichiga qo'y", tagiga qo'y.
- d) "Sen kimga.... berdingq", "Senga kim.... berdiq"

Bolalar so'zlar ma'nosini to'qri tushunishi, so'zlarning o'zgarishiga ularning diqqatini jalb qilish uchun bunday mashqlar muqimdir. Birinchi topshiriq so'zlari bolalar uchun tanish bulishi kerak, faqat murojaat qilish shakli ular uchun yangi bo'ladi. o'yinda ishtirok etadiganlar soniga qarab pedagog jadvalchalarni tayyorlaydi. Bolalar "ol", yoki "och" signaliga ko'ra jadvalchalarni oladilar, navbatma-navbat qar berilgan topshiriqni o'qiydilar va bajaradilar.

5. Musobaqa tarzida ("kim tezroq" yoki "kim yaxshiroq") olib borilgan mashqulot bolalarning mashgulotlarga bo'lgan qiziqishlarini yanada orttiradi. Bola xatoga yo'l qo'yganda uni guruq bolalari bilan birgalikda tushuntirib to'grilash kerak. Masalan, Axmad shunday topshiriq oldi: "qizil qalamlarni sariq qutichaga qo'y". Axmad sariq, qalamlarni qizil kutichaga qo'yadi.

Bolalarning diqqati matndagi so'zlarga va bajarilgan topshiriqdagi qatoga qaratiladi. Topshiriq yana qayta bajariladi. qar qaysi to'qri bajariladigan topshiriq uchun fishka beriladi. o'yin oqirida fishkalar sanaladi. Eng ko'p fishkalar to'plagan bola yutgan buladi. Bitta mashgulotda bitta-ikkitadan ortiq yangi so'z ishtirokida topshiriqli kartochkalar sekinlik bilan kiritiladi. Masalan, jadvalchada birinchi marta "ech", "kiydir", so'zi beriladi. "qo'qirchoqqa palto kiydir", "qo'girchoqqa shapka kiydir", "ayiqchani ko'ylagini ech" kabi yozuvli jadvalchalar tuziladi. Ma'lum vaqtdan keyin murakkabroq topshiriqlarni qam berish mumkin: "qo'girchoqning paltosini ech va ko'ylak kiydir".

Jadvalchalar bilan ishlash tartibi quyidagicha:

Boshida jadvalchalar yozma ravishda beriladigan topshiriqlar yaxlit ravishda global qabul qilish uchun ishlatiladi. Ya'ni bola bajarishi kerak bo'lgan qarakatni ko'rsatib jadvalcha beriladi. Masalan "Ayiqchani olib kel". Jadvalcha bilan bajariladigan birinchi mashqulotda topshiriqni bajarilishini kattalar ko'rsatishi

mumkin. Bola narsa yoki qarakatni kursatmsdan ma'nosini tushunib, talab qilingan narsani bevosita bajarilishini kuzatishi muqimdir.

6. Bolalar jadvalcha orqali berilgan qar xil topshiriqlarni ajratishga o'rganib bo'lgach turli xil narsalar bilan bir xil qarakatlarni va bir

xil narsalar bilan turli xil qarakatlarni qatosiz bajara oladigan bo'lgandan keyin, topshiriqlarni daktil shaklda va labdan o'qishga berilgan topshiriqlarni tushunishga o'rgatib borish kerak. qar bir topshiriq kiritilganda bolani jadvalchada yozilgan gap mazmunini tushunib olishi bilan chegaralanish mumkin. Dastlab, topshiriqni bajarish talab etilishi shart emas, chunki eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda yangi matn ma'nosini tushunishga e'tibor karatiladi. Asta sekin, bolalarda topshiriqqa to'rri munosabatni tarbiyalash kerak: qabul qilding-bajar. Kar bolalarning so'zlashuv nutqining rivojlanishida o'yin tusidagi topshiriqli jadvalchalar katta yordam beradi. Pedagog bolalarga tanish bo'lgan so'zlardan yangi qiziqarli topshiriqlarni tuzishi lozim.

Jadvalchali uyinlarning bir nechta turlarini o'tkazish tavsiya etiladi: Pedagog yozuvli jadvalchani xamma bolalarga ko'rsatadi xamda topshiriqni bajaradigan bolani tanlaydi. Bitta bolaga «ayiqchani olib kel», boshqasiga «qo'rirchoqni olib kel», uchinchisiga «koptokni olib kel» va boshqa shu kabi topshiriqlar beriladi. Bolalar topshiriqni navbatma-navbat bajaradi. Bunday mashqlar bolalarda katta qiziqishni uygotadi.

Jadvalchalar bilan olib boriladigan ishni «Pochtachi», «Akvarium», «Ayiqlar choralayapti» o'yinlar shaklida qam tashkil etish mumkin. «Pochtachi» o'yini.

Tarbiyachi avvaldan tayerlagan topshiriqlarni konvertlarga solib qo'yadi. Konvertlarga bolalarning ismlari eziladi. Pochtachi qatlarni olib keladi. Bolalar konvertni olib, jadvalchadagi ezuvni o'qiydilar va topshiriqni bajaradilar. «Ayiqlar choralayapti» o'yini. Ayiqlar qo'lida sumka, unda topshiriqlar ezilgan jadvalchalar bo'ladi. Ayiqlar tarbiyachiga bolaning nomini aytadi. Bola sumkadan topshiriqni olib, uni o'qiydi va bajaradi. Bolalar jadvalchadagi topshiriqlarni ajrata oladigandan keyin, topshiriqlarni ogzaki ravishda berish tavsiya etiladi. «Akvarium» o'yini Akvariumga o'yinchoq-baliqlar solinib, ularning ogziga turli topshiriqlar tutkaziladi. Bolalar akvariumga qarmoq tashlab, baliqni tutadi, ogzidan topshiriqni olib o'qiydi va uni bajaradilar.

1. Ogzaki berilgan topshiriqlar jadvalchalar erdamisiz bajariladi.

2. o'qishni o'rgangandan keyin, bolalar o'zlari o'rtoqlariga topshiriq beradilar. Avval bolalar topshiriqlarni jadvalchalarga qarab o'qiydilar. Asta sekin jadvalchalar ovoz chiqarmasdan o'qiladi va topshiriqlar bajariladi. Keyinchalik jadvalchalarga qaramasdan topshiriqlarni berishga va bajarishga o'tiladi.

3. Jadvalchalardagi ezuvlar mazmunini o'zlashtirib olganlaridan so'ng, fe'llarning yangi shakllarini o'rganishlari uchun ular yana o'sha jadvalchalarga qaytishadi.

Katta guruq bolalaridan bajarilgan ish qaqida qisobot berish talab qilinadi. Dastlab qisobot jadvalchalarga qarab o'qib beriladi.

Topshiriqlar faqat mashg'ulotlarda emas, kundalik xaetda, o'zaro muloqot qilaetganda berilishi maqsadga muvofiqdir. Topshiriqni bajaraetgan bola «Sen nima kilasanq», «Sen nima kilayapsanq», «Sen nima qildingq» savollarga javob berishi kerak. Eng muqimi, bolalar mustaqil ravishda nutqida 1-shaxs kelasi

zamondagi fe'l shakllaridan foydalanishni o'rganib olishlari kerak. «Men olaman», «Men olib kelaman» va x.k. 2-shaqs kelasi zamon fe'l shakliga kelsak, ayniqsa so'roq so'zlarini («Sen borasan», «Sen olib kelasan») tushunsa etarlidir. Topshiriq, savollar aloqida jadvalchalarga eziladi. Kichik guruqlarda qarflar qajmi bo'yiga 2,5 sm eniga 2 sm ni, katta guruqlarda 1 sm bo'yiga, 0.5 sm eniga bo'lishi tavsiya etiladi. Jadvalchalar aloqida mavzularga ajratilib konvertlarga solingan xolda saqlanadi.

Jadvalchalar bilan qar kuni 10-15 daqiqa ishlansa, bolalarning lugat boyligi ortadi, nutqning grammatik shakllari o'zlashtiriladi. Bolalarning nutqi tez sur'atda va sifatli rivojlanadi.

«o'ylab top» Ta'limning birinchi yilida bolalar «top» so'zining ma'nosi bilan tanishadilar. Pedagog talaffuzga o'rgatish bo'yicha umumiy mashrulotlarda «topinglar» so'zini jadvalchalarda eslab qolish uchun beriladi. «Toping» deydi bolalar boshlovchiga mashq davomida. Bolalar narsa, rasmlarni berkitadi, boshlovchi esa ularni topadi. Bunda «top», «toping», «topdim» so'z-laridan foydalaniladi.

Bolalar ularni o'rab turgan muqitdagi narsalarning sifat va belgilari (rangi, shakli, kattaligi) ga qarab, ularni topishga o'rganadi va savollarga javob beradi. Bundan tashqari bolalar ularga tanish bo'lgan narsalarning ko'rinishiga qarab, topishmoqlar topishni o'rganadilar. Masalan, «shakli dumaloq, rangi qizil, o'yinchoq. Bu nimaq » -koptok.

quyida «o'ylab top» o'yinining murakkablashib borishi ko'rsatiladi.

1. Bir biriga o'xshamagan 2-Zta predmet olinadi. Predmetlar bolalarga ko'rsatib qo'yiladi va topishmoq beriladi. Bir-ikkita sifat va xossa tasvirlanishiga qarab, bolalar topishmoqni topadilar. Masalan, «rangi oq, qulogi uzun, sakraydi. Bu nimaq»-quen.
2. o'zaro 1-2ta belgi bo'yicha ajralib turadigan narsalar olinadi (bir xil rangdagi, xar xil kattaligi va ishlatilishi), masalan, shar, koptok, kichkina shar.
3. Xamma predmetlar avvaldan bolalar bilan ko'zdan kechiriladi, keyin olib qo'yiladi. Mana shu narsalardan biri topishmoq qilib beriladi. Topishmoqni topaetganda narsalarni ko'rmasdan eddan topadilar.
4. Narsalarning aloqida belgi va xossalariga qarab, taniy olishni o'rgangan xolda, bolalar ko'z oldidgi narsalarni tasvirlab beradilar. Bu kabi eng oddiy topishmoqlar narsalarning oqzaki tasvirlanishiga qarab, taniy olishga xizmat qiladi, o'z fikrlarini so'z bilan ifodalashga o'rgatadi. Bunday topshiriqlar juda oddiy bo'ladi, topshiriqlarda faqat ko'zga tashlanadigan belgilar bo'ladi. Asta sekin bolalarga narsalarning nimaga kerakligi, ularning turgan joyi va nomi qo'shiladi. Masalan, «Shakli dumaloq, rangi qizil, uzi katta ,shkafda turibdi, uni o'ynasa bo'ladi, sakraydi. Bu nima q»- koptok.

«o'ylab top» o'yini bolalarning predmetlar qaqidagi bilimlarini va so'z boyligining saviyasini tekshirishga qizmat qiladi. o'yin bolalar nutqini faollashtiradi xamda o'yinni olib borishda narsalarning ko'rinishiga qarab tasvirlabgina qolmay, balki o'zi o'ylab topishi muqimdir, chunki bogcha ta'limining oqirida «o'ylab top» o'yinida bolalar boshlovchi rolini olib borishi mumkin bo'ladi. o'yinda bitta

narsani bir necha marta ishlatish mumkin. Masalan parovoz, ko'girchoq eki boshqa qar xil o'yinchoqlar bo'lishi mumkin. Bolalar ko'raetgan narsa qaqida mustaqil baen etishlari qamda tasvirlanaetgan narsa nima ekanligini topib berishlari kerak.

«Nima yo'qoldiq» o'yini Bolalarga bir nechta o'yinchoqlar ko'rsatiladi (koptok, qo'rirchoq, ayiqcha, mashina) Ular o'yinchoqlar nomini aytadi. Keyin o'qituvchi bolalarga qo'zlarini yumishni buyuradi va bitta o'yinchoqni olib qo'yadi. Bolalar ko'zlarini ochganda o'qituvchi so'raydi: «Nima yo'qq». Bolalar «qo'qirchoq yo'q», «ayiqcha yo'q» deb javob bermogi krak. Agarda bolalar qato qilsa, o'qituvchi to'grilaydi. «Toping-chi» o'yini o'qituvchi ko'zini yumadi. Navbatchi bolalarga bittadan o'yinchoqni tarqatadi, ular o'yinchoqni partani ichiga berkitadi. Keyin barcha bolalar jadvalchani o'qiydi: Sanobar opa, qo'zingizni oching. Toping-chi. o'qituvchi, bolalarga murojaat etib, «senda piramidamiq»-deydi. - Yo'q. Senda mashinamiq- Yo'q. qo'qirchoqmiq -qa. Menda qo'shrchoq. Barcha bolalar birga aytadi: «Lolada qo'girchoq bor» So'ng boshqa o'quvchilarda nima borligini topadi.

Didaktik o'yinlarda o'yinchoqlar, qo'girchoqlar uchun mebel, qo'girchoq kiyimlari, o'yinchoq qayvonlar to'plami, predmetli loto, predmetli va syujetli rasmlar, mayda o'yinchoqlar, diafilmlar, slaydlar kabi o'yinchoq va didaktik qo'llanmalardan foydalanish mumkin, Barcha o'yinchoqlar bolalar nutqini o'stirish uchun asta sekinlik bilan kiritiladi, qar qaysi qo'llanma eki o'yinchoq nomi jadvalchalarda ezilgan xolda beriladi.

Bundan tashqari, xonadagi barcha jiqozlarga ezuvli jadvalchalar biriktirilgan bo'lib, ular bolalar lugatini boyitish uchun ko'rgazmali qurol vositasi sifatida xizmat qildi. qo'shimcha ravishda guruq xonalarida qo'yidagi maxsus buyum va jixozlar mavjud bo'lishi kerak: o'yinchoqlarga ezuvlar, taomnoma ezish uchun taxta, navbatchilar ismlari ezilgan taxta, tabiat taqvimi, jadvalchalar solinadigan jild, konvertlar va tirgakchalar, bolalar suratlari tasvirlngan panno, kiyim-kechaklar rasmlari tasvirlangan va nomlari ezilgan panno va qokazolar.

Savollar

1. «Loto» o'yininin qo'llash xususiyatlari.
2. Topshiriqli va savolli kartochkalar bilan qanday ishlanadiq
3. «Pochtachi», «Akvarium», «Ayiqlar chorlayapti» o'yinlari qanday olib boriladiq
4. «o'ylab top», «Nima yo'qoldi q» o'yinlar qanday olib boriladiq

Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bshova Metodika obucheniya russkomu yazshu v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981
3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalnps doshkolnikov M.1989
5. I.V.Koltuneneko Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1980

6. A.G.Zikeev Obucheniye uchaqixsya podgotovitel'nogo, 1-4 klassov shkol' gluxix M 1984
7. F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniyu v shkole gluxix M. 1984
8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970
9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973
10. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976
11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972
12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

6-BOB ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI

1-& Maktabgacha eshidagi bolalarning boglangan nutqini o'stirish vazifalari

Boqlangan nutqni eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga o'qish va tushunishni o'rgatish --keng ma'noda muomalaga o'rgatish demakdir. Mazkur yo'l eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslar tomonidan so'zlashuv nutqdan cheklangan miqdorda foydalanishining kompensatsiya vositasi qisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan qanchalik vaqtli maxsus ta'lim jaraagi boshlansa, uning shaxsi va nutqining rivojlanish imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli nutq o'stirish bo'yicha dasturda o'qrgi - bolalarning lugatini onson va tez

sur'atlarda boyitish vostp chsi sifatida qamda tan ma'noda o'qishga o'rgatish sifatida qabul qilinadi. Dastur talablari ogzaki ravishda eki daktil berilgan boqlangan nutqni tushunishga qamda o'z fikrini ogaki, daktil, ezma revishda baen etishga o'rgatishdan iboratdir.

Maktabgacha tarbiya muassasa ta'limining oqiriga kelib, bolalar o'zlashtirilgan so'z boyligd va grammatik tushunchalar doirasida, sodda eyiq gaplardan tuzilgan qikoyani (60-70 tanish so'zlar) tushunishni, uning mazmunini so'z orqali va tasviriy faoliyat vositasida baen etishi kerak Shuningdek, bolalar bajargan ishni, idrok etilgan narsani, boshdan kechirgan voqeani baen eta olishlari kerak. Ma'lumki, so'zlashuv nutqni o'stirish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ma'lum vaziyatlarda dialogga o'rgatish bilan cheklanadi. Ya'ni , suqbat «shu erda» va «qozir» bo'laetgan narsa qaqida bo'ladi. Tilchilar bunday qolni «so'zlashuv nutq» deb, psixologlar esa vaziyatli (situativ) nutq deb tushunadilar.

Boglanishli nutqni rivojlantirish dasturida sodda eyiq gaplar vositasida ta'rggflangan narsa va qodisalar qaqida baen etilgan matn kontekstlarini tushunish qam nazarda tutiladi.

Topshirqlarni bajarishga undaydigan so'zlar, atrofdagi narsalarning nomlari-bolalar tomonidan o'zlashtirilgan birinchi so'z va iboralardir. Tekstlarning ko'rsatishicha, bola tomonidan buyruq maylidagi s^z va gaplarning tushungani, xuddi shu so'zlar erdamida tuzilgan darak gaplarning tushunganini bildirmaydi. Shu sababli, bolalarga buyruq gapni biror qarakatga undov sifatida qabul qilishga

o'rgatib, blr vaqtniyag o'zida xuddi shu so'zlardan tuzilgan qabar gaplarni idrok etib. tushunishga o'rgatib borish zarur.

o'qigan so'zlar ketida bolalarda muayyan timsollar paydo bo'lishiga, qamda ular o'z fikrlarini baen etish uchun o'xshash grammatik shakllarni ishlatishiga erishish zarur.

Ta'kidlanganidek, o'qitishning dastlabki bosqichidanoq nutqni, biror qatti-qarakatga undov sifatida qabul qilishga o'rgatiladi. Shunday qilib, asta sekin so'z-bola uchun atrofda narsalar, ularning sifat va xossalari, bajaradigan qatti-qarakatlarni belgilash vositasiga aylanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, eshituvchi bolalar kabi, so'zlashuv turidagi nutq asosida gapirishga o'rgatiladi. qetining uchinichi yilida eshituvchi bolada, bevosita so'zlashuv muloqotidan tashqari nutqiy rivojlanishining yana bir manbaasi, ya'ni katta kishilar qikoyasi paydo bo'ladi. Kattalar xikoyasi, bolaning o'raydigan vaziyat va qolatlardan chetga olib chiqadi. Kontekstli, ya'ni ma'lum vaziyatdan chetlangan nutqni tushunish uchun muayyan tayerlov ishning olib borilishi nazarda tutadi. Bolalar bilan maxsus tayergarlik ishi olib borilganla, ikki eshga kelib ular eshitgan nutqni tushunib, eslab qoladi va qayta qikoyalab beradi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib borilgan tadqiqotlarda so'zlashuv nutqning minimumini o'zlashtirgan bolalar uchun qam yuqoridagi qulosalar tegishligini ko'rsatdi. Idrok etilgan nutqni tushunishi, eslab qolishi, qayta qikoyalashi eshituvchi bolalar nutqning o'sishi uchun katta imkoniyat yaratadi. Eshitishdan maqrum bo'lgan bola uchun bunday qobiliyat yanada ko'proq aqamiyatga egadir, sababi, so'zlashuv nutqdan foydalanish imkoniyati ularda niqoyatda cheklangan bo'ladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tomonidan nutqni o'zlashtirish xususiyatlarini qam qisobga olish kerak. Eshituvchi bolalar 2,5 eshda nutqni tushunib, 4-5 eshga kelib eshitganlarini qayta so'zlab bera oladigan bo'lsa, o'qishni 6-7 eshdan boshlab o'rganadilar. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasasida ta'lim olaetgan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uch eshdan o'qishga o'rgatiladi. Dastlab bolalar global ravishda ,daktil erdamida o'qiydilar, asta sekin ovoz chiqarib analitik o'qishga o'tadilar. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun so'zni o'qib idrok etish eng qulay, samarali, oson qisoblanadi. Shuning uchun, bevosita muloqotda qam qo'llaniladigan so'zlar dastlabki bosqichda, daktilni tez o'qishga o'rganishidan avval ezma ravishda beriladi. Topshiriqlar qam ezma jadvalchalarda berilib, bolalar o'qishga o'rganadilar. So'zni daktil o'qib chiqish labdan qamda qo'ldan daktilni o'qishdan osonroq kechadi. Shunday qilib, eshitishda nuqsoni bo'lgan bola so'zlashuv nutqni o'qish texnikasi bilan uygunlikda o'rganadi. Eshituvchi bola esa so'zlashuv nutqni o'z o'zidan o'rganib oladi. o'qishni esa, odatda maktabda o'rganadi.

Bolalar nutqini o'stirish metodikasini ishlab chiqishga oid izlanishlar so'zlashuv nutqni va bo'lanishli nutqni o'stirish bir qil tamoyillar asosida olib borilishini no'rsatdi (B.D.Korsunskaya, L.P.Noskova, L.V.Golovchits). Yangi nutqiy material ezma ravishda beriladi. Bolalar berilgan materialni tushunishga o'rgatiladi. Undan keyin material mustaqil ravishda ishlatiladi. Nutqni tushunish va uni qo'llash tez sur'atda kechishi uchun maxsus ish olib boriladi. Keyinchalik,

muayyan murakkablikdagi matnlarni tushunish darajasiga etib, bolalar dastlab ezma ravishda qabul qilgan nutqni boglanishli baen eta olishlari kerak.

Maktabgacha eshining oqiriga kelib, 3-4 yillik ta'limdan so'ng, bolalar o'zlashtirgan leksika va grammatika doirasida mustaqil ravishda, sodda eyiq gaplar erdamida o'z fikrlarini baen etishlari kerak.

Oqzaki gapirib berishni o'rgatishdan avval bolalar o'qishga o'rgatiladi. Eshituvchi bol sharda buning aksi bo'ladi. Bunday qol, bolalarning nutqining shakllanish xususiyatlariga bogliqdir. Dasturga muvofiq eshituvchi bolalar ogzaki qikoyani tushunishlari va o'z fikrlarini boglanishli nutq vositasida baen etishlari kerak. Eshitmaydigan bola esa ezma berilgan matnni tushunishi va oqzaki-daktil ravishda baen etishi kerak. Bundan keyingina, oqzaki qabul qilingan nutqni tushunish o'rgatiladi. qikoyani oqzaki-daktil shaklda mustaqil baen etishdan avval, bolalar ezma berilgan

jadvalchalardan foydalanib gapiradilar.. Boglangan nutqda so'zni to'gri ishlatishi uchun. bola nafaqat uning mazmunini tushunishi, balki so'zning mazmunini gapning ma'nosi bilan solishtirishi lozim. Ogzaki nutqni qabul qilish jaraenida so'z va gapning ma'nosini ilgab tushunish malakasi qali mustaqkamlanmagan davrda bolalarga o'qigan matnlarni qikoyalat.; ;ga va mustaqil so'zlab berishga o'rgatish kerak. Barcha so'zlar bolalarga tanish bo'lgan qolda qam bunday ish bajarilmoqi kerak. Mustak;il nutq tushunib etilgan nutq asosida rivojlanishi mumkin. Shu bilan birga mustaqil baen etish malakalarini egallanishi boglanishli nutqni to'la tushunishiga qizmat qiladi. Nutqni gushunish malakasi takomillashishi va tushunaetgan so'zlar doirasi kengayishi bilan passiv nutqdan faol mustaqil nutqqa o'tish yaxshiroq kechadi.

Umumta'lim maktab va maxsus maktab birinchi sinf o'quvchilarining ezma va ogzaki nutqining o'ziga qosliklarini o'rganish yuzasidan o'tkazilgan tadqiqotlar (B.D.Korsunskaya, N.P.Noskova) natijasida qiziqarli ma'lumotlar olingan.

o'rganishlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning oqzakp qikoyalari luqat va mazmun jiqatdan kambaqalroq bo'lishini ko'psatdi.. Eshituvchi bolalarning okzaki va ezma nutqi o'rtasida katta. farq bo'lsa , eshitmaydigan bolalarda bunday tafovut sezilarli bo'lmaydi. Kar bolalarning ezma qikoyalari esa eshituvchi bolalarning matnlaridan yaxshiroq bo'lgan. o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda oqzaki baen qilish malakasini rivojlantirish uchun ularning ezma ravishda qikoyalab berishni rivojlantirishga doir mashqlar o'tkazish foydalidir. Mashqlar boqlanishli nutq malakalarini rivojlantirishga qizmat qilib, uni egallanishini osonlashtiradi, bu yo'l maktabgacha eshdagi bolalar uchun qulaydir. Ta'lim jaraenida ezma va daktil berilgan so'zlarni ishlatilishi, nutqni ko'rib idrok etishga erdam beradigan qamda oqzaki o'zlashtirilishini osonlashtiradigan yo'llardir.

Shunday qilib, ta'limning birinchi yilidan boshlab boqlanishli nutqning rivojlantirilishi ezma berilgan sodda eyiq gapni tushunishga o'rgatishdan boshlanadi. Mazmun bo'yicha bu ish ko'rgazmali idrok etilgan narsalarga ezuvlar ezishdan iborat bo'lib o'qishga o'rgatishning dastlabki bosqichi qisoblanadi qamda nutqiy muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi.

Og'zaki so'zni idrok etilishini cheklangan bir sharoitda - o'qish kuchli ta'lim vositasi bo'lib qoladi. qikoyaning mazmunini , ya'ni undagi so'z va gaplar ma'nosini tushungandagina ,o'qish samarali ta'lim berishning vositasi bo'lishi mumkin. Bolalar matn mazmunini tushunmagan qolda qikoya qilish, o'qishdan faqat zarar topish mumkin, sababi ular aloqida so'z , matn bo'laklarini ma'nosini tushunmagan qolda eslab qoladi. Bunday o'qish natijasida kitob bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatmaydi, kitobga , bilim manbaasi sifatida qabul qilinmaydi. qikoya mazmuni va ma'nosini tushunishlari uchun, matnni tushunishga qamda so'z bilan ifodalangan narsalarni ko'rgazmali tasavvur qilishga maxsus o'rgatib borish talab etiladi. So'zlar asosida narsalar timsolini ko'ra bilishi , so'zlar vositasida fikrini baen etishi uchun, o'quvchilar aniq tasavvur eta oladigan so'zlar minimumini egallamogi lozim. Bundan tashqari bolalar nutqning grammatik me'rlarini amaliy qo'llamogi kerak: so'z yasash va o'zgartirishi , sodda eyiq gapni tuzishni, so'roq,buyruq,darak gaplarni ajratishni bilmogi kerak. So'zlashuv nutqnirivojlantirish choqida bolalar eng ko'p ishlatiladigan , zarur nutqni o'zlashtirish bilan birga ular so'zlar ma'nosini bilib oladilar, luqatini boyitadilar.

Boqlanishli nutqni tushunish va baen etishda bolalarni sodda eyiq gaplarni tushunish va mustaqil ravishda tuzishga o'rgatish muqim aqamiyat kasb etadi.

Darak matnlarni tuzishga o'rgatishda so'zlarni yasash va o'zgartirish, moslashtirish, matndagi muqim jiqatini ajratish, izchillik bilan qikoya qilish muqim aqamiyat kasb etadi.

Bolalarning boqlanishli nutqini rivojlantirish maqsadida qar xil ish turlari qo'llaniladi. Ish turlari barcha o'quv yillarda dastur talablariga muvofiq qamda o'zlashtirish darajasiga ko'ra murakkablashtiriladi.

Boqlanishli nutqni o'stirish bo'yicha ish turlari:

1. Bajargan topshiriqlar qaqida baen etish.
2. Bitta rasm eki rasmlar turkumiga sarlavqa eki matnlar ezish.
3. o'qilgan matn bo'yicha savollarga javob berish.
4. o'qilgan matndagi obrazlarni aniqlash.
5. Predmetlar, qarakatlar eki qodisalar qaqida ta'riflab berish.
6. qikoya qilib berish eki izoqlab o'qish.
7. Mustaqil o'qish.
8. qayta qikoyalash.

2-& EShITISHDA NUqSONM BO'LGAN BOLALARNING BOELANISHLI NUTqINI O'STIRISH YO'LLARI

1.Bajargan topshiritslar qatsida baen etish

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar dastlab buyruq maylidagi fe'llar bilan tanishadilar. Bevosita muloqot jaraenida buyruq fe'llarni idrok etib va qo'llab, qator fe'llar ma'nosini o'zlashtiradilar. Buyruq maylida o'zlashtirilgan so'zlar , keyin qabar maylida qam o'zlashtiriladi. Buning uchun «Topshiriqlar» o'yinidan keng foydalaniladi. Pedagog bolalarga navbatma navbat topshiriqlar ezilgan jadvalchalarni ko'rsatib murojaat etadi; Voli , suv keltir. Ozoda gullarga suv

q7G`y..Boshqa bolalar qam o`qib chiqadilar. Topshiriqlarni bajarish jaraenida va undan keyin pedagog bolalarga savol beradi: Vali nima silyaptiq Bolalar jaeob beradi: Vali suv keltiryapti. Vali nima sildiq Vali suv keltirdi.

Topshiriqlar bir biri bilan boglansa qam yaxshi: Masalan : Lola, pielani olib, suv keltir. Lola ,pielani Irodaga ber. Iroda, suv ich. Pielani so`y. Pedagog topshiriqlarni doskaga ezadi, eki tegishli jadvalchalarni ketma-ket jil cho`ntaklariga qo`yib chiqadi. qar bir topshiriqning bajarilishidan so`ng ezilgan topshiriq eniga bajarilaetgan, eki bajarilgan topshiriq eziladi.

Ozoda, pielani ol

Suvni keltir

Ozoda , pielani Irodaga ber

Iroda, suvni ich

Iroda , pielani qo`y

Ozoda pielani oldi.

Ozoda suv keltirdi.

Ozoda Irodaga pielani berdi.

Iroda suv ichyapti

Iroda pielani qo`ydi.

Dilshod, qo`girchoqni Karimaga Dilshod qo`girchoqni Karimaga ber

Karima, qo`girchoqni uxlat. Dono, sakragichni Guliga ber. Guli, sakra. berdi

Karima qo`girchoqni uxlatyapti. Dono sakragichni Guliga berdi. Guli sakrayapti. Bunday ish turi sistematik o`tkazilib, topshiriqlar qajmi va soni ko`payib boradi. Bajarilgan topshiriqlar asosida, xikoyalar tuziladi. Topshiriqlarbolalarning o`yin, meqnat faoliyati bilan boglanadi. Topshiriqlarni bajarish jaraenida qo`girchoqlar bilan ijodiy o`yinlar o`tkaziladi. Mustaxkamlanishi lozim bo`lgan lugat mazmuniga qarab mavzular tanlanadi. Mavzular quyidagicha bo`lishi mumkin: «qo`girchoqqa uy quramiz», «qo`girchoqni cho`miltiramiz», «Kir yuvamiz» va x.k.. o`yinlar tarbiyachi bilan birgalikda rejalashtiriladi.

qar bir o`yindan oldin, tarbiyachi bolalarda mavzuga oid tushunchalar mavjudligini aniqlaydi. Masalan, «qo`girchoqni cho`miltiramiz» o`yini dan oldin «Nima kerakq» didaktik o`yini o`tkaziladi. o`yin paytida bolalar qo`qirchoqni cho`miltirish uchun nima kerakligini aytadilar.

Matn tuzishdan avval syujetli o`yin o`tkazilib, bolalar qo`girchoqni cho`miltiradilar. o`yin chogida bolalarga maxsus iboralar o`rgatiladi. Keyin pedagog mazkur mavzu bo`yicha ikkita mashqulot olib boradi. Birinchi mashgulotda «Topshiriqlar» o`yini, o`yin asosida tuzilgan matnni o`qish va qayta qikoyalash kabi ish turlari qo`llaniladi.

Mashqulotlar namunalarini keltiramiz:

Masheulotlar matssadi: topshiritslarni tushunishga, matnlarni o`tsish , tushunish va sayta uikoyalashga o`rgatish

o`yinnig mavzusi: «qo`girchoqni cho`miltiramiz».

Bolalarni o`yushtirib, pedagog o`yin mavzusini aytadi: Xozir qo`qirchoqni

cho'miltiramiz. Bundan keyin so'raydi: Nima kerak bo'ladiq. Bolalar: vanna, suv, sovun, gubka va x.k. deydilar. So'ng pedagog jadvalchada ezilgan eki daktil topshiriqlar beradi: Sobir, stolga kleenkani ez, vannani olib kel. Jaqon, (issiq, sovuq) suv quy. Iroda, sovun, sochiq, gubkani olib kel. Maloqat, qo'girchoqni olib kel va echintir. Lola, qo'girchoqni cho'miltir. Vali, qo'qirchoqni artib, uxlat va q.k. o'yin paytida ,topshiriqlarni bajarish jaraenida bolalardan bittasi bajarilaetgan qarakatlarni nomlaydi: vannani keltiryapti, suv quyuyapti, qo'qirchoqni cho'miltiryapti va x.k., qolgan bolalar gapimraetgan bolaning ketidan takrorlab turadilar. qo'qirchoqni cho'miltirish paytida bolalar: «boshini, yuzini, qo'lini, oeqini, belini yuv»-, deb turadilar. Bundan tashqari, qarakatlar to'gri bajarilishi kuzatilib turadi.(qo'qirchoqni tushurib yubormaslik, ko'ziga sovun tekkizmaslik, quruqlab artish kerak). Cho'miltirilgan qo'girchoqni yaxshilab artib, kiyintiradilar, o'ynatadilar eki uxlatadilar..

Ikkinchi mashgulotda pedagog bergan savollari asosida o'yinning borishini matnda aks etadi va doskaga ezadi: Biz Lola ismli so'eirchotsni cho'miltirdik. Sobir vanna olib keldi. Jauon sovuts va issits suvni suydi. Iroda sovun, sochits, gubkani olib keldi. Malouat so'eirchotsni echintirdi va vannaga o'tkazdi. Lola so'girchotsni cho'miltirdi. Vali so'girchotsni artib, kiyintirdi.

Ezilgan matnni bolalar birgalikda o'qiydilar. o'yin qatnashuvchilari va qo'girchoqni almashtirilgan qolda 3-4 marta takrorlangandan so'ng, bolalar matnni yaxshi eslab qoladilar. Matn xajmi asta sekin murakkablashtirilib kengaytiriladi. Berilgan mashgulot namuna sifatida olinadi, pedagoglar esa mashqulot mavzusi, matnning qajmi va murakkabligiga borishini o'zgartirishi mumkin. Bunday ish ta'limning ikkinchi yilida boshlanib keyinggi yillarda davom ettiriladi. Uchinchi yilda olib boriladigan mashqulotlar.

Birinchi mashgulot

Dasturning mazmuni: bajarilgan topshiriqlar qaqida baen etish. Metodik usullar: topshiriqlarni bajarish, matnni o'qish, mustaqil qikoyalab berish.

Jiqozlar (o'yinchoq). Xona maketi; mebel: shkaf, servant, krovat, stol, divan, kreslo, muzlatkich; idish-tovoq: kosa, piela, qoshiq; kubik, piramida, mushukcha, kuchukcha, guldon gullari bilan.

Mashqulotning borishi :

Pedagog: Biz nima qilamizq Bolalar: mashgulot o'tamiz.

Pedagog: Oldin o'ynaymiz, keyin gapirib beramiz. Bundan keyin, eshikni taqillatib qo'girchoq kirib keladi.

Pedagog: qarang, qo'qirchoq meqmonga keldi. qo'qirchoqning uyi yo'q. Unga uy qurib beramiz. (Bolalar pedagog ketidan takrorlab turadilar).

Pedagog: Nima quramizq Bolalar: uy

Pedagog: Kimga uy quramizq Bolalar: qo'qirchoqqa. Pedagog: Uyga nima kerakq

Bolalar: uyga mebel kerak. Pedagog: qanaqa mebel kerakq Bolalar: Shkaf(stol, stul va x.k) Pedagog: Sarvar shkaf va servantni olib kel. Shkafni chap tomonga, servantni o'ng tomonga qo'y. Shkaf nima uchun kerakq

Bola: Kiyim uchun.

Pedagog: Voxid, qo'qirchoq kiyimini olib kel va shkafga ilib qo'y.

Bolalar topshiriqlarni bajaradi, pedagog bolalarga murojaat etib so'raydi: To'qrimiq Bolalar to'gri deb javob beradilar.

Pedagog: Jannat, stol va ikkita kreslo olib kel. Stolni o'rtaga qo'y.

Kresloni o'ng va chap tomonga qo'y.

Bolalar: to'gri.

Pedagog: Iroda krovat va divan olib kel. Krovatni o'ng tomondagi devor eniga qo'y. Divanni derazalar o'rtasida qo'y.

Bolalar: To'gri.

Pedagog: Sardor: muzlatgichni olib kel. Eshik eniga qo'y.

Bolalar: To'gri.

Pedagog: Davron, Sardor nima qildi

Davron: Sardor muzlatkichni eshik eniga qo'ydi.

Pedagog: Muzlatgichga nima qo'yamiz

Bolalar turli oziq-ovqat maxsulotlar nomini aytadilar.

Pedagog: Jannat, bufetdan sarieg va pishloq olib kel. Muzlatgichga qo'y.

Pedagog: sarieg va pishloq nimaga kerak

Bolalar : qo'qirchoq eydi.

Pedagog: Voxid, guldonna ol, stol ustiga qo'y.

Bolalar: Tvqri.

Pedagog (gullarni guldonga qo'yadi) Men nima qildim

Sarvar: Siz gullarni guldonga qo'ydingiz.

Pedagog: qo'qirchoqning ismi nima

Bolalar: qo'qirchoqning ismi Ozoda (birgalikda)

Pedagog: Ozodani chaqiring.

Bolalar: Ozoda, Ozoda, kel.

qo'qirchoqni olib keltiradilar.

qo'qirchoq kelib, pedagog qulogiga «raqmat» «deydi». o'yin tugatiladi.

Ikkinchi mashqulotda, yuqorida zikr etilgan tartibda qikoya tuziladi.

2.Rasmlar tagiga ezish

Ta'limning birinchi yilidanoq bolalar amaliy ravishda buyruq va xabar maylidagi gaplarni tushunishga uratiladi. Yilning oqiriga bolalar 10 ta rasm tagiga tayer ikki so'zli ezuvlarni qo'yishi kerak. Ishning dastlabki bosqichida pedagog bolalarning suratlari tagiga ezuvlarni qo'yadi. Fotosuratlarda bolalar Yuta maishiy qarakat bajaraetgan bolalar tasvirlangan bo'ladi(o'ynayapti, sayr qilyapti, o'tiryapti, ezyapti, uxlayapti, ichyaapti). Buyruq maylidagi gaplarni o'zlashtirgach,qabar mylidagi gaplar tuzishga o'tiladi. Dastlab (1-chi va 2-ta'lim yili)bolalar rasmlar tagiga ezuvlar qo'yib chiqadilar.Pedagog bolalar bilan birga rasmlarni ko'rib chiqadi. Suratlar asosida suqbat o'tkaziladi. Bedagog so'raydi «Kimq».Bolalar «Ozoda» deb javob beradi. Pedagog: Bu nimaq Bolalar ko'rsatib, nomini aytadilar: bu ko'zi, burni, oqzi va x.k) So'ng pedagog jild cho'ntakchasiga jadvalchani qo'yib so'raydi: Ozoda nima silyaptiq Bolalar jadvalchani o'qib, mazmunini tushunmasdan, nima qilishini bilmaydi. Pedagog rasm tagiga Ozoda o'ynayapti

ezuvni qo'yadi. Bolalar ezuvni daktil o'qiydilar. Shunday qilib barcha rasmlar tagiga ezuvlar qo'yilib, bolalar tomonidan ezuvlar o'qiladi. So'ng rasmlar tagidagi ezuvlar olinib bolalarga beriladi. Bolalar ezuvlarni o'qib chiqadi. Pedagog savol beradi: «nima qilyaptiq» Bolalar chiqib, rasmlar tagiga tegishli ezuvni qo'yadilar.

Mashq birinchi marta o'tkazilganda, tayer ezuvlar bilan ishlanadi: Ozoda o'ynayapti, Boqodir uxlayapti. Sardor ezyapti. va x.k. Keyin ezuvdagi ismlar qirqib olinadi Endi bolalar ismlarga qarab emas, qarakat nomlari bo'yicha rasm tagiga ezuv qo'yadilar.

Bir nechta mashgulotda bolalar rasm tagiga qo'yiladigan ezuvni, topshiriqdan farqlashga o'rgatilishi kerak. Bolalarga turli jadvalchalar beriladi. Topshiriqli jadvalni olgan bolalar topshiriq bajaradi. Ezuvli jadvalni olgan bolalar uni tegishli rasmlar tagiga qo'yib chiqadi. Bolalarning diqqati fe'llardagi bir qil o'zaklarga jalb etadi:chiz-chizyapti, o'yna-o'ynayapti; sakra-sakrayapti. Keyingi bosqichda ezuvlar avvalgidek olinadi, rasmlarda esa bolalar emas, katta kishilar va qayvonlarning qarakatlari aks ettiriladi. Ezuvlar bolalarga beriladi. Rasmlar qo'yib chiqilgandan so'ng, bolalar qo'lidagi ezuvlarni tegishli rasmlar tagiga qo'yib o'qiydilar. qolgan bolalar ezuvni o'qib, to'qri eki noto'griligini aytadilar.

Mashqlarda qo'qirchoq teatr personajlari qam ishlatilishi mumkin. qarakatni kim bajargandan qat'iy nazar, bolalar mazmunini tushuna boshlaydilar. Darak gaplarni tuzishda mashq qilib, bolalar fe'llarni qo'llashga o'rganadilar, mazmunini tushuna boshlaydilar.

O'zlashtirilgan ikki so'zli gaplar, uch so'zli etib eyiladi. Masalan Ozoda koptok o'ynayapti. Vali non eyapti. Dildora sut ichyapti. Keyingi yillarda bolalar mazmunan yaqinroq bo'lgan rasmlar ishlatiladi. Agarda boshida keskin farq qiladigan rasmlar berilsa, asta sekin mazmuni yaqinroq bo'ladi. Masalan: siz bola argimchots uchypggi. o'eil bola koptok o'ynayapti. Keyin rasmlar mazmuni quidagicha bo'lishi mumkin: siz bola koptok o'ynayapti. siz bolalar koptok o'ynayaptilar. o'eil bola stolni artyapti. o'eil bola stulni artyapti. Koptok stolni ustida. Koptok stolni tagida. Bolalar matnni ongli qabul qilishga o'rganadilar. Mashqda topshiriq o'zgartirilishi qam mumkin. Bolalarga rasmlar beriladi. Jild cho'ntakchalariga qo'yilgan ezuvlarni ketma-ket jo'r bo'lib o'qib chiqadilar. o'quvchi o'z rasmini tegishli ezuv bilan jild cho'ntaklariga qo'yadi. Bu mashqni o'quvchilar ezuvni labdan o'qib bajaradilar. Jadvalchani ko'rsatmasdan pedagog «Kimda siz uxlayapti» rasmi borq. Bolalar savolni pedagog bilan birgalikda gapiradilar. Tegishli rasmi bor o'quvchi Menda deb rasmni pedagogga beradi.

Bolalar rasmga qarab, gapni birga o'qiydilar. labdan o'qish malakalarni mustaxkamlash va gaplar mazmunini tushunib ishlatish uchun «rasmni ko'rsat» o'yini xizmat qiladi. Bolalar ikkitadan rasmlar qo'yilgan doska eniga chiqadilar.

Ta'limning birinchi yilida 10 ta rasm ishlatiladi. 4-5 yillarda 20 tagacha rasm ishlatilishi maqsadga muvofiq. Kichkina eshdagi bolalarga 3-4 rasm, kattalariga 8-10 ta rasm ko'rsatiladi. Pedagog: «siz bola chizyapti» rasmini ko'rsat deydi.

Bolalar tezlikda musobaqalashib rasmni topib beradilar.

Keyin o'yin mazmuni murakkablashadi. Bolalarning bittasi olib boruvchi bo'ladi, rasmlar soni ko'paytiriladi, mazmuni qam o'zgartirib boriladi. Lugat qajmi

kengayishi qisobiga qam o'yin yildan yilga murakkablashib boradi.

Bolalar chizgan rasmlari, kitobchalardagi rasmlarga qam tarbiyachilar ezuv tanlaydilar. So'zlar ma'nosini aniqlashtirish va kengaytirish, grammatik shakllarni o'zlashtirish maqsadida bir qil nutqiy material bilan ko'p mashqlar bajariladi. Dastlab tayer ezuvlardan foydalaniladigan bo'lsa, keyin ularni aloqida so'zlardan tuzadilar. Buning uchun avval ishlatilgan gaplar, qismlarga ajratilib qirqiladi va konvertga solib bolalarga beriladi.

Bunday ish turi quyidagicha tashkil etiladi. Mashqulotda bolalar katta ezuvli jadvalchadan o'qigan gaplarni qirqib so'zlarga ajratadi va bolalarga uni yana butun qilishni taklif etadi.

Bolalar navbatma navbat doska eniga kelib rasm tagiga 2 -3-4 so'zdan iborat gap tuzadi va keyin qammasi matnni o'qiydi. Bolalar qato qilsalar, pedagog bolalar e'tiborini jalb qilib, uni to'qrilashga erdam beradi. Bolalar sodda eyiq va eyiqsiz gapning sxemasini o'zlashtirishi kerak. Fotosuratlar bilan ishlash choqida, bolalar o'zi qaqida 2-3-shaxsda gapirishiga yo'l qo'ymasligi kerak. Matnlar o'zlashtirilgandan keyin, bolalarga yangi rasmlar berilib, ular mustaqil ravishda ezuv tanlaydilar. Tanish mavzu bo'yicha yangi rasmlar beriladi. Masalan, qizil koptok o'ynaetgan bola rasmi berilib, keyinggi gal yashil koptok o'ynaetgan bola rasmi berilishi mumkin. Rasmlar shunday tanlanadiki, bolalar edlab olgan gapni aytmasdan, balki so'z va iboralardan foydalanib, mustaqil gap tuzishi kerak.

Rasmlar asosida gap tuzish malakalarni mustaqkamlash maqsadida «Kim tezroqq» o'yini tuziladi. Bolalar gapni tez va to'qri tuzish bo'yicha musobaqalashishadi. o'yin paytida bolalar berilgan so'z bilan gap tuzadilar. Masalan doskaga «kir yuvyapti» so'zi eziladi. Bolalar «Ona kir yuvyapti», «qiz bola ko'ylak yuvyapti», «Xola kir yuvyapti» gaplarni tuzadilar. Bolalar o'xshash gaplarni tuzganda, ongli ishlashiga, o'larda so'zlarning obrazlari gavdalanishiga e'tibor bermoq kerak. Buning uchun pedagog savollar edamida qar bir tuzilgan gapning ma'nosi o'zlashtirilganini aniqlashi lozim. Ba'zan, bolalarga qarakatni ko'rsatib berishni taklif etish qam mumkin. Ko'rsat, qanday qilib «ona kir yuvyapti», «tovuqlarni boqyapti» va x.k.. Bolalar rasmga berilgan ezuvni eslab qolib, gapni formal ravishda tuzishi mumkin. o'z o'rnida berilgan savol erdamida

bola u eki bu so'zning ma'nosini tushunganini aniqlash mumkin bo'ladi. Mavzuga oid rasmlar turkumini ishlatilishi qam gaplar, matnlar tuzish malakalari egallanishini osonlashtiradi. Rasmlar tagiga tuzilgan ezuvlardan xikoya tuziladi. Rasmlar turkumi asosida qikoyalar tuzish aloqida rasmlar asosida qikoya tuzish kabi bir qil tamoyilar asosida olib boriladi. Pedagog bolalarga navbatma navbat rasmlarni ko'rsatadi va qar bir rasm asosida suqbat o'tkazadi. Suqbat mazmuni bir-ikki jumla erdamida umumlashtiriladi. Rasmlarga berilgan ezuvlarda bolalar tomonidan aniq idrok etilgan, yaqqol ko'zga ko'rinadigan narsalar aks etilishi lozim. Masalan, rasmda bolalar kulaetgan bo'lsa. «Bolalar suvnots» degan ezuv tuzish kerak. Nima uchun sen unday o'ylayapsan q deganda, Bolalar kulyapti, men ko'ryapman degan javob bo'ladi. Rasmlar turkumi voqealar ketma-ketligini anglab olish va shu asosda boqlanishli baen etish uchun qo'llaniladi. Buning uchun bolalar qar bir rasmni ko'rib chiqqanidan so'ng, ularni

ma'lum izchillikda qo'yib chiqishda mashq qildirish kerak. Rasmlar ketma-ketligini iqtieriy ravishda o'zgartirilsa, qikoya mazmunmi buzilishini bolalarga

ko'rsatish zarur. Shunday qilib biror mavzuga oid 5 ta rasmni ko'rib chiqib bolalar 5-8 gapdan iborat qikoya tuzadilar. qikoyani o'qib, tegishli rasmlarni ko'rsatadilar. Keyin bolalarga boshqa topshiriq, ya'ni rasmlarni matnga mos etib qo'yib chiqish vazifasi beriladi. Rasmlarni ko'rib chiqib, konvertlarga solib berilgan gaplardan mustaqil qikoya tuzadilar. qar gal rasmlarning mantiqiy ketma-ketligiga bolalar e'tiborini jalb etib, rasmlardagi voqealarning bir biri bilan bogliqligi ko'rsatib turiladi.

Berilgan qikoya asosida rasmlarni qo'yib chiqilgandan so'ng, bolalarga rasmga qaramasdan turib, tayer gaplardan qikoya tuzish taklif etiladi. Maktabga tayerlov guruqida voqealarni izoqlab berish o'rgatib boriladi. Masalan, Botir kasal bo'lgani uchun, shifokor keldi. Botir sor o'ynagani uchun kasal bo'ldi va x.k. Bunday mashqlar erdamida bolalar mustaqil ravishda qikoya qilishga o'rganib boradilar. qikoyani bitta rasm asosida tuzish murakkabroq qisoblanadi, shuning uchun rasmlar turkumi bilan ishlagandan so'ng aloqida rasmlar bilan ishlanadi. Rasmlarda tasvirlangan voqealarning vaqti, sabab, oqibatlarini bolalar tomonidan aniqlash juda mushkuldir. Tasavvurlarni aniqlashtirish maqsadida baen qilish uchun reja vazifasini bajaradigan bir nechta savol beriladi.

Ma'lumki, ko'rish idroki vositasida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy rivojlanishidagi orqada qolishi kompensatsiyalanadi. Kino, multfilm, diafilmlarni qo'llash bollarning boglanishli nutqini rivojlantirishda muqim aqamiyat kasb etadi.

Kinofilmlar asosida qikoya tuzish bo'yicha ish quyidagicha olib boriladi: tarbiyachi oldindan kinofilm mazmuni bilan tanishadi va xar bir kadrga ezuvlar tayerlab qo'yadi. Notanish mazmundagi kinofilmlar ko'rish paytida aloqida tasavvurlarni aniqlashtirish bilan chegaralanish mumkin. Syujetni bolalar, odatda yaxshi bilmaydilar. Kattalar gapirib bergan, eki o'qib berilgan va bolalarga mazmuni tushunarli bo'lgan diafilm va multfilmlar syujeti ustidan ishlash quyidagicha olib boriladi:

Filmni ko'rib chiqqandan keyin, suqbat o'tkazilib, so'jetning mazmuni tushuntiriladi va qisqa mazmuni ezib boriladi. So'ng qikoya ikkinchi marotaba o'qib chiqiladi. Filmni namoyish etish jaraenida uni to'xtatib, bolalar jadvalchalardagi ezuvni eki daktil nutqni qo'ldan o'qiydilar. o'chinch marta filmni to'xtatmasdan ko'rsatiladi. Bolalar ezuvlarni eslab qoladilar va filmni qayta namoyish etganda uni xor bo'lib gapira oladilar.

Filmga berilgan ezuvlar kichik kitobcha tuzish uchun ishlatiladi. Film mazmunini tushunishini aniqlash uchun savollar beriladi, eki film syujeti asosida rasm chizish taklif etiladi. Filmni orada muddat o'tkazib bir necha marta ko'rsatish tavsiya etiladi va namoyishdan avval mazmunini aks etuvchi qisqa matn o'qib chiqiladi. qo'girchoq teatri va soya teatrini ko'rsatish qam analogik ravishda olib boriladi.

Z.O'qilgan matn bo'yicha savollar berish
o'qilgan matn mazmunini tushunilishini osonlashtirish, shuningdek o'zlashtirish

darajasini tekshirish maqsadida ikki qil ish turi qo'llaniladi. «o'zlashtirilgan material doirasida o'qilgan matn

mazmuni bo'yicha savollarga javob berish va mustaqil ravishda gap va matn mazmuniga savollar tuzish» deb belgilangan dastur talablarini bajarish maqsadida quyidagi ish turi tashkil etiladi. qar xil murakkablikda bo'lgan mazkur talabining

3-5 ta'lim yili dastur talablariga kiradi.

Nutq o'stirish mashqulotlarida so'zlar ma'nosini umumlashtirish yuzasidan tashkil etgan o'yin-mashqlarda so'roq so'zlarning ma'nosini o'zlashtirish vazifasi qo'yiladi.

Boglanishli nutqni rivojlantirish mashqlarida esa savollar erdamida o'qilgan matnlar mazmunini o'zlashtirishga erdam bermoq lozim. Shu sababli savollarni turlashtirish, savollar berish tartibini o'zgartirib borish va mexanik ravishda javob berilishini oldini olish kerak bo'ladi. Bundan tashqari, qar bir so'z ketidan taaluqli

timsollar mavjudligini aniqlash kerak bo'ladi. Bolalar savollarga matndagi gaplarni ishlatgan qolda javob berishni tez o'rganib boradilar. Bolalar javoblari ongli ekanligini aniqlash uchun savollarni o'zgartirib turi va ketma-ketligini almashtirish lozim. Masalan o'qilgan matnda «navbatchi o'yinchoqlarni javonga qo'ydi» degan gapga «Kim o'yinchoqlarni qo'ydiq» savol beriladi. Keyingi gal matnga «Navbatchi o'yinchoqlarni qaerga qo'ydiq», «Javonga navbatchi nimani qo'ydi q» degan savol beriladi. So'roq so'zlarni kiritish tartibi dasturda

belgilangan. Bunday ish turlarining birin keltiramiz. Bolalar gapdagi so'zlarga savollar berishi kerak. buning uchun mazmun va tuzilish jihatdan bir qil gaplar tanlanadi. «qiz bola o'qil bolani chanada uchiryapti». «o'gil bola qiz bolani chanada uchiryapti» Bunday turdagi gaplarning ishlatilishi so'zlarda nima ifodalanganini tasavvur qilishga va grammatik shakllarning o'zlashtirishga erdam beradi. Dastlab, so'zlarga tayer savollar berish bilan chegaralanish mumkin. o'rganib olganidan so'ng , bolalar mustaqil ravishda savollarni orzaki va dakti shaklda berishlari mumkin: «Kim uchiryaptiq Kimni uchiryaptiq».

Bolalarga o'qilgan gap, matn, rasm, eshitgan qikoyasiga savollarni berishga o'rgatishda muqim bo'lgan jiqatlarga savol berishga undash kerak. Shuningdek, matndagi muqim va unchalik aqamiyatga ega bo'lmagan narsalarni farqlashga o'rgatiladi. Bu erda qam saollar ongli ravishda, mavjud bo'lgan tasavvurlar asosida berilishiga e'tibor beriladi. Guruqda taqminiy savollar ezilgan jadval osib qo'yiladi. Ishni boshlashdan avval nima bilib olish lozimligiga qarab ,savollar qanday berilishi tushuntiriladi. Savolga berilgan javobga qarab keyingi savol qo'yilishi qam bolalarga tushuntiriladi.

i

Uqilgan so'zlar obrazlarini qosil qilish

Ta'limning ikkinchi yilidan boshlab o'qilgan narsalarni ongli o'zlashtirish va uni tushunish darajasini aniqlash maqsadida o'qilgan so'zlar asosida tasavvur (timsollar) yaratish ishi olib boriladi.

Bolalar gapni o'qib chiqib, uni rasmda tasvirlashi kerak. Bu ishni turlicha tashkil etish mumkin. Turli topshiriqlarni bajarib turib, berilgan kartochkalar bilan bajarilgan ish qaqida gap tuzish mashqi samarali mashq qisoblanadi. Masalan, bola

ayiqchani mashinaga o'tkazadi, qo'girchoqni divanga o'tkazadi, choynakni gaz plitasiga qo'yib, ularga tegtshli ezuv qo'yib chiqadi: Ayiqcha mashinada o'tiribdi. qo'girchoq divanda etibdi. Choynak plitada turibdi. qarkatlarni ko'rsatmay turib, tayer rasmlardan foydalanish qam mumkin. «qo'girchoq uxlayapti». qizil shar stol ustida etibdi» gaplarni o'qib, bolalar o'yinchoqlar bilan tegishli qarakatlarni bajaradilar.

Yana bir ish turi quyidagicha: o'qilgan matnni bolalar rasmda ifodalaydilar. Albatta, bunda bolalarning tasviriy malakalar qolati qisobga olinadi. Tasvirlarni sxematik ravishda qilishni urgatiladi. Bunda tasvirning sifati emas, balki fikrning to'qri aks etilishiga e'tibor beriladi. Bunday turdagi mashqlar tasviriy faoliyat mashqulotlarida qam qo'llaniladi. Dastlab bolalar pedagog tomonidan biror gap mazmuniga mos ishlangan rasmini ko'rib chiqadilar. Masalan «qiz bolaning qizil shari uchib ketdi» gapiga rasm chiziladi. Keyin rasm matn bilan taqqoslanadi.

Avval qamma bolalar bitta gap(matn) asosida rasm chizadilar., so'ng rasm bo'yicha, o'qilgan matnni qo'llab, qikoya tuziladi. Bunday ish turi o'zlashtirgach, bolalarga boshqa gap eki matn beriladi, bolalar unga mos rasm chizadilar. Bunday turdagi ish murakkab bo'lib, katta va tayerlov guruqlarda tashkil etiladi.

4. Predmetlarni ta'riflash

Predmet bilan birinchi tanishishdanoq ob'ektni qar tomonlama o'rganilishiga bolaar e'tibori qaratiladi. Dastlab predmetni ko'rsatib turib, bolalar predmetning nomi bilan tanishtiriladi. Asta sekinlik bilan ko'raetgan narsalar qaqida dastur talablariga muvofiq so'zlar erdamida baen etishi kerak bo'ladi.

Kuzatilaetgan narsani boshidanoq ma'lum ketma-ketlikda ta'riflash o'rgatilib boriladi. Bolalar savollariga javob berib, predmetni ta'riflash bo'yicha namunani pedagog o'zi beradi. Ta'riflash matnlardan «o'yinchoqlar», «qushlar», «Uy xayvonlari», «o'simliklar» mavzusida kichkina kitobchalar yasaladi.

Predmetlarni ta'riflash bo'yicha namunalarni keltiramiz, mazkur sxemalar bolalarning rivojlanish darajasi va ta'riflanaetgan ob'ekt xususiyatlariga qarab to'oldiriladi eki aniqlashtiriladi. Predmetni ta'riflash tartibi:

Guruqda bormi, yo'qmiq

Rangi qanaqaq

Shakli qanaqaq(nimaga o'xshaydi)

Nimadan yasalganq

Rostakammi, o'yinchoqmiq

qaerda turibdi, etibdiq

Nima uchun kerakq

Odamni ta'riflash tartibi:

Kimq (o'qil bola, qiz bola, ona,ota, xola)

Bo'yi qanaqaq baland, past, Mendan baland, sizdan past)

Sochi qanaqaq (uzun, kalta, qora, och, to'gri,jingalak).

qo'zi qanaqaq(qora, jigarrang, ko'k)

qiymi qanaqaq (ko'ylagi, oeq kiyimi)

Maktabga tayerlov guruxda bolalar umumlashtiruvchi so'zlarni aniqlashtirish va mustaxkamlash uchun, bolalar ularga tanish bo'lgan insonlarning xususiyatlarini

ta'riflamogi lozim (meqribon, ozoda, quvnoq, besaramjon).

Bolalar sxemadan foydalangan qolda, predmet va odamlarni ta'riflaydilar. Asta sekin ta'riflash tartibini eslab qolib, faqat qiyinchiliklar tuqilgan taqdirda sxemaga qarab gapiraqdilar. Sxema mashqulotlar paytida osib qo'yiladi, keyin olib tashlanadi.

Voqealarni ta'riflash

Voqea va qodisalarning kuzatuvini asosida matnlar boshqacharoq tartibda tuziladi. Bolalar biror qodisani kuzatadilar, pedagog esa olingan taassurotlarni bir ikki gap erdamida baen etishga erdam beradi. Bundan tashqari, kun davomida guruqda sodir etilgan voqealar qaqida doskada ezadi. Dastlab, ezuvlar qisqa va sodda bo'ladi: Kecha kino bo'ldi. Biz mashinada uchdik. Bizga meumon keldi. Bolalar jur bo'lib ezuvlarni o'qib eslab qoladi. So'ng «Siz nima qildingizq», «Kecha nimalar bo'ldiq» kabi savollarga javob beradilar. Bunday turdagi savollar pedagog, tarbiyachilar tomonidan sistemativ ravishda berilishi lozim. Bu qolda javoblar ongli bo'lishi va puxta eslab qolinishiga erishiladi.

Gaplarni tushunish, eslab qolish va ishlatish bo'yicha ish qar doim murakkablashib boradi: matnlar qajmi kengayadi, gaplar kengaytiriladi. Bunday ish yil davomida olib boriladi va uning zahirida o'qishga o'rgatish mashqlari olib boriladi.

Sayrdan oldin bolalarga sayr qaqida keyin qikoyalab berish kerakligi tushuntiriladi. Sayrdan so'ng tarbiyachi bolalar bilan

suqbat o'tkazib, o'z taassurotlarini baen etishga erdam beradi. Bolalarning gaplari kartochkalarga tushiriladi. Bundan keyin ezuvlarga mos rasmlar chiziladi, rasmlar matn mazmuniga mos bo'lishiga katta e'tibor qaratiladi.

1-matn : Kechki ovqatdan so'ng biz etoqxogana kirdik. Xamma uxladi, Zokir uxlmadi. Dono opa keldi. Dono opa chiroqni eqdi. Dono opa «Uyat, uyat dedi».
2-Matn . Kuesh chiqdi. qor erib ketdi. Ko'chalarda katta ko'lmaklar paydo bo'ldi. Biz qoqozdan qayiq yasadik. qayiqalar suvda oqdi. Ertasi kun qar bir bola chizgan rasmini ta'riflaydi, ya'ni o'z taassurotlari qaqida gapiradi. Rasm chizishdan avval kartochkadan o'qilgan matn erdamida o'z fikrlarini to'qri ifodalaydi. Pedagog

Lola, Botir, Donolarning rasmi matnda ko'rsatilgandek to'qri chizilganini ko'rsatib borishi kerak. Zokirning rasmi esa noto'qri chizilgan, chunki rasmda matnda ezilgandek, ona va bola maktabga emas, maktabdan ketmoqda.

Bolalar chizgan rasmi sifat jiqatdan unchalik yaxshi bo'lmasligi mumkin, eng muqimi bola chizaytgan narsasini tasavvur etishi, va tasvirlanaytgan narsaning rangi va kattaligini matnga mos bo'lishi lozim.

Bayram va dam olish kunlarni ta'riflash- xikoyalarda aks ettirilishi kerak. Kecha-kunduz bolalar boqchasida qolaytgan bolalar bilan tarbiyachi yakshanba kuni kechqurun suqbat o'tkazadi. (ta'limning ikkinchi yilidan boshlab). Siz qaerga bordingizq Kim bilan bordingizq Nimani o'ynadingizq Kimning ota-onasi keldiq

Ertalab, kechqurun, nima qildingizq Tarbiyachi kun davomida olingan taassurotlarni so'zlar bilan ifodalashga va matn tuzishga erdam beradi. Ertasiga matndan foydalanib savollarga erdam beradi eki matnni qayta qikoyalab beradi. Asta sekin pedagog quyidagi savollarni kiritadi: «Kecha nima qildingizq» Kecha qanday qiziqarli xodisalar bo'lganq Nima bo'ldiq» Matn tarbiyachi tomonidan

ezilgan qolda, surdopedagog savolar erdamida suqbat o'tkazadi. Agarda tarbiyachi matn tuzmasdan bolalar bilan aloqida voqealar qaqida gapirgan bo'lsa, bolalar tuzgan gaplari asosida matnni surdorqpedagog tuzadi.

«Biz yakshanba kuni nima qildik» mavzuida xikoya.

Kecha biz Shoir opa bilan sayrga bordik. Biz uzotsta bordik. Ozodaning oyisi keldi. Barno %at oldi. Kechtsurui biz «Xayvonot olamida» kinosini ko'rdik. Kino sizitsarli edi.

Matnni bolalar ikki marta o'qib chiqadilar va qayta xikoyalaydilar.

Bolalar bogchasiga kelib ketadigan bolalarning ota- onalari tarbiyachining topshiriga binoan matnni uyda ezib beradilar. Bolalar matnni o'qib qayta qikoyalab beradilar. Dastlab bolalar pedagogning savollari asosida qikoyalab beradilar, keyin bolalar mustaqil xikoyalaydilar, ularning javoblari savolarga muvofiq boyitiladi. Kim bilan bordingq Nimani ko'rdingq Kimni uchratdingq Oying nima berdiq

Dastlabki bosqichda xikoya qilaetgan odmg berilaetgan savollar jadvalda beriladi, savollarni eslab qolib, ularni mustaqil ishlata boshlaydilar.

5. Xikoyalab berish va izoqlab o'qish

Uch-to'rt eshga kelib, eshituvchi bola atrofdagi xodisa va voqealarga qiziq boshlaydi. Atrofdagi narsa va xodisalar qaqida ma'lumotlarni katta kishilar, kitob, fylmlardan oladi. Eshi ulgayishi bilan ularda muloqot qilishga bo'lgan eqtieji ortib boradi. Bolalarda o'z fikri, taassurotlari, boshidan kechirgan xodisalari qaqida gapirib berish zarurati tuqiladi. Muloqotda ular so'zlashuv nutqdan foydalanadilar.

Ayni paytda bolalar kontekstli nutq elementlaridan foydalanadi, nutqni tushunishga imo-ishora, vaziyat, kontekst, taxmin erdam beradi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kengroq muloqotda bo'lish eqtieji uni vaqtli o'qishga o'rgatish orqali qondiriladi. Eshituvchi bolalar boqchada o'qishga o'rgatilmaydi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qishga vaqtli o'rgatilib, kontekstli nutqni tushunishi ta'minlanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar eshituvchi bolalarga beriladigan matnlarni soddalashtirilgan, moslashtirilgan qolda tushunishga o'rgatish zarur o'qish tekikasini rivojlantirish va o'qilgan narsani tushunish o'qish mashgulotlarining asosiy talabidir.

o'qish texnikasi dastlab daktil nutq orqali rivojlantiriladi. E.n.b. bolalarni o'qish tekikasini rivojlantirish metodik jiqatdan eshituvchi bolalarga nisbatan unchalik murakkab bo'lmaydi. o'qilgan matnlarni tushunishga o'rgatish jaraenida bolalar

quyidagilarni bilmoqi lozim:

Bajarilgan topshiriqlar asosida tuzilgan matnlarni mustaqil o'qish va tushunishi; Yangi jumla va matnlarni o'zlashtirilgan luqat boyligi doirasida tuushunish va o'qishi;

Matnning to'liq varianti o'qib eki qikoyalab berilgandan so'ng qisqartirilgan ko'rinishdagi matnni o'qish; o'qilgan matnni savollar erdamida va savollarsiz qikoyalab berish.

Bajarilgan topshiriqlar asosida matlar tuzish borasidagi ish yuqorida baen etilgan. qolgan talablarni bajarish maqsadida olib boriladigan ish turlarini keltiramiz:

Bolalar bilan qikoyalar mazmunini idrok etish bo'yicha murakkab ish olib boriladi: qikoya mazmunini tushunish uchun tushunchalar shakllantirish; qikoya qilib berish eki izoqlab o'qish(pedagog tomonidan);

qisqartirilgan va soddalashtirilgan matnni ko'rgazmali vositalardan foydalangan qolda mustaqil o'qish;

o'qilgan matnni mustaqil qikoyalab berish;

qikoya bolalar tomonidan yaxshi tushunilishi uchun pedagog uni jonli va ifodali etib qikoyalab bermoqi lozim. qikoya qilib beraetgan odam avval matnni puxta o'rganib ,undan keyinggina o'qilganning mazmunini bolalarga etkazishi lozim.

qikoya mazmunini bolalar qanday qabul qilishi, eshitilgan narsa ularga qanday ta'sir etishi qikoya qilib beruvchi tomonidan matn qanday etkazib berilishiga boqliq.

qikoya qilib berish va izoqlab o'qish vositasida tarbiyalanuvchilarning duneqarashini kengaytirish, nutqini o'stirish mustaqish o'qishga tayerlash, aqloqiy qislatlarini tarbiyalash kabi vazifalar amalga oshiriladi. Pedagog tomonidan qikoya qilib berilgan, eki birga o'qilgan matnlar qisqartirilgan va soddalashtirilgan qolda mustaqil o'qish uchun beriladi.

qikoya qilib berish va izoqlab o'qish turli metodik vositalar erdamida amalga oshiriladi. Pedagog tomonidan izoqlab o'qish eki qikoyalab berishdan sung matnlarning mazmunini tushungan qolda o'qish nazarda tutiladi.

Ta'kidlanganidek, izoqlab o'qish va qikoyalashning asosiy maqsadi matn mazmunini bolalarga etkazish, qikoya qaqramonlarining qatti-qarakatlarini, ularning sabablari va maqsadlarini tushuntirib etkazishdir. Demak, matnni tanlashda asosan tarbiyaviy va bilishga doir vazifalar ko'zlanadi. Bolalar tomonidan o'zlashtirilgan va mustaqil o'qiy oladigan materialdagina o'qish texnikasini rivojlantirish, luqatni boyitish, nutqni o'stirish maqsadlarga erishish nazarda tutiladi.

qikoyalab berish va izoqlab o'qish uslubietining farqi nimadaq Izoqlab o'qish uchun matn oldindan tayerlanib plakat eki doskaga eziladi. Bolalar matnni qismlarga bo'lib o'qiydilar. Matnning qar bir bo'lagining mazmuni pedagog tomonidan tushuntiriladi. Buning uchun o'yinchoqlar, rasmlar qo'llaniladi, qatti-qarakatlar ko'rsatib beriladi.

Ta'limning uchinichi yilida A.Bartoning «Ayiqlcha» she'ri asosidagi matn bilan tanishtirish usullarini ko'rsatib beramiz.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy malakalari cheklanganligi, umumlashtiruvchi tasavvurlari past darajada bo'lishi sababli she'riy asarlarni tushunish juda mushkul. Shu sababli ularga sodda, kupincha she'riy shaklni yo'qotgan matnlar beriladi. Bunday sharoitda qam matn mazmunini tushuntirish uchun turli vositalarni qo'llab qo'shimcha tushuntirib berish talab etiladi. Izoqlab o'qib berishga tayernish davrida qo'shimcha ish olib borish talab etiladi.

Ayiqlcha matnini o'qishdan 2-3 kun avval bolalar bilan qo'girchoqlar uchun ko'ylaklar tikish tashkil etiladi.

qo'girchoq bilan didaktik o'yin o'tkazish paytida «sochiqni bogla», «ovqatni eb qo'y», «choyni ich» kabi tushunchalar mazmunini bolalar tomonidan tushunilishi aniqlanadi.

Pedagog maxsus tashkil etilgan sharoitda «tashlab ketmoq», «uzib olmoq» kabi so'zlar ma'nosi aniqlanadi. Ushbu so'zlar bilan gap tuziladi. Mashgulotlarga matnni izoqlab berishda foydalanish uchun oeqchasi uzib tashlangan ayiqcha va boshqa kerakli predmetlarni tayerlab qo'yiladi.

Mashqulotdan avval tayerlangan matnning usti qoqoz bilan berkitilib osib qo'iladi. Bolalar o'qiydilar: Bir sizcha bor edi. Uning ismi Lola edi.. Pedagog qizcha uyda otasi va onasi bilan yashaganini tushintirib, o'qishda qosil bo'lgan tasavvurlarni aniqlashtiriladi

Bolalar o'qishni davom ettiradilar: qizchani ayiqcha o'yinchoqi bor edi. qizcha ayiqchani yaxshi kurar edi. o'qishdan to'xtab, pedagog bolalardan guruqda ayiqcha bor yo'qligini so'rab, ayiqchani olib kelishni so'raydi Keyin pedagog o'yinchoqdan foydalanib tushuntirishni davom ettiradi. Bolalar o'qiydilar: U ayitscha uchun ko'ylak va ishtoncha tikib berdi. Ishtonchaga cho'ntak tikdi.

Pedagog «u» kimligini so'raydi, chuntakchali ishtonchani ko'rsatib berishni so'raydi.(rasmda eki naturada). Bolalar o'qishni davom ettiradi: sizcha ayitschaning cho'ntagiga konfet soldi. U kasha pishirib berdi. Pedagog so'raydi.

«U» kimq». o'qish davom ettiriladi: Keyin Lola ayitschaning oetslarini yuvib, sochitscha boeladi. Pedagog so'raydi: Kimga bogladiq Nima uchunq So'ng: U nima eydiq Deb so'raydi. Bolalar aytib beradilar. Keyin bolalar o'qiydilar: Lola ayitschani ovtsatlantirdi va u bilan sayrga chitsdi. Pedagog so'raydi: Lola nima qildi «Kim bilan sayrga chiqdiq». Bolalar o'qiydi: Lola ayitschani Valiga berdi.

Vali ayitschani o'ynashni bilmas edi. Pedagog so'raydi Kimga berdiq Nimani bilmas edi Bolalar o'qiydi U ayitschaning oeeini uzib oldi. Pedagog aniqlaydi: Kim ayitschaning oegini uzdiq Bolalar: Lola ayitschani olib uyga olib keldi. Oyisi ayitschaning oeeini joyiga tikib so'ydi. Lola ayitschani o'ynadi.

So'ng bolalar matnni baravariga o'qiydilar. Dastlabki o'qishda savollar berilib, ayrim so'zlar ma'nosi aniqlangan bo'lsa, endi pedagogning raxbarligida matnni qayta o'qilishi savollarsiz tashkil etiladi. Mashqulot ikki marta o'qish bilan tugatiladi. qikoyani qismlarga ajratgan qolda o'qish qam mumkin.

Ikkinchi mashqulotda bolalar ular oldidagi matnni o'qimaydilar. Pedagog bergan savollarga javob beradilar va o'shanda matndan foylalanadilar. Pedagog so'raydi: qizchani ismi nima edi Keyin pedagog qizcha ayiqcha bilan qanday o'ynaganini aytib berishni so'raydi. Shuningdek, qizcha ayiqchani yaxshi ko'rishini qanday bilganini qam so'zlab berishni so'raydi. Bu savollar o'qish davomida berilgan savollarga nisbatan umumlashtirilganroqdir. Savollarga javob berilgandan so'ng bir-ikkita bola matnni qayta qikoyalab beradi. Kechki soatda tarbiyachi, pedagogning topshiriqiga muvofiq o'qilgan qikoya qaqida bolalar bilan suqbatlashadi. Bolalar ayiqcha qaqida tarbiyachiga so'zlab beradilar. So'ng matn kichik rasmlı kitobchaga kiritiladi, matnni bolalar mustaqil o'qiydilar. Ta'limning to'rtinchi yilida izoqlab o'qib berishdan keyin A.Bartoning she'rining originalini o'qib, shn'ning mavzusi bo'yicha rasm chizadilar.

Izoqlab o'qib berishda sayr va saeqat paytida va filmlarda ko'rganlari qaqidagi xikoyalar matnidan foydalaniladi. Izoqlab o'qib berish jaraenida qisqaroq matn tuzilib , u mustaqil o'qiladi.

b.Matnni qikoyalab berish

Pedagog bolalarga so'zlab beradigan matnni oldindan tayerlaydi. Matn sodda bo'lishi kerak.qikoyalab berishga o'rgatishdan maqsad-bolalarda o'qishga bo'lgan qiqiqishni uyqotish, aqloqiy fazilatlarini shakllantirish.

Pedagog qikoyalab beraetgan paytda bolalar oldida matn bo'lmaydi. qikoya oqzaki-daktil baen etiladi. Zarurat bo'lganda, aloqida so'z va iboralarni etkazish uchun, ezuvli jadvalchalar eki doskadagi ezuvlardan foydalaniladi. Bolalap pedagog qikoyasini ketidan takrorlaydilar. qikoyalash 2-3 marta takrorlangach, bolalarga mustaqil o'qish uchun qikoyaning qisqa varianti beriladi. Matnlar doskada eki plakatda ezilgan bo'lib, iloji boricha gaplar bitta qatorda joylashishi lozim.

qikoyalab berishga bolalar ikkinchi yildan boshlab o'rgatilishi mumkin. Matnning qajmi va mazmuni bolalarning umumiy va nutqiy rivojlanish saviyasiga bogliq.

qikoya qilib berishda o'yinchoq, rasmlar, saxna ko'rinishlari, kino va diafilmlardan keng foydalaniladi.Bajargan topshiriqlar qaqida baen etish, rasmlar asosida gap tuzish, Savollarga javob berish, rasmlar tagidagi ezuvlarni o'qish qam bolalarni mashqulotga tayerlaydi. Ta'limning ikkinchi yilida ogzaki -daktil ravishda qikoyalab berish o'yinchoqlar qatti-qarakatlarini namoyishi bilan birgalikda amalga oshiriladi. qikoyalar juda sodda bo'ladi.Masalan: Katta suen sabzi eyapti. Kichkina kuencha yugurib keldi. Kichkina suencha sabzi so'radi: Sabzi ber. Katta suen unga sabzi berdi. Kichkina so'enchacha «Raxmat» dedi. suencha sabzi edi. Pedagog o'yinchoqlar erdamida qar bir o'qilgan gapning mazmunini

Katta }%)Sh Sybzi bYaTShDL DeYDO! , bolalar pedagog ketdap daktil qaytaradilar. Matn mazmuni etkazilgandan so'ng, pedagog bolalarni xulosa qilishga undaydi : Katta suencha meuribon ekan Pedagog so'raydi Nima uchunq

Bolalar javob beradi: U kichkina suenchaga sabzi berdi.

Bu kichik qikoya bolalarni qiziqtirishi uchun, pedagog akterlik maqoratiga, ijodiy tafakkurga ega bo'lmoqi kerak. qikoya bolalarni qiziqtirishi uchun pedagogning imo-ishoralar va yuz mimikasi ifodali bo'lmoqi zarur. qiqoyaning qar bir syujeti o'yinchoqlar erdamida ko'rsatiladi. qikoya qilib berish choqida , qar bir aytilgan gapning ketidan, pedagog kontrol savollar beradi: quenchacha nima eyaptiq U sabzini kimga berdiq Va x.k. qikoya ikki marta baen etiladi, so'ng doskada qisqa matn eziladi. Masalan : Kichkina so'enchacha sabzi so'rayapti. Katta suen unga sabzi berdi.

U meuribon. Kichkina so'enchacha sabzi eyapti.

Bolalar matnni o'qiydilar va keyin barcha qarakatlarni o'yinchoqlar erdamida ko'rsatadilar. Matnlar asta sekin murakkablashib, ularning qajmi kattalashadi.

7. Mustatsil o'tsish

Ta'limning uchinichi yilidan boshlab bolalar mustaqil o'qishni o'rganadilar. Bolalar 2-3 gapdan iborat qisqa qikoyalarni o'qiydilar. Gapdagi so'zlar ma'nosi bolalarga tanish bo'ladi. Ma'lumki eshituvchi bolalar bogchasida mustaqil o'qish

o'rgatilmaydi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mustaqil o'qish- nutq o'stirishning muqim omilidir. Shu sababli bu bolalarni o'qishga o'rgatilishiga katta e'tibor beriladi.

Uch eshga kelib eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar so'z va qisqa gaplarni o'qiy oladilar. Ta'limning ikkinchi yilida ular topshiriqlarni, rasmlar tagidagi 2-3 gapli ezuvlarni o'qiydilar. Ta'limning uchinchi yilida ta'riflash qikoyalarni o'qiydilar, kichkina qajmli badiiy qikoyalar bilan tanishadilar. Bolalar nutqini o'stirishda o'qishning o'rni kuchayib boradi. Ta'limning beshinchi yilida nutq o'stirish mashgulotlarda o'qish asosiy ish turlaridan biri bo'lib qoladi. o'qish bolalar nutqini o'stirishga qizmat qilishi uchun matnning tili va mazmuni ularga tushunarli bo'lmoqi kerak. Matnni mustaqil o'qigan bolalar uqiganning mazmunini yaxshi tushunishi lozim. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab matnlar qar kuni nafaqat maxsus mashgulotlarda, balki tarbiyachi mashgulotlarida, aloqida mashgulotlar paytida qam o'qiladi. Aloqida-alloqida mashgulotlarga ikkitadan bola olinadi, bitta bola bilan shugullanib, ikkinchisiga qikoyani mustaqil o'qish taklif etiladi. Dasturda ko'rsatilgan mavzularga pedagog tomonidan mustaqil o'qish uchun matnlar tuziladi. Bunda bolalarning tajribasi, o'zlashtirgan luqat, grammatik shakllar qisobga olinadi.

Ikki qil matnlarni keltiramiz:

tsor erib ketdi. Uyning enida ko'lmak bo'ldi. Oliya yugurdi. U sirpanib, ko'lmakka yitsilib tushdi. Oliyani so'li va yuzi iflos bo'ldi. Oliya yiglamadi.

Ko'chada sor ko'p. Iroda chanaga o'tirdi. Vali Irodani uchirdi. Vali tez yugurdi. Iroda kuldi. Chana agdarildi. Iroda dumalab ketdi. Bunday matnlar bolalarda real obrazlarni qosil qilib ularga katta zavq bvgishlaydi. Agar ilgari bolalar bevosita idrok etilgan narsa qaqida o'qigan bo'lsalar, ta'limning uchinchi yilida ularning luqat boyligi va nutqiy saviyasi rivojlanishi bilan, bevosita idrok etilmagan narsalar qaqida qam o'qib tushunish imkoniyati paydo bo'ladi. Masalan bolalarga olmaxon qaqida qikoya o'qib berish mumkin. o'larga «olmaqon, yumshoq, daraxt, o'rmon, eyapti, sakrayapti degan so'zlar tanish bo'ladi. Mustaqil o'qish uchun quyidagi ko'rinishdagi matn beriladi:

OLMAXON

Olmaxon o'rmonda yashaydi. Daraxtda olmaxonning uyi bor. Olmaxon kichkinagina, rangi sarits. Dumi uzun, yumshots. Olmaxon sakraydi. U engots eydi.

Matnni o'qish paytida ularning olmaqon qaqidagi bilimlari kengayadi, mustaqil nutqi rivojlanadi. Matn mazmuniga mos rasm chizib, bolalar uning mazmunini gapirib beradilar. Agarda matnlarda notanish so'zlar uchrasa, pedagog mashgulotlarga tayerlanib so'zlar ma'nosini aniqlaydi va umumlashtiradi . Mustaqil o'qish uchun quyidagi material beriladi: bevosita idrok etilgan narsalarni ifodalovchi matnlar. Bolalarga xikoyalab berilgan eki izoqlab o'qilgan matnlarning qisqartirilgan va soddalashtirilgan varianti. Dastur talablariga muvofiq maxsus tuzilgan matnlar. Xar bir ta'lim yili uchun ko'rsatilgan adabiiy matnlar; Dasturning «Mustaqil o'qish uchun» bo'limida tavsiya etilgan xikoyalar. Mustaqil o'qilgan matnlarning tushinilganini aniqlash uchun quyidagi metodik

uslublardan foydalaniladi:

Matn mazmunining tushunilishini savollar erdamida aniqlash. Bunda qikoyaning asosiy qaxramonlari, xodisa qaerda va qachon sodir etilgani qaqida savollar berilib, bolalarning bilimlari aniqlanadi.

Umumlashtiruvchi savollar erdamida bolalar tomonidan matn tushunilishini aniqlash. Nima uchun va qanday buldiq Kabi savollar o'qigan matnni qayta qikoyalash. Matnni qikoyalash paytida avval va keyin sodir etilgan voqealar bilan to'ldiriladi.

o'qilgan mavzu bo'yicha rasm chizish.

o'qigan xikoyani baen etish (qisqa eki batafsil). Dastur talablariga muvofiq . Ish quyidagicha tashkil etiladi:

- 1) qikoyani bolalar tomonidan o'qib chiqish;
- 2) qikoya mazmunini tushunish, luqatni kengaytirish va faollashtirish, grammatik tuzilishni o'zlashtirish(savollarga javob berish, o'zakdosh so'zlarni tanlash, so'zlarga sinonim tanlash)ga oid topshiriqlarni bajarish.;
- 3) xikoya rejasini tuzish(xikoyani rejaga muvofiq qismlarga bo'lish va qar bir qismni nomlash, mustaqil ravishda reja tuzish);
- 4) qikoyani takrorlab o'qish;
- 5) qikoyani baen etish

3-& Boglangan nutqni o'stirishga oid o'yinlar

«O'xshashini olib kel» o'yini

O'yinning maqsadi: narsalarning nomini eslab qolishga o'rgatish orqali bolalarning lugatini boyitish.

O'yin uchun jihozlar: Turli o'yinchoq va buyumlar, shu buyumlarning rasmi aks ettirilgan juft kartochkalar. Buyumlar o'rniga kartochkalardan foydalanish qam tavsiya etiladi.

O'yinni o'tkazish: Bu o'yinni uch xil variantda o'ynash mumkin. 1-variant. Juft kartochkalarining bir nusqasi xonaning qar eriga tarqatib qo'yiladi. Bolaga kartochkaning ikkinchi nusqasi beriladi. Bola qo'liga olgan kartochkada nimaning rasmi aks ettirilgan bo'lsa, oldin uning nomini, shaklini ogzaki-daktil ravishda atadi. So'ng bolaga kartochkalardan xuddi shuning o'ziga o'xshashini topib kelish vazifasi ogzaki-daktil ravishda beriladi. Bola topshiriqni tushunmasa jadvalcha ko'rsatiladi. Bola qo'lidagi kartochkaning o'xshashini topib keladi, uni o'quvchilarga ko'rsatadi va nomini yana bir bor takrorlaydi

2-variant. Bolaga kartochka ko'rsatiladi va orqasi o'girib qo'yiladi. Bola ko'rib esida qolgani bo'yicha kartochkaning o'xshashini topib olib keladi va u qaqda so'zlab beradi.

3-variant Kartochkalar o'rnida buyumlardan foydalaniladi.

Buyumlarga ularning rasmlari eki rmlarga qarab buyumlarni topish vazifasi beriladi. qar ikki variantda qam birinchidagi singari buyumning nomini qayta aytirish usuli qo'llaniladi. «Kerakli rasmni top» o'yini

o'yinning maqsadi: Narsalarning nomini, ishlatilish joyini aniqlashga o'rgatish, ozodalik tartib qoidalarga rioya qilishga odatlantirish. o'yin uchun jihozlar:

ma'lum vaqtda bajarilishi lozim bo'lgan ish mazmuni aks ettirilgan katta rasmlar (ertalabki yuvinish, kiyinish, ovqatlanish va x.k.) Katta rasmda aks ettirilgan narsalarning aloqida ishlangan rasmlar kartochkalari(tish pastasi, cho'tkasi, taroq, qoshiq, tarelka va x.k.)

O'yinni o'tkazish: Mazmunli rasmlardan bittasi olinib bolalarga ko'rsatiladi. Rasmda nimalar aks ettirilganini bolalar yaxshilab ko'rib olganlaridan va ogzaki-daktil gapirib berganlaridan keyin ulardan biriga kartochkalarni stol ustiga qo'yib chiqish topshiriladi. Bola kartochkalarda aks ettirilgan faoliyat qaqida so'zlab beradi va bu erga qo'yilgan qar bir buyumning nomini qam aytadi.

Bu o'yinni bolalar o'zlashtirib olganlaridan keyin uni murakkablashtirilgan boshqa variantda qam o'ynash mumkin. Bunda faqat kundalik faoliyatda ma'lum vaqtda qilinadigan vaqtda qilinadigan ish mazmuni aks ettirilgan katta rasmlar asosida o'yin o'tkaziladi. Bolalar rasmga qarab, bu qaysi vaqt (ertalab, kechqurun) nima ish qilinaetganligini va qanday buyumlardan foydalanilaetganini so'zlab beradilar.

Bu o'yinni boshqa narsalar bilan qam o'tkazish mumkin. «O'xshaydimi-o'xshamaydimi» o'yini

O'yinning maqsadi: Bolalarning narsalarning tuzilishi, tashqi ko'rinishi qaqida tushunchalarini mustaxkamlash, so'z boyligini orttirish va so'zlab berish qobiliyatini o'stirish.

O'yin uchun jihozlar: Ikkita uy jihozlari, ikkita o'yinchoq, ikki xil gulning rasim va boshqalar.

o'yinni o'tkazish: o'yinni boshlashdan oldin bolalarga o'yin mazmuni va qoidasi tushuntiriladi. Bolalarga narsalarni yaxshilab kuzatib chiqish, o'xshash- o'xshash bo'lmagan tomonlarini eslab qolish taklif etiladi. Bolalarga tushunarli bo'lishi uchun avval ikkita narsani ko'rsatib. Bir-biri bilan solishtirib tushuntiriladi.

Uy jihozlaridan o'tirish mumkin bo'lgan ikkita buyumni olaylik. Birining o'tirish joyi doira shaklida, to'rtta oeqi, suyanichi qam bor. Ikkinchisining o'tirish joyi to'rtburchak, ikki enida qo'llarni qo'yib, suyanib o'tiradigan joyi yo'qligidadir.

Birinchi buyumning nomi stul, ikkinchisi kreslo deb ataladi.

Bolalarga ko'rsatiladigan buyumlarning farqi dastlabki vaqtlarda juda aniq seziladigan, keyinchalik esa bu farq keskin ajralib turmaydigan bo'lishi, ya'ni murakkablashtirib borish printsipiga rioya qilinishi kerakligi nazardan chetda qolmasligi lozim.

Bu o'yinni ikki xil variantda o'tkazish mumkin. 1.Narsalarning o'xshash va o'xshash bo'lmagan tomonlarini solishtirish orqali so'zlatish. o'yin davomida 3-4 xil narsalardan foydalaniladi.

2.Narsalarni bolalarning tasavvurlariga ko'ra solishtirish, ya'ni narsalarni oqzaki xolda ifodalash orqali qam o'yin o'tkazish mumkin.

Bu variantdagi o'yin asosan bolalarga yaxshi tanish bo'lgan narsalar yuzasidan, ularning xotirasiga tayangan xolda olib boriladi. Pedagog bolaga tanish bo'lgan ikkita narsa eki sabzavotning nomini aytadi. Bola esa bu narsalarning o'xshash va o'xshash bo'lmagan tomonlari, vazifasi qaqida so'zlab beradi. Bunday o'inlar bolalarning fikrlash qobiliyatini o'tiradi. Idishlarni turiga ko'ra ajratish o'yini o'yining maqsadi: Idishlarning turiga qarab ajratish orqali buyumlarning xilma-xil

bo'lishini va turli maqsadlarda ishlatilishini, ularni umumiy so'z bilan ifoda etishga odatlantirish.

O'yin uchun jihozlar: Choy va ovqatlanish uchun zarur bo'lgan idishlar, oshxonada foydalaniladigan idishlar qamda o'yinchoqlar aralashtirilib qo'yladi.

Ayrim idishlar o'rnida rasmiy lotolardan qam foydalanish mumkin. Ezuvli jadvalchalarda predmetlarning nomlari, umumlashtiruvchi so'zlar, bajariladigan qarakatlarning nomlari eziladi.

O'yinni o'tkazish: Stol ustiga idishlar va o'yinchoqlar tayerlanib qo'yiladi.

Pedagog bolalarga murojaat etib, «Bugun biz siz bilan narsalarni turlariga ajratishga o'rganamiz. Stol ustidagi narsalarni nomini aytib, stolning bir tomoniga ajratib qo'yasiz», deb tushuntiradi. Stol eniga chaqirtirilgan bola vazifani bajargandan keyin, uni bir so'z bilan ifodalaydi. Ya'ni bu «choy idishlar» eki «ovqatlanish uchun idishlar» deb aytadi. Idishlarni ajratishda qiynalgan bolaga pedagog erdamlashadi. Shu tariqa o'yin bir necha marta takrorlanadi.

O'yin natijasida bolalar buyum qaqidagi umumlashtirilgan so'zlarni o'zlashtirib olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

«O'xshashini top» o'yini

O'yinning maqsadi: bolalarning kuzatuvchanligini, diqqatini tarbiyalash va luqatini boyitish.

O'yin uchun jihozlar: juftli lotolar, narsalar tasvirlangan lotolar va buyumlarning o'zidan, o'yinchoqlardan foydalanish mumkin. Ezuvli jadvalchalar.

O'yinni o'tkazish: Pedagog bugungi o'yinning nomi bilan bolalarni tanishtiradi. Tayerlab qo'yilgan narsalar, o'yin qoidasi to'qrisida ma'lumot beradi. Bolalarning bittasini stol eniga chaqirib, istagan narsasini olib o'rtoqlariga ko'rsatish va uning nomini aytilish taklif etiladi. Bola birinchi vazifani bajarganidan keyin ikkinchi vazifani bajarishga o'tadi. Ya'ni olib ko'rsatgan narsaning o'xshashini topib, uning o'xshashligi nimada ekanligini va nomini aytib tushuntiradi. Shu tariqa o'yin stoldagi narsalarning xammasi tamom bo'lguncha davom etadi.

Bu o'yin guruqlashtirilgan narsalar, ya'ni sabzavotlar, mevalar, idishlar, mebellar, ustki va oq kiyimlar namunasida qam o'tkazilishi mumkin. «Pochtachi posilka olib keldi» o'yini

O'yining maqsadi: narsalarning tashqi ko'rinishini, rangi, shakli, nimadan ishlanganligini va nima uchun kerakligini so'zlab berish orqali bolalarning so'z boyligini oshirish.

O'yin uchun jihozlar: Bitta qutichaga bolalarga tanish bo'lgan turli narsalar, o'yinchoqlar solingan bo'ladi. Bola qutichadagi o'yinchoqlardan xoqlagan narsasini olib, so'zlab beradi.

O'yinni o'tkazish: Pedagog «Bolalar, pochtalon bizga posilka olib keldi, qani, nimalar bor tanishib chiqaylikchi» deydi. Bolalardan birontasini taklif etadi va ma'qul bo'lgan bo'lganini olishni taklif etadi.

Bola qo'lga tikuv mashinasini oladi va mashina qaqida so'zlay boshlaydi -Bu mashina kiyim tikish uchun ishlatiladi, mana bu eri (tagini ko'rsatib) eqochdan ishlangan, mana bu eri esa temirdan ishlangan, bu ish tikadigan joyi,

ninasi bor , tepasida ip turadi, bu mashinani aylantiradigan joyi va qokozo . Bola so'zlab berishni tugagkandan so'ng o'qituvchi bolalar erdamida quyidagicha to'ldirish mumkin : Mashinaning mexanizmi ichida , korobkasi jigar rangda , temirdan ishlangan joyi esa qora rangda va qokazo. Bunda qikoya qiluvchining fikrlarini boshqa bolalar qam to'ldirishlari mumkin . Boshqa buyumlar yuzasidan qam shu tariqa ish olib boriladi. «Nima etishmaydi» o'yini

O'yinning matssadi: o'quvchilar oqzaki nutqini o'stirish, luqatini boyitish.

O'yin uchun jiuzlar: Turli narsalarni tasvirlangan kartochkalar. Ammo kartochkalardagi narsalarning nimasidir etishmaydi. Masalan, choynakning qopqogi yo'q, stolning bitta oeqi yo'q va qokazo.

O'yini o'tkazish: stol ustiga kartochkalarning teskari tomini o'girilib qo'yiladi, detallarning esa o'ng tomoni qo'yiladi... Boshqa stolda kartochkada tasvirlangan narsaning qismi tasvirlangan kartochkalar qo'yiladi. o'qituvchi o'yin mazmuni bilan o'qituvchilarni tanishtirganidan keyin bolalardan chaqirib kartochkalardan birontasini olishni taklif etadi. o'quvchi olgan kartochkasidagi narsaning nomini undagi etishmaydigan qismni qam aytadi va stoldan bu etishmaydigan qismini olib ko'rsatadi. o'yin shu tariqa bir necha marta takrorlanadi. o'yinning davom etishi kartokalarining tugashiga qam boqliq.

«KIMGA NIMA KERAK» O'YINI

O'yining .lsh7qsadi: Bolalarni qisqa jumlar tuzib so'zlashga o'rgatish. O'yin uchun jiuzlar: duradgorga, tikuvchiga, o'quvchiga kerakli bo'lgan matolar, meqnat quroli va boshqa narsalarni stol ustiga aralashtirib qo'yiladi.

O'yinni gG`gatsazishG`o'qituvchi stol ustida bor narsalarni bolalarga ko'rsatib, tanishtirib chiqadi va «Xozir biz «Kimga nima kerak» o'yinini o'ynaymiz», deydi.

Bolalardan birini stol eniga chaqirib: Nodira, sen mana bu erdagi narsalardan tikuvchiga kerakli narasalarining nomlarini aytib, o'rtoqlaringga ko'rsatib, aloqida ajratib qo'yishing kerak, deydi. Shu tariqa o'yin bir necha marta takrorlanadi.

o'qituvchi bolalarning so'zlashi davomida, ularning nutqini kuzatib, to'gri jumlar tuzib so'zlashiga e'tibor beradi. Bolalar yo'l qo'ygan xatolarni o'z o'rnida to'griylab boradi.

Bu o'yinni bir necha xil variantda o'tkazish mumkin. o'quvchilarga beriladigan materiallarni o'zgartirib, o'yin mazmuni takomillashtirib boriladi. Ayrim vaqtlarda narsalarning rasmi aks ettirilgan lotolardan qam foydalanish mumkin bo'ladi.

«Magazin» o'yini

O'yinning maqsadi : Bolalarning sabzavot va mevalarning turli rangi, shakli, xususiyati. mazasi qaqidagi tushunchalarini kengaytirish, mustaxkamlash, ularni sabzavot va mevalarni etishtirish yo'llari bilan tanishtirish orqali so'z boyligini oshirish.

O'yin uchun narsalar Kartoshka, sabzi, lavlagi, piez, karam, pomidor, sholqom, rediska, bodring, olma, nok, anor, shaftoli, o'rik, limon, olcha, gilos, olxo'ri va boshqalar.

O'yinni o'tkazish : Tayerlangan sabzavot va mevalarning xammasi stol ustiga qo'yiladi. o'qituvchi eki bolalardan bittasi sotuvchi vazifasini bajaradi. Bolalar

sotuvchi oldiga kelib olmoqchi bo'lgan narsasining nomini, rangi, shakli, mazasini, qanday istn'mol qilinishini izoqlab beradi. Shundan so'ng sotuvchi uning nomini aytib, mazkur sabzavot eki mevani olib, bolaning qo'liga beradi. Bola olgan narsa qaqida to'liq gapirib berganidan so'ng, nomini aytadi, keyin boshqa bola chiqadi. qar bir sabzavot va mevalardan nimalar tayerlanishi qam bolaga so'zlatish lozim. Masalan: Sabzini pishirmasdan iste'mol qilish mumkin. Undan tashqari, biz sabzini ovqatlarga solamiz. Sabzini biz palov, sho'rva, shavla kabi ovqatlarga ishla'amiz. Sabzi dalalarda o'sadi. Uni urqdan ekib ko'kartiriladi. Ko'chat qam bo'ladimiq Yo'q. o'rik -• bu mevalarga kiradi, o'zi sariq , qizilroq rangda bo'ladi, mazasi shirish, ichida danagi bor. o'rikni shunday eyishimizdan tashqari o'ndan qiem, kompot, sharbat, turshak qilamiz. o'rik mevali daraxt, uning ko'chat ekiladi.

Mana shu tariqa stol ustiga qo'yilgan qamma narsa, sabzavot va mevalar stida bolalar bilan suqbat olib boriladi va ularning sabzavot, poliz ekinlari va mevalar qaqidagi fikr-muloqazalari kengaytiriladi, mustaqkamlanadi.
Eslatma: o'yin bolalarga zerikarli va uzoq cho'zilib ketmasligi uchun sabzavot va mevalarning sonini juda ko'patirib yubormaslik lozim. Keyinggi safar xuddi shu xildagi avvalgi o'yinda foydalanilmagan poliz ekinlari, rezavor mevalar, sabzavotlar bilan aloqida o'yin o'tkazish mumkin, o'yin uchun olinadigan meva va sabzavotlarni fasllarga qarab tanlanadi. Ayrim vaqtlarda esa sabzavot va mevalarning rangli qilib ishlangan lotolardan qam foydalaniladi. o'yindan keyin mevalarni eb ko'rish qam mumkin.

Savollar:

Boqlangan nutqning xususiyatlari, uni o'stirish vo'azifalari
Bajargan topshiriqlar qaqida baen etishga qarday o'rgatiladiq
Bitta rasm eki rasmlar turkumiga sarlavqa eki matnlar ezishga
o'rgatish tartibi.

o'qilgan matn bo'yicha savollarga javob berishga qanday o'rgatiladiq
.o'qilgan matndagi timsollarni aniqlash ishlari qanday olib
boriladiq

Predmetlar, qarakatlar eki qodisalar qaqida ta'riflab berishga
qanday o'rgatiladiq

.qikoya qilib berish eki izoqlab o'qishga qanday o'rgatiladiq
Mustaqil o'qishga qanday o'rgatiladiq.

Boqlangan nutqni o'stirishga oid o'yinlarni ta'riflab bering
Foydalanilgan adabietlar:

1. L.M.Bjova Metodika obucheniya russkomu yazshu v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981
3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalntx doshkolnikov M.1989
5. I.V.Koltuneneko Razvitie rechi gluxix doshkolnikov

M.1980

6. A.G.Zikeev Obucheniye uchapidixsya podgotovitel'nogo, 1-4 klassov shkol! gluxix M 1984
7. F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniya v shkole gluxix M. 1984
8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970
9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973
10. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976
11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972
12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974
13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001
14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

7-BOB

Maktabga tayerlov sinfda o'quvchilar nutqini o'stirish
& 1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga ona tilini o'rgatish
maqsad va vazifalari

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabida ona tilini muloqot vositasi va tafakkur quroli sifatida o'qitish nazarda tutiladi. Ona tilini maxsus fan sifatida o'rganish barobarida nutqning rivojlanmaganligi va u bilan boqliq bo'lgan bilish faoliyatidagi, bilimlarni rivojlantirishdagi kamchiliklarni bartaraf etish, fan asoslarini yaxshi o'zlashtirish, mehnat faoliyatini egallash uchun muqim shart sharoit yaratiladi. Tilni muloqot vositasi sifatida o'rganishi va o'zlashtirilishi psixik jaraenlarni to'laqonli rivojlanishiga va bilimlarga ega bo'lishga qizmat qiladi.

Ona tilini bolalarga o'rgatish, nutqni shakllantirish qator vazifalarni amalga oshirilishini nazarda tutadi: Bolalarga saratilgan nutqni bolalar tomonidan tushunish sobiliyatini rivojlantirish

Bunday ish sinfga eki aloqida olingan o'quvchiga o'qituvchi tomonidan berilgan, ma'lum bir vaziyat bilan boqlangan sodda topshiriq va murojaatlarni tushunishni o'rgatishdan boshlanadi. Bu o'qituvchi ularga gapirgan birinchi undov gaplarni tushunib olishga erdam beradi. Keyinchalik bolalar bu gaplarni o'zlarining imkoniyatiga qarab faol nutqida ishlatadilar. Lekin yangi, asta-sekin murakkablashib boraetgan nutqiy materialni o'zlashtirib olish qobiliyatini rivojlantirish xamisha birinchi o'rindagi masala bo'lib qolaveradi. o'quvchilarning so'z boyligi oshishi, nutqni grammatik jihatdan shakllantirish malakalari rivojlanishi bilan, ular yangi til materialini o'zlashtirish, umumlantirish, so'zlar ma'nosini tushunish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ogzaki nutqni qabul qilishi eshitish-ko'rish asosida amalga oshiriladi. Bunda nutqni eshitib qabul qilish va suqbatdoshning artikulyatsiyasini ko'rib tushunish malakalarini rivojlantirish va o'stirish zarurdir.

Nutq qarakatlarini ko'rib tushunish maxsus adabietda shartli ravishda «labdan o'qish» deb nomlanadi.

Labdan o'qish malakalarining shakllanishi ikki usul bilan amalga oshiriladi: dars va darsdan tashqari vaqtda nutqiy muloqot olib borilganda (nutqni eshituv-ko'ruv asosida qabul qilish) va nutqni ko'rib tushunishga qaratilgan maxsus o'rganish mashqlarini bajarishda. Labdan o'qishni o'rganish jaraenining muvaffaqiyati bolalar nutqning mazmunini va talaffuzini qay darajada o'zlashtirib olganligiga boqlikdir.

Oqzaki nuttsning shakllantirish

Oqzaki nutqni rivojlantirish o'qituvchining nutqini takrorlab aytish malakalarin shakllantirishdan boshlanadi. Keyin bolalarga turli so'zlardan sodda jumlar tuzish o'rgatiladi, bu esa ularga so'zlarni o'zgartirish so'z birikmalarini xosil qilish malakalarini egallashga, fikrlarni mustaqil ifodalashga erdam beradi. Mashgulotlarda asta sekin ko'rgazmali qolat va vaziyatlarga asoslangan sharoitli nutqdan ogzaki gapning kontekstidan anglanadigan kontekstli nutqqa o'tish nazarda tutilgan. Shu tartibda nutqqa asta-sekin murakkab sintaksis tuzilishlar qam kiritiladi.

Ogzaki nutqning leksik-grammatik shakllanishi talaffuz malakalarini yo'lga qo'yish, to'qrilash va rivojlantirish bilan o'zaro boqliq. o'quvchilarning fonetik jiqatdan to'g'ri, tushunarli, ifodali ogzaki nutqini shakllantirish masalalari, asosan, o'qitishning birinchi uch yilida qal qilinishi kerak. Keyinchalik talaffuz o'stida olib boriladigan ish faqat korreksion xarakterda bo'ladi. Talaffuz malakalarini rivojlantirish yakka mashqulotlar, maxsus darslar va shuningdek, o'quv tarbiyaviy ishlarning jaraenida olib boriladi. Dialogik va monologik nuttsii o'stirish

So'zlashuv (dialogik) nutqi malakalarini rivojlantirish o'quv mashqulotlarda, o'yin, meqnat, tasviriy faoliyatlarda va boshqa faoliyat turlari jaraenida amalga oshiriladi. Bunday ishlar davomida dialogik nutqqa xos bo'lgan qar qil oqzaki gap turlari (iltimos, savol, javob, ishni bajarilgani qaqidagi axborot) ni o'rganib oladilar, dialog olib borish malakalarini egallaydilar. Suqbat mavzusi qar doim bolalarning tajribasiga asoslanib asta-sekin murakkablashtirib boriladi.

Bolalar nutqining leksik-grammatik saviyasi o'sishi, gaplar tuzish malakalarini egallanishi asosida so'ng kengaytirilgan boqlangan oqzaki nutq (qikoya qilish, ta'riflash, tushuntirish, mushoqada qilish) larni o'rgatish uchun zamin yaratiladi. Monologik oqzaki nutqni tuzishda qo'llaniladigan turli qil mashqlar tilning barcha komponentlarini rivojlantiradi va o'quvchilardan nutqiy bilim imkoniyatlarini ishga solishni talab qaladi, bu esa yaxshi samara beradi.

Ezma nutqqa o'rgatish maxsus maktabda faqatgina didaktik masala bo'lib qolmay, balki oqzaki nutqni, shuningdek, so'z-mantiq tafakkurni rivojlantirish vositasi qisoblanadi. Ezma nutq ogzaki nutqqa qaraganda qator ustunligi bilan ajralib turib, eshitmaydigan bolalarning nutqiy xususiyatlariga asoslanib, so'zning tovush-xarf tarkibini aniqlashga, leksik va grammatik malakalarini o'zlashtirish va mustaqamlashga olib keladi.

Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning nutqi va tafakkurini rivojlantirishda, oldindan tayergarlik ko'rilmadan bajariladigan ezma ishlar yaxshi natija beradi. Bunda ishlar bolalarning nutqiy va bilish imkoniyatlarini maksimal darajada faollashtiradi, nutqiy faoliyatning muqim

sifati-mustaqil fikr yuritish malakasini shakllantiradi. Mustaqil bajarilgan insho va baen qamda boshqa topshiriq turlari qatolari ustida ishlash, boshqa topshiriqlarni bajarish-nutqni rivojlantirishning tarkibiy qismidir.

Nutqning lugaviy tarkibini shakllantirish.

Nutqni shakllantirish ishlari tizimi bolalar nutq boyligini oshirish, ular bilgan so'zlarni korrektsiyalash, so'z yasash usullarni o'rgatishlarni nazarda tutadi. Luqat bilan ishlashda eng asosiy narsa- ogzaki va ezma nutqda so'zlarni to'qri ishlatish, bu esa ogzaki nutq va ta'riflovchi- qikoyaning rivojlanishi, uning grammatik tuzilishining shakllanishi, o'qish mashguloti bilan chambarchas bogliqdir. Bundan tashqari, lugat bilan ishlash bolalarda birinchi bosqichda aniq (konkret), keyinchalik esa mavqum tushunchalarni umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish

Dasturga muvofiq, o'quvchilar o'z fikrlarini ifodalashda so'zlarning o'zgarishi va birikishi bilan bogliq asosiy qonuniyatlarni o'zlashtirib olishi kerak. Tilga o'qitishning birinchi bosqichida grammatik topshiriqlarning asosiy maqsadi sodda eyiq gaplar tarkibidagi so'zlarni muloqotda qo'llash usullarini o'rganib, o'zlashtirib, tajribada faol qo'llashdir. Nutqning grammatik tarkibining shakllanishi luqat ishi bilan birgalikda sodir bo'ladi. Amaliy grammatik malakalar morfologiya va sintaksis qonunlari asosida, bu ikki grammatik kategoriyaning birligi zaminida rivojlanadi. Ularning qar birini o'rganish vaqtida bolalarga mazmun va moqiyatini, ifodalanish formal vositalarini o'zlashtirishda erdam ko'rsatiladi. Grammatik tushunchalar va til qonuniyatlarini o'zlashtirish asta-sekin ko'rgazmali- faoliyatli va ko'rgazmali obrazli tafakkurni, so'z-mantiq tafakkurni shakllantiradi.

2-& Til tizimi bilan dastlabki tanishuv

Til birliklari va uning tuzilishi bilishi o'quvchilarga nutqiy faoliyat davomida til vositalarini erkin tanlab, ularni ongli ravishda qo'llash imkonini beradi. Bu qol esa ularning nutq malakalarini rivojlantirishga yaxshi zamin bo'ladi. Tilni fan sifatida o'rganish jaraenida bolalar til qodisalarini kuzatishga, taqlil qilishga o'rganadilar, bu esa ularga o'zlarining nutqini nazorat qilishga erdam beradi. Grammatika darslarida olingan bilimlar so'zlarning leksik ma'nosini aniqlashga va kengaytirishga erdam beradi. Morfologiyani ongli ravishda o'zlashtirilishi, nutqda ma'lum modellar asosida yasali ishlatiladigan so'z shakllari va yangi so'zlarni ishlatish doirasini kengaytirishga olib keladi. Gapni grammatik taqlil qilish, uning tuzilishini o'rganish, so'zlarning o'zaro aloqalarini aniqlash bolalar nutqini sintaktik tomondan muvofiqlashtirishga qaratilgan.

Fonetika va grammatikani o'rganish, so'zning talaffuzi va ezuvi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni qayd qilib belgilanishi orfoepiya (adabiy nutq) normalarini anglashga yordam beradi.

Tilni o'rganish o'quvchilarga til qaqida ma'lum bilim olishga imkoniyat beradi, fonetika, grammatika, imlo qaqida bilimlarini ongli ravishda qo'llash malakalarini rivojlantiradi, turli xildagi mashq va topshiriqlarni bajarish usullarini, darslik,

jadval, ma'lumotalar bilan ishlashni o'rgatadi. Tilni o'rgatish ishlarini tashkil etish printsiplari.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga ona tilini o'qitishda o'qituvchi tomonidan ularning nutqini qar tomonlama va izchillik bilan (sistematik)o'rganishni talab etiladi. Bu ish bolalarning nutqlaridagi tipik va individual qusubiyatlarini aniqlashga qaratiladi. Til o'rgatish talaffuz, grammatik malakalarni, lugat boyligini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish jaraenini joriy kuzatish va tekshirishdan boshlanadi. Olingan ma'lumotlar qayd qilinib, taqlil etiladi, keyinchalik oldin olingan kuzatishlar natijalari bilan taqqoslanadi. Bunday qiesiy taqlil bola nutqining o'sish dinamikasini, o'ziga xos tendentsiyasini kuzatishga erdam berib, o'qituvchi xatti-qarakatlarining samarasini baqolaydi va keyinggi ishlarin belgilab beradi.

Kar va zaif eshituvchilarga ona tilini o'qitishda darsning kommunikativ yo'nalish printsiipi amalga oshiriladi, buning ogzaki nutqqa qaraganda qator ustunligi bilan ajralib turib, eshitmaydigan bolalarning nutqiy xususiyatlariga asoslanib, so'zning tovush-xarf tarkibini aniqlashga, leksik va grammatik malakalarini o'zlashtirish va mustaqamlashga olib keladi.

Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning nutqi va tafakkurini rivojlantirishda, oldindan tayergarlik ko'rilmadan bajariladigan ezma ishlar yaxshi natija beradi. Bunda ishlar bolalarning nutqiy va bilish imkoniyatlarini maksimal darajada faollashtiradi, nutqiy faoliyatning muqim sifati-mustaqil fikr yuritish malakasini shakllantiradi. Mustaqil bajarilgan insho va baen qamda boshqa topshiriq turlari qatolari ustida ishlash, boshqa topshiriqlarni bajarish-nutqni rivojlantirishning tarkibiy qismidir.

Nutqning lueaviy tarkibini shakllantirish.

Nutqni shakllantirish ishlari tizimi bolalar nutq boyligini oshirish, ular bilgan so'zlarni korrektsiyalash, so'z yasash usullarni o'rgatishlarni nazarda tutadi. Luqat bilan ishlashda eng asosiy narsa- ogzaki va ezma nutqda so'zlarni to'gri ishlatish, bu esa oqzaki nutq va ta'riflovchi- qikoyaning rivojlanishi, uning grammatik tuzilishining shakllanishi, o'qish mashguloti bilan chambarchas bogliqdir. Bundan tashqari, luqat bilan ishlash bolalarda birinchi bosqichda aniq (konkret), keyinchalik esa mavqum tushunchalarni umumlashtirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Nutqing grammatik tuzilishini shakllantirish

Dasturga muvofiq, o'quvchilar o'z fikrlarini ifodalashda so'zlarning o'zgarishi va birikishi bilan boqliq asosiy qonuniyatlarni o'zlashtirib olishi kerak. Tilga o'qitishning birinchi bosqichida grammatik topshiriqlarning asosiy maqsadi sodda eyiq gaplar tarkibidagi so'zlarni muloqotda qo'llash usullarini o'rganib.o'zlashtirib, tajribada faol qo'llashdir. Nutqning grammatik tarkibining shakllanishi lugat ishi bilan birgalikda sodir bo'ladi. Amaliy grammatik malakalar morfologiya va sintaksis qonunlari asosida,bu ikki grammatik kategoriyaning birligi zaminida rivojlanadi. Ularning qar birini o'rganish vaqtida bolalarga mazmun va moqiyatini, ifodalanish formal vositalarini o'zlashtirishda erdam

ko'rsatiladi. Grammatik tushunchalar va til qonuniyatlarini o'zlashtirish asta-sekin ko'rgazmali- faoliyatli va ko'rgazmali obrazli tafakkurni, so'z-mantiq tafakkurni shakllantiradi. moqiyati shundan iboratki, o'quvchilarga berilaetgan nutq materiali muloqot vositasi sifatida, tevarak-atrof qaqidagi tasavvurlarni o'zlashtirishda qo'llanilib o'zlashtiriladi(ezish,o'qish shakllarida). Ushbu printsipga asoslanib, tilni maxsus o'qitish jarayonini maqsus ishlab chiqilgan o'quvchilarning turli nutqiy muloqot amaliyeti sistemasi sifatida tasavvur qilish mumkin.

Muloqot vositasi sifatida nutqni shakllantirish vazifasini o'quvchilarning barcha faoliyatlarini tashkil etishdan ajratgan qolda qal etish mumkin emas. Maktab-internatlarda bolalar jamoasining turli shakldagi faoliyatlari o'rtasida uzviy aloqa o'rnatish imkoniyati yaratiladi. o'quv jaraeni, kundalik yumushlar , o'yin va ekskursiyalar, sayoqatlar, bolalar meqnat faoliyati bolalarning nutqiy rivojlanish va tevarak-atrofn bilish doirasini qisobga olgan qolda

rejalashtiriladi. Pedagog xodimlar, kutubxonachilarning asosiy vazifasi o'quvchilarning o'zaro nutqiy muloqotini uyushtirishdan iboratdir.

Ona tilini maxsus o'qitish jaraenini shakllanishi nutqning me'yordagi rivojlanishiga xos umumiy qonuniyatlariga tayanadi. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi: tilga oid material va nutq ko'nikmalarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish, qar xil faoliyat turlari bilan boqliq qolda nutqni rivojlantirish, nutqning funktsional-stilistik turlarini bosqichma-bosqich o'zlashtirish, ko'rgazmali-sharoitli muloqotdan mavxum-kontekstli muloqot shakllariga asta-sekin o'tish, nutqni tushunib gapirishga o'rganish. Ushbu qonuniyatlar maxsus tashkil etilgan tilga o'qitish jaraenida to'la namoen bo'lishi uchun mashqulotlar tizimida tegishli sharoitlar yaratish va turli xil didaktik vositalar ishlatish nazarda tutiladi. Til materialini tanlash va tizimlash, bolalarni nutqiy muloqotga undovchi o'quv, o'yin, meqnat faoliyati davomida ko'rgazmali vaziyatlar qosil qilish,o'quv jaraeniga izchillik bilan nutqning turli shakllari va turlarini kiritish tilga o'qitishning kompensatorlik asosini ta'minlaydi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini shakllantirish va uni korrektsiyalash barcha psixik jaraenlarini rivojlanishi bilan boqliq qolda amalga oshiriladi. o'qituvchi bolalarning sensor rivojlanishi (sezgi, idrok, tasavvuri)ga asoslangan qolda,predmetni o'rganib uning qususiyat va belgilarini taxlil qilishga o'rgatishga e'tibor beradi.

Talaffuzga o'rgatish, oqzaki nutqni eshtuv- ko'ruv asosida qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish, eshitish qoldiqini ishga solish nutqning sensomotor asoslarini muvofiqlashtiradi. Maqsus ta'lim jarayonida ishlatiladigan turli qildagi mashqlar iqtieriy diqqatni, iqtieriy va iqtiersiz,obrazli va so'z-mantiq xotirani tarbiyalashga yo'naltiriladi.

o'quvchilarning psixik rivojlanishida analitik qobiliyat, ya'ni so'zlardagi xarf-tovush taqlil qilish va so'z tuzish, so'z, so'z birikmalari, gap, boglangan matnlardagi o'xshashlik va farqlarni kuzatish qobiliyati muqim aqamiyat kasb etadi.

Nutqni shakllantirish va til o'rganish mashqulotlari tizimida o'quvchilarning ogzaki nutq tuzilishiga ongli ravishda endoshishi bilan avtomatik, ya'ni ataylab kontrol

qilinmagan nutq faoliyati o'rtasida optimal munosabatlar bo'lishi nazarda tutiladi.

Bunga amaliy xarakterdagi mashqulotlar bilan oddiy til taqlilini talab qiluvchi mashqulotlar, izchil va maqsadli tilga oid bilimlarini, til vositalarini ongli ravishda ishlatilishini nazarda tutgan topshiriqlardan, kamroq kuzatuvni talab qiluvchi topshiriqlarga o'tish erdam beradi.

o'quvchilar mustaqil nutqning qatolari ustida ishlashni izchil va maxsus rejalashtirish- nutq nuqsonlarini bartaraf etishning asosiy vositasi va nutq amaliyotining turlaridan biri qisoblanadi. Nutqiy qatolarga e'tiborni jalb etish va ularni to'g'irlash luqatni faollashtirishga, grammatik malakalarni rivojlantirishga erdam beradi. Darsda taqlil qilinadigan xatolar turiga qarab (ezma ishdan keyin) o'quvchilarga topshiriqlar beriladi.

Kar va zaif eshituvchi bolalarga tilni o'qitishda qo'llaniladigan nutqning qar bir shakli va turi aloqida aqamiyatga ega. Bunday tarif nutqning lingvistik, psixologik, didaktik qususiyatlari bilan bogliqdir (ogzaki va ezma, dialogik va monologik, undovchi va ta'rif-qikoyaviy, sharoitli, vaziyatli va kontekstli). Kar va zaif eshituvchi bolalarning nutqiy rivojlanishining dastlabki bosqichlarida undovchi nutq oson va samaralidir.

Undovchi nutq erdamida pedagog tabiiy muloqot sharoitiga maksimal darajada yaqinlashgan qolatda kerakli nutq materialini berib, bolalarning faoliyatini tashkil etadi. Bu esa nutqning qikoya va ta'rif shakllarini qo'llashga bolalar uchun qulay bo'lib, didaktik afzalliklari bilan ajralib turadi.

Nutqning shakl turiga qarab, aloqida-alopida (differential) qo'llash printsipligina binoan, o'qituvchi sinf bilan, o'quvchilar bir-birlari bilan nutqiy muloqotga o'rganadilar. o'qituvchi yangi til materiallarini, uning birlamchi ma'nolarini joriy etish va bolalarni umumlashtirishga o'rgatish uchun eng samarali yo'lni tanlaydi.

Nutqning turli shakl va turlarini tanlab ularni biriktirgan qolda ishlatish o'qituvchiga o'quvchining nutq faoliyatini raqbatlantirish imkoniyatlarini topishga, bolalarda so'zning tovush-qarf tarkibini maksimal darajada tushnish qobiliyatini o'stirishga, nutqiy bilim va malakalarni shakllanish darajasini aniqlashga, qatolarni to'g'irlashga imkon beradi.

Mustaqil ravishda (qatto kiichik qajmda bo'lsa qam)-o'qitishning dastlabki bosqichlarida) yangi leksika, grammatik shakllar va konstruksiyalarni o'zlashtirish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqiy rivojlanishdagi asosiy tamoyilidir. Shuning uchun maxsus tashkil etilgan o'quv jaraenidan tashqarida nutq zaqirasini ishlatish, to'g'irlash va aniqlash tilga o'qitishning asosiy printsiplidir. Suqbat, dialog, ogzaki va ezma qikoyalarni birgalikda tuzish, mustaqil ezma ish ezish jaraenida o'qituvchi bolalar bilib kelgan so'zlarni ishlatganda ularning tashabbusini qo'llaydi, sinf diqqatini bu materialga qaratadi, birgalikda muqokama qilishga undaydi.

3-& Ona tilini o'qitishning mazmuni

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktablariga mo'ljallangan tilga o'qitish dasturining o'ziga qosligi shundan iboratki, unda o'quvchilar nutqiy rivojlani-shining o'ziga qos xususiyatlarini inobatga olgan qolda ishlab chiqilgan. Dasturning mazmuni va tuzilishi, materiallarni tanlab olish,

joylashtirish printsiplari, bilim malaka va uni izchillik bilan o'zlashtiriliga qo'yilgan talab qajmi o'qitishning asosiy bir maqsadi- tilni muloqot vositasi va bilim quroli sifatida o'zlashtirib olishga qaratilgan.

Til materialini, til tizimini nutq faoliyati jaraenida o'zlashtirib olish tafakkur moqiyatini tashkil etuvchi bilimlar, tushunchalar yigindisini to'plashga olib keladi.

Nutq materiallari bilan turli qildagi mashqlar olib borish bolalarning bilimini boyitishga, mantiqiy tafakkurini o'tkirlashishiga olib keladi. Demak, maxsus maktablarda tilga o'qitishning moqiyati bolalarni aqliy rivojlantirish qamda ularning bilish faoliyatini shakllantirish daturidir.

Tilga o'qitishda amaliy yo'nalishni ta'minlash bilan birga dasturda tilni maktab ta'limiy fani sifatida o'rgnish masalasi qam qo'yilgan. Bu esa ikki yo'l bilan amalga oshiriladi: birinchidan, tilni amaliy egallash talablari joriy etilavergach, o'quvchilar oldiga tilga oid ba'zi xodisalarni bilish talablari qo'yiladi (1-4 sinflar); ikkinchidan, 5-sinfdan boshlab, tilni fan sifatida o'rganishni nazarda tutuvchi «Grammatika va imlo» bo'limi kiritiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarga tilni o'qitishda ularda uquv va bilimlarini bosqichma-bosqich shakllantirish nazardatutiladi. Sinfdan sinfga qarab beriladigan materiallar murakkablashib boraveradi, o'zlashtirishga qo'yilgan talablar oshaveradi. Bu o'rganilaetgan ob'ektga (leksika, grammatik vositalar, suqbat mvzulari) nutqning turi va shakliga, u eki bu nutqiy mashq va topshiriqlarning mustaqil bajarilish saviyasiga tegishlidir.

O'qish.

O'qish bo'limidagi talablarni bajarilishi o'quvchilarda to'qri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirishga imkon to'rdiradi. o'qish mashqlotlari bolalar nutqini korrektsiyalashda, shakllantirishda, bilim olish jaraenlarini rivojlantirishda muqim axamiyatga ega. Bu mashqulotlar o'quvchilarga tevarak atrof qaqida kitoblardan boy bilim olish imkoniyatlarini yaratib beradi. o'quvchilar matn bilan ishlash jaraenida o'qib chiqilgan narsani mustaqil baqolash, matn mazmunini o'zining qaetiy tajribasi bilan boqlash bilimlarini egallaydilar. o'qish bo'limi «o'qish mavzusi», «»o'qish malakalari, « Matn bilan ishlash», «Sinfdan tashqari o'qish» kabi kichik bo'limlardan tashkil topadi.

Nutq o'stirish

Bo'limdagi qo'yilgan talablarni bajarish ona tili darslaridagi ta'lim olish sharoitida maqsus tashkil etilgan nutqiy muloqot amalietining asosiy qismini ta'minlaydi.

Bo'limda o'quvchilar nutqiga izchillik bilan kiritiladigan so'zlarning leksik-semantik guruqlari berilgan. Ma'lum leksikani o'zlashtirish turli darajadagi (so'z birikma, sodda va murakkab gap) sintaktik konstruktsiyalar tarkibidagi so'zlar o'rtasidagi mantiqiy, ma'no aloqalarini til usullari bilan ifodalashlarini egallashni qam nazarda tutadi.Bo'limda o'quvchilarning nutqiy bilim va malakalariga

murakkablashtirilib borildigan talablar qo'yilgan(dasturda ko'rsatilgan materialni tushunib qo'llash; aloqida gap, dialog, qikoya qilish, ta'riflash va boshqa ko'rinishda ogzaki eki ezma aqborot berish malakasi).

o'zlashtirish uchun tanlab olingan til materiali tarkibiga turli qildagi ma'noli,

mantiqiy grammatik munosabatlarnig turi va tiplarini ifodalovchi undov, darak, so'roq gaplarning konstruksiyalari kiritilgan.(ularning tipologiyasi kommunikativ darajada-gaplar modellari va nokommunikativ darajada- so'z birikmalari shaklida «Nutqning grammatik tuzilishining shakllanishi» bo'limida berilgan).

Grammatik konstruksiyalarni birin-ketin ntqqa kiritish ularni murkkabligi, ularda ifodalanadigan mantiqiy munosabatlarni mavqumligi, buning uchun qo'llanilgan morfologik kategoriyalar funktsiyalari, kategoriya bilan til tizimi aloqalari erdamida belgilanadi.

Til materiali bilan nutqiy bilim va malakalar (gap, suqbat, dialog, ta'riflash va qikoya qilish shakllaridagi aytilgan fikrlar) o'rtasidagi boqlovchi qalqa sifatida «o'qish va nutq o'stirish», «Tevarak atrof bilan tanishtirish» bo'limlarining mavzulari misol bo'la oladi. Mavzularni sinflarga bo'lish xar qildir. Ular atrofimizdagi qaetni aks etishi, bolalarning tajribasi, kundalik faoliyati, qiziqishlari, rivojlanib boraetgan bilim imoniyatlari bilan bogliq.

Ezma nutqqa o'rgatish jaraenida o'quvchilar gap tuzishni (rasm, qarakatlarga qarab va b), bzilgan matnni tiklashni (rasm, instsenirovka, savol, shaxsiy taassurot asosida) bilib olishi, rasm, predmet, voqealarni ta'riflashni o'rganishlari, qat, devoriy gazetaga maqola, baen, insho ezishni, badiiy personajiga ta'rif berishni o'rganishlari kerak.

Nutqning grammatik tuzilishini shakllantirish

o'shbu bo'lim talablarini joriy qilish bolalarning aktiv nutqiga tilning asosiy grammatik vositalarini kiritishni, ularni tizimlash va mustaqkamlashni ta'minlashi kerak. Bo'limda berilgan material grammatik minimum qisoblanib, uni amalda o'zlashtirilishi kommunikatsiya vositasi bo'lmish tilni o'rganib olishning zarur shartlaridan biridir.

o'qitishning boshlanqich bosqichida tilni amaliy o'zlashtirish vazifasiga binoan, ushbu bo'limda birlamchi omil bo'lib grammatik ma'no, ikkilamchi bo'lib til ifodalash vositalari qabul qilingan. Bolalar bilimiga qo'yilgan talablarda amalga oshirilgan grammatik kategoriyalarning shakl va mazmun birligi printsiipi birinchi navbatda ularni ma'no tomonini o'zlashtirishni ta'minlaydi. o'quvchilar o'z fikrlarini ifodalovchi grammatik vositalarini o'zlashtirishlari uchun ushbu bo'lim dasturi ma'lum talablar tizimini taklif qiladi. Ushbu talablarni amalga oshirish avval aloqida olingan shrammatik qonuniyatlari o'rganishi, keyinchalik esa ularni tizimlanishini ta'minlaydi.

Grammatika va imlo

Maktab an'anasiga binoan mustaqkamlanib qolgan ushbu bo'lim nomlanishi ma'lum ma'noda shartli bo'lib, ko'p rejali ish mazmunining faqatgina bir qismini aks ettiradi. Bunda esa avval o'zbek tilini elementar, keinchalik esa tizimli ravishda o'rganib olishni dastur talablariga binoan amalga oshiriladi. Grammatikani elemetar kursi birinchi o'rinda til tizimi qonuniyatlari qaqida nazariy bilimlarni emas, balki shu tizimning barcha tomonlarini aks ettiruvchi til faktlarini taqlilini nazarda tutadi. Shunga binoan, bu bo'lim bo'yicha ish bolalar nutq rivojlantirish davomida o'zlashtirib olgan grammatik qonunlarni mustaqkamlashga, til tizimi bilan dastlabki tanishishga

qaratilgan. Grammatikaning boshlangich kursi bolalarga katta siflarda sistematik kursni o'rganish uchun asos bo'lib qizmat qiladi.

Talaffuzga o'rgatish

Talaffuzga o'rgatish til dasturining barcha bo'limlari bilan bogliq. o'quvchilar oqzaki nutqining talaffuz tomoniga qo'yilgan sistematik talablar «Eshitish qobiliyatini rivojlantirish va talaffuzga o'rgatish» dasturida berilgan. Talaffuzga o'rgatish ovoz, tovush, so'z va jummalarni talaffuz qilish ishlarini o'z ichiga oladi, bu esa nutq vaqtida to'g'ri nafas olish mashqlarini bajarish, orfoepik normalani amaliy o'zlashtirish ishlari bilan birga olib boriladi. Norma balandlik, kuch, tembrdagi ovozni shakllantirish mashqlari qam nazarda tutilgan. o'quvchilarda so'z, logiu urqu, intonatsiya, nutq tempi soqasida amaliy malakalar qilinadi. So'zning tovushli tarkibini o'zlashtirishga erdam beradigan mashqlarga katta e'tibor qaratiladi.

4-& Tayerlov bosqichda ona tilini o'qitish

Tayerlov sinfda 1-chi va keyingi siflarda o'quv materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi uchun zamin yaratiladi. Mazkur davrda dastlabki nutqiy muloqot kurtaklari rivojlanadi, nutqni tilning kurinishi sifatida qabul qilishga o'rgatiladi. Mazkur bosqichning tilga o'rgatish vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin:

-kommunikativ malaka va so'z -mantiq tafakkurini rivojlantirish;

nutqni daktil va oqzaki shaklini rivojlantirish; muloqotda nutqning turli shakllaridan foydalanish malakalarini rivojlantirish; savod (o'qish va ezish)ni o'rgatish. Tayerlov sinfda tilga o'rgatish jaraeni maxsus darslarda va barcha o'quv fanlar darslarida amalga oshiriladi. Ona tiliga o'rgatish quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi: -daktil nutqni rivojlantirish; -oqzaki nutqni rivojlantirish; -savod(o'qish va ezish)ni o'rgatish.

Bundan tashqari, nutqni o'stirish ishi sinfdan tashqari mashgulotlarda, o'yin, ekskursiya, kuzatuvlarni olib borish, o'simlik va jonivorlarni parvarish qilish chogida tashkil etiladi. Bunday mashgulotlarning asosiy maqsadi- ogzaki daktil shaklidagi kundalik so'zlashuv nutqni o'stirishdir. Darslarda egallangan nutqiy bilim malakalarni

mustaqamlash, yangi nutqiy materialni turli faoliyatlar jaraeniga kirishi- o'qituvchining asosi vazifasi bo'lib qoladi.

Darsdan tashqari vaqtda nutq o'stirishga oid ishni tarbiyachi tashkil etadi.

O'quvchilarni ona tiliga o'rgatish muvaffaqiyatli bo'lishi uchun bolalarning muloqot qilish ehtiyojini qisobga olish va undan foydalanish, o'quvchilar faoliyatini tashkil etish va nutqiy sharoitni yaratish vositasida kommunikativ tizimni joriy qilish talab etiladi.

Uquv, meqnat, maishiy, o'yin, predmet-amaliy faoliyatlar jaraenida muloqot qilishi ehtiyoji yuzaga keladi, nutq rivojlanadi. Jamoa bo'lib ishlash sharoitida, predmet amaliy faoliyat jaraenida bolalarning umumiy va nutqiy taraqqiati, kommunikativ malakalarning rivojlanishi jadallashtiriladi.

Nutqiy sharoitning yaratilishi deganda atrofdagilar nutqininig ,nutqiy rejimining,

bolalarning muloqotga tayerligining mavjdligi nazarda tutiladi.

Daktil nutqni o'rgatish

Ta'lim dasturining «Tevarak atrof bilan tanishtirish va daktil nutqni shakllantirish» bo'limida tayerlov sinf o'quvchilar bilim va malakalariga qo'yiladigan talablar aks ettirilgan.

o'quvchilar o'z sinf xonasi va maktabning boshqa xonalarida mo'ljal olishni, madaniy qulq qoidalarini bilishi, o'zining, o'rtoqlarining, o'qituvchi va tarbiyachining, oila a'zolarining ismlarini bilishi va aytishi, o'quv qurollar, sabzavot va mevalar, oziq ovqatlarni, tana a'zolarini, kiyim va kechaklarni, uy xayvonlarini bilishi, atrofdagilarning ismi va familiyasini so'rashni bilishi, ob-qavo kuzatuvlarini olib borishi, milliy bayram va an'analarini bilishi, topshiriqlarni tushunishi va bajarishi, o'qituvchi va o'rtoqiga savol va iltimos bilan murojaat etishi, oddiy savollarni tushunishi, ularga javob berishi, bajarilganlari qaqida ma'lum kilishni bilishi, kuzatuv natijalari qaqida so'zlab berishi kerak.

Mazkur dastur talablari va nutqiy material daktil nutqqa o'rgatish jaraenida murakkablashtirilib boradi.

Birinchi chorakda o'quvchilar fe'l bilan ifodalangan tur, o'tir, ber, ol, bor kabi sodda topshiriqlarni bajaradilar. So'ng jumлага to'ldiruvchilar kiritiladi: shar rasmini chiz, uyning rasmini epishtir. Bir vaqtning o'zida bolalar topshiriqlarni tushunish va bajarish bilan birga o'rtoqlariga mustaqil ravishda murojaat etishga

o'rganadilar: «Rustam, iltimos qalamni ber.». « Zieda, seni Valida opa chaqiryapti». Dastur talablarining murakkablashtirilishi idrok qilinaetgan va faol

nutqning nisbiy miqdorining o'rzgarishini nazarda tutadi. Agar ta'limning dastlabki bosqichida (birinchi chorak boshida) topshiriqni tushunish va bajarish asosiy vazifa bo'lsa, ikikinchi va uchinchi chorakda ekspressiv(gapirish) nutqning qajmi kengayadi, tayerlov sinfnining oqiriga kelib, o'quvchilar dasturda belgilangan luqatni to'liq qo'llamoqi lozim.

Nutqning dastlabki shakli sifatida dastur asosini tashkil etgan dialogik nutq (-Koptokni ber. -Ma. -o'ynasanmiq qa.), shuningdek, undov gaplar(Tur. o'tir, Bor. Bu erga kel.)qo'llaniladi. Dialogik nutq va undov gaplarning ishlatilishi bevosita muloqot qilishga, so'z va frazalarning ma'nosini tushunishga erdam beradi.

Dasturda berilgan turli jumlalarning namunolari daktil va ogzaki nutq uchun tipologik namunalar bo'lib xizmat qiladi. Namunalar asosida bir qil turdagi gaplar tuziladi. Daktil nutqqa oid lugat bolalarning oqzaki nutqini o'stirishga qizmat qiladi.

Daktil nutqqa o'rgatish o'qishning birinchi kunlaridanoq daktil nutq darslarida va turli faoliyat (maishiy, meqnat, o'yin, o'quv, predmet amaliy faoliyat)larda olib boriladi.

Daktil xarflarni o'rganish uchun aloqida vaqt ajratilmaydi, Daktillash malakalari bevosita muloqot qilish jaraenida rivojlanadi. o'qituvchi bilan muomalaga kirishish paytida daktil shaklidagi so'z va frazalarni o'zlashtiradilar. o'qituvchi bolalarning turli faoliyatlarini tashkil etib, ularga murojaat qiladi: Tur. o'tir.

Enimga kel. va x.k. Bolalar bu so'z va gaplarni bosma qarf va daktil shrift bilan ezilgan jadvalchalardan o'qiydilar. o'quvchi so'zni o'qiydi.o'quvchilar taqlid qilib

so'zni oqzaki va daktil ravishda ifodalaydi. Taqlid asosida daktillash- so'zni o'zlashtirishning birinchi bosqichidir. Keyinchalik bunday sharoitda bolalar mustaqil daktillab, gapiradi.

Gapirish eqtieji o'quvchilarda birorta o'yinchoqni qo'lga kiritish ishtieqi bo'lganda yuzaga kelishi mumkin. Masalan, o'yin burchagidagi yiqma jildga o'yinchoqlarning nomi, «ol», «ber» kabi fe'llar ezilgan jadvalchalar solinadi. o'quvchi o'yinchoqni so'rab murojaat qilganda, o'qituvchi iltimosini nutq orqali baen etishni taklif etadi. o'quvchi ezuvli jadvalchani o'qiydi, so'ng o'yinchoqni oladi.

o'qituvchi va tarbiyachi doimiy ravishda, turli faoliyatlarni tashkil etish choqida o'quvchilarni yangi so'z va iboralar bilan tanishtirmogi, so'zlarni ishlatishga o'rgatmogi kerak. Buning uchun o'yin va sinf xonalarida, etoqxonada, oshxonada, echinish xonasida turli so'z va gaplar ezilgan jadvalchalar jildlarga solinadi. Bu nutqqa bolalarning e'tibori doim qaratiladi.

Bolalar sayrga xozirlanaetganda tarbiyachi «Paltoni kiy», «Shapkani kiy», «Tugmalarni taq.», «Sharfni bogla» deydi. Nonushta, tushlik , kechki ovqat paytida o'quvchilar ol, ich, e kabi fe'llar, non, kasha, sho'rva, osh, choy kabi otlar va toza, ozoda, o'zim kabi boshqa so'z turkumlarini o'zlashtiradilar. Kuzatuvlar, tevarak atrof bilan tanishish jaraenida o'quvchilar topshiriqlarni tushunish va bajarishni (Gullarga suv quy. Baliqlarni boq.), savollarga javob berishni o'rganadilar.

o'quvchilarni daktil nutqqa o'rgatishda nutqiy material (qo'ldan va labdan) ko'rish va eshituv orqali qabul qilinishi kerak. o'qituvchi daktil-oqzaki so'zlashuv muloqotni amalga oshirib, bolalardan qam shuni talab etadi. o'quvchilar barcha o'zlashtiriladigan nutq materialini oqzaki aytib, daktillashi kerak. Birinchi chorakda nutq tovushlarini talafuz eta olmaetgan paytida, ular o'qituvchi artikulyatsiyasiga taqlid qiladilar. Asta sekik o'rganilgan tovushlar nutqqa kiritiladi. Ogzaki nutq daktil nutqning rivojlanishi asosida yagona nutqiy material negizida shakllanadi.

Boshqa o'quv fanlarda- matematika, ritmika, rasm, jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar ona tili darslarida egallagan bilim va malakalarni mustaxkamlab, fanga oid lugatni o'zlashtiradilar.

E'tirof etilganidek, predmet amaliy faoliyat daktil nutqning rivojlanishini ta'minlaydi. Bunday darslarda suzlashuv nutqqa tabiiy eqtiej paydo bo'ladi, o'quvchilar nutqiy materialning asosiy qismi bilan tanishtiriladi.

o'quvchilar rasm chizadi, applikatsiya qiladi, loy va plastilindan narsa yasashadi.

Tasviriy faoliyat jaraenida bolalarda o'z iltimosini baen etish bo'ladi(Iltimos,shablonni bering), savol berish (Uyning rangi qanaqaq) eqtieji paydo bo'ladi. Masalan, o'quvchilar «Mevalar» mavzusida applikatsiya qiladi.

o'qituvchining stolida turgan olma eniga «olma» ezuvi qo'yiladi. Darsning davomida jadvalcha bolalarning ko'z oldida bo'lib, ular bir necha marta daktil ravishda uni daktil va oqzaki o'qiydilar. Shunday qilib, o'quvchilar so'zni

o'zlashtirish bilan birga daktillash malakalarini rivojlantiradi.

Nutq o'stirishga oid sinfdan tashqari mashqulotlarda o'quvchilar daktil oqzaki

so'zlashuv muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Daktil nutq darslarida o'quvchilar so'z, gaplarning ma'nosini o'zlashtiradilar.

o'qituvchi darsga kerakli

jigozlarni : daktil alifboni ,xarflar alifbosini, o'qituvchi, tarbiyachi,bolalar ismlari , muloqot o'chun zarur bo'lgan so'z va jumlarlar ezilgan jadvalchalarni tayerdaydi.

Agar bolalar tayerlov sinfga kelgan bolalar daktillash malakalariga ega bo'lsa, birinchi chorakdan boshlab, bosma xarflarda ezilgan so'z va gaplar ishlatiladi.

Darslarda nutqiy materialni daktil shaklida, so'ng oqzaki ravishda o'zlashtirilishini ta'minlaydigan bir nechta usul qo'llaniladi. Birinchisi- so'zlash ishtieqini vujudga keltiradigan sharoit yaratish. Bu usul erdamida so'z va gaplarning ma'nosi ochib beriladi, chunki nutq materiali turli sharoit va faoliyatda ko'p marta ishlatiladi.

Masalan, birinchi chorakdan o'quvchilar «ber» so'zini o'zlashtirishi va bu so'z erdamida iltimosini baen etishi kerak. o'qituvchi «ber» so'zining ko'p marotaba qaytarilishi uchun sharoit yaratib beradi. o'qituvchi o'quvchiga «Uyning rasimni

chiz»-deydi. o'quvchi topshiriqni bajarishga tayer, lekin unda qalam yo'q. U jadvalchalarga qarab, «qalam bering» deydi. Eki o'qituvchi, «Alifbeni olib, o'qing»-deydi. Biroq o'quvchilar stolida kitob yo'q, kitob o'qituvchining stolida.

qar bir o'quvchi o'qituvchiga iltimos bilan murojaat etadi: «alifbeni bering».(jadvalcha erdamida).

Kar o'quvchilarni savollarni mustaqil ravishda berishni o'rgatish mushkul vazifadir. Savol berish malakasi barcha o'quv jaraen davomida, savol beradigan vaziyatni yaratib rivojlantiriladi. Masalan, o'qituvchi sinfga chiroyli qutichani olib kiradi. o'quvchilar qiziqishni bildirib, «Nima bor, ko'rsating»-deydi. o'qituvchi qo'lidagi qo'girchoq shirma orqasida turli qatti-qarakatlarni bajaradi: yuradi, o'qiydi, yuguradi. Shirma ortida nima qilinayotganini bilish uchun «qo'qirchoq nima qilyaptiq»degan saovlni jadvalcha erdamida berish kerak.

Boshqa bir usul- tabiiy vaziyatdan foydalanish- so'z boyligini kengaytirish va so'z ma'nosini o'zlashtirishga erdam beradi. o'qituvchi o'quvchiga topshiriq beradi: «Mashina so'zini ayt». o'quvchi qiynalaotganini ko'rib, «Esdan chiqardim»deb daktillaydi. o'quvchilar takrorlaydi: «Vali esdan chiqardi». Uchta qalam keltirish vazifasi beriladi. Ozoda qalam o'rniga ruchka olib keladi. «qato qilding, noto'gri» deydi o'qituvchi. Ozoda takrorlaydi «qato qildim». Kelmagan o'quvchini so'rab, «Odil qaniq»-deydi. «Daftar qaniq Kecha qaerga bordingizq»-deb so'raydi o'qituvchi.

Tayerlov sinf daktil nutq darslarida metodik usullardan biri sifatida didaktik o'yinlarni qo'llash maqsadga muvofiq. o'yinlar jaraenida daktillash malakalari, predmetlar, ularning belgi va sifatleri, vazifalari qaqida bilimlari mustaqkamlanadi. o'yin darsning uchdan bir qismini egallab, darsning maqsad va vazifalariga javob berishi kerak.

o'yin qaysi maqsad bilan o'tkazilmasin, uni o'tkazishda qator talablarga rioya etmoq zarur. Birinchi navbatda o'qituvchi o'yinnig maqsadini aniq belgilab, didaktik va nutqiy materialni tanlashi kerak. o'qituvchining o'zi o'yinga va bolalarning o'yin faoliyatiga emotsional munosabatda bo'lishi kerak. o'yin jaraenida o'qituvchi bolalarning qis-tuygularini qisobga olgan qolda qoidalarga

rioya etilishini talab qiladi. o'yinni tugatib, yakun yasash, yaxshi o'ynaganlarni raqbatlantirish, yutkazgan bolalarni ruqini ko'tarish kerak. o'yinni takroran o'tkazishda o'ni qanday o'zgartirilishini o'ylab ko'rish zarur: boshqa material tanlash, yangi qoidani kiritish, nutqiy materialni kengaytirish va x.k. Ayrim didaktik o'yinlarni bolalar o'zlari o'tkazishi mumkin. (o'yinlar mazmuni 6-bobda keltirilgan). «Nima yo'qoldiq», «Toping-chi», Topshiriq va savolli kartochkalar kabi didaktik o'yinlar so'zlashuv va boglangan nutqini o'stirishga yaxshi erdam beradi.

o'yin tarzidagi topshiriqli jadvalchalar kar bolalarning ogzaki nutqini o'stirishga katta erdam beradi. Bolalarga tanish bo'lgan nutqdan foydalanib yangi, qiziqarli topshiriqlarni tuzish mumkin. Bunday o'yinlar bolalarni zeriktirmasdan, ularning nutqqa bo'lgan qiziqishini ta'minlash maqsadida «Kichik o'qituvchi», «Topshiriqni ber» o'yinlari o'tkaziladi. Dastlabki bosqichda o'quvchilar gaplarni ezuvli jadvalchalardan o'qiydi, ikki-uch marta takrorlanishidan keyin esda saqlab qolib topshiriqlarni beradi, so'ng mustaqil ravishda topshiriqlarni beradi.

Daktil nutq darslarida so'zlarni namuna asosida va namunaga tayanmagan qolda qirqma alifbodan tuzishga o'rgatiladi. So'zni tuzishdan avval, o'quvchilar bir necha marta o'qituvchi bilan birga, so'ng mustaqil ravishda so'zni daktillaydi. So'z tuzilgandan so'ng, uni bir necha marta daktil ravishda tuzadi. qirqma alifbo bilan ishlash daktil nutq, ezuv, o'qish darslarining muqim qismi qisoblanadi.

Savod o'rgatish

Tayerlov sinfda savod o'rgatish o'qish va ezuvga oid dastlabki bilim va malakalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Eng avvalo o'quvchilar qirqma alifbodan tuzilgan so'zlarni tuzish va o'qishni o'rganadi. Bu ish ogzaki va daktil nutqqa o'rgatish jaraenida amalga oshiriladi. Ikkinchi chorakda o'quvchilar qarflarning elementlarini, oddiy ezuv qarflarni va ulardan tuzilgan so'zlarni ezadilar.

Savod o'rgatish darslarida o'qituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshirishi kerak: qirqma alifbodan so'z va gaplarni tuzishni; Kitobdan so'z va gaplarni o'qishni;

3-4 gapdan iborat matnlarni o'qib, savollarga javob berishni; xusniqat malakalarini, so'z va gaplarni chiroyli ezishni; ezma ravishda iltimomini baen etishni, savolga javob berishni o'rgatishi zarur.

Kar bolalarga savod o'rgatish xususiyatlari shundan iboratki, o'qish va ezuv malakalari predmet amaliy faoliyat va daktil nutq darslaridagi so'zlar va tushunchalarni o'zlashtirilishi bilan bir vaqta rivojlanadi. Mustaqil ravishda daktillab av qirqma alifbodan so'zlar yasab kar bola analiz va sintez qilishni o'rganadi. Keyinchalik analitik-sintetik faoliyat takomillashib boradi. o'qish jaraenida taxlil va sintez ketma-ket almashadi. So'zni ezish uchun o'quvchi analitik ishni olib borishi kerak: so'zni bo'qinlarga ajratish, tovushlarni ajratish, tovushlarni qarflar bilan ifodalash, qirqma alifbodan so'zlarni tuzish, so'ng so'zni o'qishi, ya'ni sintezni amalga oshirishi kerak bo'ladi.

«_g

Uqishga o'rgatish

Kar bolalarga o'qishni ezuvdan avval o'rgatiladi. Tilga o'rgatish jaraenida daktil nutq, ezma jadvalchalarni ishlatilishi ezuv bilan emas, o'qish bilan bogliqdir. Ezuv malakalarini egallash murakkabroq bo'lib o'qishni egallashga nisbatan ko'proq vaqtni talab qiladi.

o'qishga o'rgatish tayergarligi daktil va oqzaki nutq darslarida amalga oshiriladi.

Dasturda belgilangan material avval ogzaki-daktil o'qiladi, talaffuz malakalari rivojlanganach faqat ogzaki o'qiladi. o'qishga o'rgatishda alifbo zarur jihozlardan biri qisoblanadi. Alifboning ikki turi ishlatiladi: birinchi chorakda daktil-qarfli, ikkinchi-to'rtinchi choraklarda qarfli alifbo qo'llaniladi.

o'qishga tayerlanish maqsadida qirqma alifbodan namuna asosida va mustaqil ravishda so'z va gaplarni tuzish va daktillashni mashq qiladilar. o'quvchilar predmet nomlaridan tashqari oddiy topshiriq- gaplarni tuzishga urganishi kerak:

Ruchka(kitob, qalam, daftar) bering. qirqma alifbodan tuzilgan so'z va gaplar albatta ogzaki o'qiladi. Shunday qilib, birinchi chorakdan boshlab, maxsus vaqt ajrtilmasdan, o'quvchilar o'qishni o'rganadilar.

Mazkur davrda o'qishga o'rgatish usullari quyidagichadir: ezilgan xarflarga, nuqtalar bilan ko'rsatilgan qarflarning soniga ko'ra qirqma alifbo qarflaridan so'zlarni ifodalash va daktillash;

so'zlarni va so'zlardagi bo'g'inlarni o'qish, so'zlar ma'nosini tushunish.

Masalan: qo'qirchoq, qo'gir-choq;

ko'rsatilgan predmet, qatti-qarakat, rasm asosida so'zlarni oqzaki ravishda baen etish (keyinchalik ezma ravishda); tovush.bo'qin jihozdan murakkab so'zlarni talaffuz etish va o'qishni mashq qilish (velosiped).

So'ng o'qituvchi 3-4 gapdan iborat bo'lgan kiichik matnlarni o'qishni o'rgatadi.

Tayerlov sinfda ongli ravishda va to'qri o'qishni o'rgatiladi. o'qish texnikasi ustidan ishlashda, so'zning tuzilishi buzilmasligi(qarflarni tashlab ketish, joyini almashtirish bo'lmasligi), shuningdek so'zlar ravon, fonetik jihozdan to'qri(kisqartirilgan fonemalar tizimiga muvofiq) urgu va orfoepiya qoidalariga rioya etilishiga e'tibor berish kerak.

Urqu, nutqning ravonligini ovozni kuchaytirish apparaturasi erdamida qabul qilishga o'rgatiladi. o'quvchilar o'zining, o'rtoqlari va pedagogning o'qishini taqqoslash imkoniyatiga ega bo'ladi.

o'qishni o'rgatishda ovozni chiqarib o'qish muqim aqamiyatga ega, chunki ovozni kuchaytirish apparaturasi qo'llanilganda o'quvchilar o'qishining sifati o'qituvchi va o'zi tomonidan nazorat qilinishi mumkin. Ovozni chiqarib o'qish bolalarni uyushtiradi, chunki o'quvchilar o'qitetgan o'rtoqining nutqini kuzatishi kerak. o'qish malakalarini egallanganligi o'qilganlarni ongli ravishda qabul qilinishini va matn mazmunini tushnilishini nazarda tutadi. Matnni tushunishini turli metodik usulni qo'llagan qolda qar bir darsda tekshirish kerak bo'ladi.

Masalan o'qituvchi topshiriq beradi: rasmni ko'rib chiq. Rasmlar tagidagi ezuvlarni o'qib chiq. Rasmni ko'rib chiq. Matndan rasm tagiga ezuvni top. o'qilgan matnni ongli ravishda o'zlashtirilishini tekshirish uchun matnga rasmlar tuzish maqsadga muvofiqdir. o'quvchilar butun matnga eki uning aloqida

qismlariga sxematik rasmlar chizdirib , uni qay darajada o'zlashtirilganini tekshirish mumkin. Bolalarni 4-5 daqiqa davomida rasmni chizib bo'lishga o'rgatish kerak.

o'qilgan matnlarni taxlil qilish uchun dramalashtirishni qo'llash mumkin. Matnni o'qib bo'lganidan keyin o'quvchilar o'zlari ishitirok etgan xolda eki personajlar qo'qirchoqlarini , rasmlarni qo'llab saqnalashtiradilar. So'ng matn yana bir bor o'qiladi, dramalashtirish to'qri qilinganligi muqokama etiladi. o'quvchilar topshiriqni to'qri bajargan bo'lsa, qikoya matni to'qri o'zlashtirilganidan dalolat beradi.

o'qilgan matn mazmuni yuzasidan savol-javob qilish qam samarali usullardan biridir. Dastlabki bosqichda o'quvchilarga berilgan savollarga javobni matndan topish mumkin. «Bolalar nima qilyaptiq». So'ng faol fikr yuritishni talab qiladigan murakabroq savollar beriladi. «qanday yil fasliq».Matnni taqlil qilib, javob beradilar «qish». o'qituvchi so'raydi «Nimaga shunday deb o'ylayapsanq» o'quvchilar matndan javob topadi: «qor egdi», «qor ko'p», «Bolalar qor bobo yasayapti». Dars davomida namuna asosida javob berishi bilan chegaralanmasdan, o'quvchilarning fikrlashini faollashtirish kerak. Bundan tashqari matnlar bilan tanishtirishda tarbiyaviy maqsadlarni ko'zlab, bolalarni tajribasini boyitish, qiqoya personajlari qatti-qarakatlari va bolalarning yurish-turishlari solishtirish nazarda tutiladi.

qusnixat

1-chorakda daktil nutq va predmet amaliy faoliyat darslarida yozuv o'rgatishga tayyorgarlik ishlari olib boriladi.

Predmet amaliy faoliyat darslarida qirqma alifbo bilan ishlash, daktillash jarayonida so'zning tuzilishi bilan tanishtiriladi. So'zning tuzilishini bilishi yozuvda to'gri aks etilishiga yordam beradi, daktillash qo'lning mayda motorikasini rivojlantiradi va yozuv malakalarini egallashga yordam beradi.

Predmet-amaliy faoliyat darslarida o'quvchilar sodda rasmlarni chizadi, qirqib qogozga yopishtiradi,shablon yordamida chizadi, plastilin bilan ishlaydi, unga turli shakl beradi, doira, kvadrat, to'qri to'rtburchakni farqlashga o'rganadi, katakli qoqozda berilgan kattalikda kataklarni sanab rasm chizishga o'rganadi. Masalan ikki katak uzunligidagi vertikal va gorizonta chiziqlarni, so'ng ikki katakli kvadratni, to'qri chiziq va nuqtani almashib chizish,3 va 4 katakli to'qri chiziqlarni chizadilar. So'ng ular murakkabroq topshiriqlarni bajaradilar: kvadrat va uchburchak shaklidagi rasmlarni chizadilar: uy, samolet, bayroqchalar, oval shaklidagi (bodring,jo'ja,shar) narsalarni chizadilar. Bunday faoliyat natijasida qarflarni yozish uchun kerakli malakalar shakllanadi.

qarflarni yozish 2-chorakdan boshlanadi.

yo'zuvga o'rgatish chogida, o'quvchilarni to'qri o'tirish, qalam, ruchka, daftarni to'gri ushlash, avval qarflarni asosiy elementlarini, so'ng oddiy qarflarni yozish o'rgatiladi.

qarflar dasturda belgilangan tartibda ezishga o'rgatiladi. qarflar yozuvi ongli ravishda o'zlashtirilishi kerak, qarflar yozuvini tushuntirib bera olmasa qam qatolarni ko'ra bilishi kerak.

yozuvni o'rgatish quyidagi tartibda o'tkazish mumkin: Devordagi jildga qo'yilgan bolalarga tanish bo'lgan so'z ogzaki yoki daktil o'qiladi, tegishli predmet eki rasmi

ko'rsatiladi. o'qituvchi o'rganiladigan qarfni ajratib, daktilema va tovush bilan solishtiradi. o'quvchilarga qirqma alifbodan so'z yasash byuriladi. o'quvchilar qarfning so'zdagi o'rnini ko'rsatib, so'zni bo'qinlarga bo'lib, qarfni ajratib, so'zni yasashi kerak bo'ladi. o'quvchilar qarfning namunasini ko'rib chiqib, konturini doskada va qavoda chizadi, so'ng daftarlarda ezilgan qarflarning konturini chizib chiqadilar.

o'qituvchi qarflar elementini yozilishini ko'rsatib o'quvchilarni doskaga yozish uchun chaqiradi. o'quvchilar daftarda qarflar elementini yozadi. So'ng ular boshqa element va boshqa qarfni yozishga o'tadi. o'qituvchi qarfni yana yozadi, o'quvchilar doskadagi va daftardagi yozuvni solishtiradi. o'qituvchi yozilganlarni ko'rib chiqib, yo'l qo'yilgan qatolarni ko'rsatib beradi. o'quvchilar qarfni bir necha marta yozadi. o'qituvchi ko'rib chiqib, qarfni qatorning oqirigacha yozishni ruqsat beradi. Darsning o'rtasida jismoniy daqiqa o'tkazish maqsadga muvofiq.

To'rtinchi chorakda o'quvchilar sodda gaplarni ko'chirib yozadi, rasmlar yordamida gaplar tuzib, daftarga yozadilar. Predmet amaliy faoliyat darslarida o'qituvchi yordamida buyurtma tuzib, uni yozishi kerak. So'zlarni ko'chirishdan oldin va ko'chirish paytida so'zlarni bo'qinlab o'qilishi so'zni esda saqlanib qolishiga yordam beradi.

O'qituvchi savod o'rgatish darslarida faoliyat turlarini almashtirib turish, ya'ni yozuv va o'qish mashqlarini almashish, didaktik o'yinlar o'tkazish, vazifalarni to'qri bajargan o'quvchilarni raqbatlantirish zarurligini esda tutishi kerak.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash o'ziga xos qususiyatga ega. Bu xususiyat ularning fiziologik va psixologik rivojlanishi, eshituvning pasayish darajasini qisobga olgan qolda ta'limni yangicha tashkil qilinishi, uning o'yin va ko'rgazmali didaktik qurollar asosida qurilganligi, ta'lim bilan o'yin uygunlikda o'zaro muntazamlikda olib borilishi bilan ifodalanadi.

Ta'lim jaraenida o'yin va ko'rgazmali qurollarning ishlatilishi ko'rgazmalilik, tushunarliklik, izchillik printsiplarga rioya etilishini ta'minlaydi.

Ko'rgazmali qurollar va o'yinlar bolaning tafakkuri, xotirasi, qaeli, nutqi, qissietini rivojla-nishiga, ya'ni uning shaqsini shakllanishiga yordam beradi. Didaktik o'yin asosiy faoliyat turi sifatida inson qatining barcha davrlarida, shu jumladan maktab davrida qam keng qo'llanishi kerak. o'yin faoliyatida o'quv fanlar bo'yicha bilim va malakalar puxta egallanadi. Atrofdagi muxit bilan, tabiat xodisalari, manzaralari, buyumlar, qush va qayvonlar, o'simliklar dunesi bilan tanishadi. Inson faoliyati, meqnati, turmushidan boxabar bo'ladi. o'yin jaraenida bola faqat tashqi muxit bilan tanishib, uni qis etib qolmasdan, balki bu voqea-qodisalarga nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Uning yaxshi-emonligini, maqbul eki nomaqbulligini, yoqimli yoki yoqimsizligini farq qilishga o'rganib boradi. o'quvchi faoliyatida uning meqnati- o'qish va o'rganishi

o'yin bilan shu qadar birikib ketadiki, ba'zan ular orasidagi tafovutni sezish qiyin bo'ladi.

Didaktik o'yin bolalarning aqliy faoliyatini rivojlantirishga qizmat qiladi. o'yinlar ularning ma'naviy va aqloqiy kamolotida, ularning mukammal inson bo'lib kamol topishida goyat katta taribyaviy ta'sir qudratiga egadir. o'yin timsolida bolalar jamoa bo'lib yashashga, uyushqoqlikka, birgalikda ijod qilishga, qamkorlikda ishlashga va mustaqillikka o'rganadilar. Aqloqiy sifatlarG`1 va tushunchalari, fazilatlari tarkib topadi. o'yin qoidalariga qat'iy rioya qilishga intizomga o'rganadilar. Ularda do'stlik, inoqlik qis-tuyqlari rivojlanadi. Ularning estetik zavqlari o'sadi, turli kasbu-korlarga bo'lgan qiziqishi ortadi, dunyoqarashi shakllana boshlaydi.

Ta'lim jaraenida qo'llaniladigan didaktik o'yin va ko'rgazmali qurollar asosan ta'lim jaraenini bolalarning yosh xususiyatlari va tayergarliklariga qarab samarali tashqil qilishga, ularga bilim va ma'lumot berishni engillashtirishga, ta'limda ko'rgazmalilikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bolalarni o'quv material bilan ortiqcha band qilib qo'ymaslik, toliqtirmaslik va zeriktirmaslik imkoniyatini yaratadi, dastur materiallarni o'zlashtirishda qulaylik tuqdiradi. Didaktik o'yinlar bolalarning aqliy faoliyatini, ongini o'stirishga, larning fikriy tashabbuskorligini oshirishga qizmat qiladi. o'quvchilarning qis-tuygularini shakllan-tirishga, ularning sezgi a'zolarini (sezish, ko'rish, eshitish va boshqalar) faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Bola miyasini mashq qilishga, tafakkurini teranlashtirishga o'rgatadi. Uning idroki, zeqni, faqm-farosati, xotirasi, irodasi, bilim olish ishtieqi va eqtieji mustaqamlana boshlaydi, ziyrakligi, ixtieriy diqqati, topqirligi, tashabbuskorligi oshib boradi. Bola iste'dodi, ijodiy qobiliyati namoen bo'la boshlaydi. Olgan bilimlarini o'z faoliyatida , meqnat va o'yinda sinab ko'rish eqtieji paydo bo'ladi.

So'zli didaktik o'yinlar bolalarning oqzaki, yozma, daktil nutqlarini o'stirish bilan birga, ularning fikrlash faoliyatini faollashtiradi, tushunchalarning aniq bo'lishiga yordam beradi. So'zli didaktik o'inlar qam boshqa o'yinlar singari narsalar qaqida, tabiat voqea va xodisalari, turli kasb-xunar tuqrisida bilimlarni kengaytirishga qizmat qiladi.

Foydalanilgan adabietlar:

1. .L.M.Bo`kova Metodika obucheniya russkomu yaztku v shkole dlya gluxix detey M.1991
2. B.D.Korsunskaya Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1981
3. L.P.Noskova Razvitie rechi detey v doshkolnom otdelenii shkol-internatov dlya gluxix detey M.1981
4. L.P.Noskova Korrektsionnoe obuchenie kak osnova lichnostnogo razvitiya anomalnmx doshkolnikov M.1989
5. I.V.Koltunenkov Razvitie rechi gluxix doshkolnikov M.1980
6. A.G.Zikeev Obuchenie uchahixsya podgotovitel'nogo, 1-4 klassov shkolov` gluxix M 1984

T.F.F.Rau, N.F.Slezina Metodika obucheniya proiznosheniyu v shkole gluxix
M. 1984

8. V.I.Beltyukov Chtenie s gub M 1970

9. F.F.Rau Ustnaya rech gluxix M. 1973

Yu. F.F.Rau Metodika obucheniya gluxix ustnoy rechi M.1976

11. E.I.Tixeeva Razvitie rechi detey M.1972

12. A.M.Borodich Metodika razvitiya rechi detey M.1974

13. L.A.Golovchits Doshkolnaya surdopedagogika M.2001

14. P.Yusupova Maktabgacha tarbiya pedagogikasi T.2002

Soderjanie

Vvedenie

I glava Teoreticheskie osnovo` obucheniya gluxix yazo`ku.

& 1 Zadachi obucheniya gluxix doshkolnikov rechi.

& 2 Formo` rechi, ispolzujemo`e v protsesse razvitiya rechi gluxix doshkolnikov

II glava Razvitie rechi gluxix doshkolnikov v pervonachalno`y period obucheniya.

& 1. Uprajneniya na razvitie podrajaniya.

& 2 Igro` i uprajneniya na daktilirovanie.

III glava Razvitie rechi v protsesse organizatsii razlichno`x vidov deyatelnosti.

& 1 Razvitie rechi v protsesse organizatsii rejima dnya.

& 2 Razvitie rechi v protsesse zanyatiy fizicheskoy kulturoy.

IV glava Utochnenie ponyatiy, formirovanie predstavleniy, rabota nad slovom.

& 1 Uprajneniya na razvitie rechi

V glava Didakticheskie igro` i naglyadno`e posobiya po razvitiyu rechi po
razvitiyu rechi

& 1 Igra «Loto»

& 2 Kartochki s zadaniyami i porucheniyami.

VI glava Metodika razvitiya rechi detey s narusheniyami sluxa.

& 1 Zadachi razvitiya rechi svyaznoy rechi gluxix doshkolnikov.

& 2 Metodika razvitiya svyaznoy rechi detey s narusheniyami sluxa.

VII glava Razvitie rechi v podgotovitelnom klasse

& 1 Seli i zadachi obucheniya yazo`ku detey s narusheniyami sluxa.

& 2 Znakomstvo s yazo`kovoy sistemoy.

& 3 Soderjanie obucheniya yazo`ku

& 4 Obuchenie yazo`ku v podgotovitelno`y period.

Mundarija

Kirish

1 Bob Eshitmaydigan bolalarga ona tilini o`rgatishning nazariy asoslari.

- & 1 Maktabgacha yoshdagi eshitmaydigan bolalar nutqini vazifalari.
- & 2 Eshitmaydigan bolalar nutqini o'qirish jarayonida qo'llaniladigan nutq shakllari.

II Bob Dastlabki davrda eshitmaydigan bolalar nutqini o'qirish.

&1. Taqlidchilikni rivojlantiruvchi mashqlar.

&2 Daktilashga o'rgatuvchi o'yin va mashqlar.

III bob Bolalarning turli faoliyatini tashkil etish jarayonida nutqini rivojlantirish.

&1 Kun tartibini tashkil etish jarayonida eshitmaydigan bolalar nutqini o'qirish.

&2 Jismoniy jihatdan tarbiyalash jarayonida eshitmaydigan bolalar nutqini o'qirish;

IV bob Tushuncha va tasavvurlarni shakllantirish, so'z ustida ishlash.

& 1 Nutq o'qirishga oid mashqlar.

V bob Nutq o'qirishga doir didaktiy o'yin va qo'llanmalar.

& 1 «Loto» o'yini

& 2 Topshiriqlar yozilgan kartochkalar.

VI bob Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini o'qirish metodikasi. & 1 Maktabgacha tarbiya yoshidagi eshitmaydigan bolalar nutqini o'qirish vazifalari.

&2 Eshitmaydigan bolalarning boqlanishli nutqini o'qirish vazifalari.

VII bob Maktabga tayyorlov sinfinda nutqni o'qirish .

&1 Tayyorlov sinfda ona tilini o'qitish maqsad va vazifalari.

& 2 Ona tilini o'qitish tizimi bilan tanishtirish.

&3 Ona tilini o'qitish ishining mazmuni.

& 4 Tayyorlov davrda ona tilini o'qitish.